

ДЕРЖАВНА СІМЕЙНА ТА МОЛОДІЖНА ПОЛІТИКА:

ISSN 2786-6238

DOI 10.58340/2786-6238-2022-3(3)

законодавство, методи та практики

Загальнодержавне науково-практичне видання

Засновник: Державна установа
«Державний інститут сімейної та молодіжної політики»

Видається чотири рази на рік

3 (3)

2022

Рік заснування: 2021

Свідоцтво про державну реєстрацію
Серія КВ № 25065-15005P
від 14.12.2021 року

Видавець:
Державна установа «Державний інститут
сімейної та молодіжної політики»

Головний редактор:
Ф. К. Іллюк

Адреса редакції:
01001, Україна, м. Київ,
вул. Еспланадна, 17, 4 поверх
e-mail: mail@dismp.gov.ua
тел.: (050) 280-98-88

© Редакція журналу «Державна сімейна та молодіжна політика: законодавство, методи та практики»

© Державна установа «Державний інститут сімейної та молодіжної політики»

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ
науково-практичного журналу «Державна сімейна
та молодіжна політика: законодавство, методи та практики»

- ДРАПУШКО**
Ростислав Григорович – виконувач обов'язків директора Державного інституту сімейної та молодіжної політики, заслужений працівник соціальної сфери України, кандидат філософських наук, **голова Редакційної колегії;**
- БАЖЕНКОВ**
Євген Володимирович – директор Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти», кандидат наук з фізичного виховання і спорту;
- БИКОВСЬКА**
Олена Володимирівна – завідувачка кафедри позашкільної освіти Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, заслужена діячка науки і техніки України, докторка педагогічних наук, професорка;
- БИРКОВИЧ**
Олександр Іванович – доцент кафедри теорії та історії держави і права Ужгородського національного університету, доктор юридичних наук, доцент;
- БИРКОВИЧ**
Тетяна Іванівна – професорка Навчально-наукового інституту Київського національного університету культури і мистецтв, докторка наук з державного управління, кандидатка юридичних наук, професорка;
- БОЙЧЕНКО**
Наталія Михайлівна – професорка кафедри філософії факультету підвищення кваліфікації викладачів Національної медичної академії післядипломної освіти імені П. Л. Шупика, докторка філософських наук;
- БОЛТВЕЦЬ**
Сергій Іванович – головний науковий співробітник відділу наукового забезпечення соціального становлення молоді Державного інституту сімейної та молодіжної політики, доктор психологічних наук, професор;
- БУТИНСЬКИЙ**
Володимир Ярославович – доцент Національного юридичного університету імені Я. Мудрого, кандидат філософських наук;
- ВАЙНОЛА**
Ренате Хейкіівна – професорка кафедри соціальної педагогіки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, докторка педагогічних наук;
- ВАКУЛЕНКО**
Олена Василівна – доцентка кафедри соціальної педагогіки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, кандидатка педагогічних наук;
- ВАЩЕНКО**
Костянтин Олександрович – державний секретар Міністерства оборони України, доктор політичних наук;
- ВІЦЕН**
Властіміл – завідувач кафедри права Університету економіки та управління в Братиславі (Словаччина), JUDr. доцент, доктор філософії, LL.M., почесний професор, почесний доктор;

ГАВКОВСКА Анетте	– декан факультету Прикладних суспільних наук та реабілітації Варшавського університету Республіки Польща, докторка наук;
ГОЛОВАТИЙ Микола Федорович	– професор Міжрегіональної академії управління персоналом, доктор політичних наук, професор;
ГОРІНОВ Павло Валерійович	– перший заступник директора з науково-дослідної роботи Державного інституту сімейної та молодіжної політики, заслужений працівник соціальної сфери України, кандидат юридичних наук, перший заступник голови Редакційної колегії;
ДНІПРОВ Олексій Сергійович	– заступник керівника Офісу Президента України, доктор юридичних наук, доцент;
ЖУЛЯЄВ Валерій Миколайович	– науковий співробітник відділу наукового забезпечення соціального становлення молоді Державного інституту сімейної та молодіжної політики, кандидат історичних наук;
ЗАХАРЕНКО Костянтин Володимирович	– завідувач відділу науково-інформаційного забезпечення та видавничої діяльності Державного інституту сімейної та молодіжної політики, доктор політичних наук, доцент кафедри політичної психології та міжнародних відносин Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, відповідальний секретар Редакційної колегії;
КАНІШЕВСЬКА Любов Вікторівна	– заступниця директора з науково-експериментальної роботи Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, докторка педагогічних наук, професорка;
КАПУСТІН Сергій Валентинович	– директор Міжнародного дитячого центру «Артек», кандидат філософських наук;
КИВЛЮК Ольга Петрівна	– завідувачка кафедри методології науки та міжнародної освіти Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, докторка філософських наук, професорка;
КІЛЬДЕРОВ Дмитро Едуардович	– декан інженерно-педагогічного факультету Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, доктор педагогічних наук, професор;
КОЖЕНЬОВСЬКІ Лешек Фридерик	– професор Педагогічного університету в Кракові (Республіка Польща), доктор економічних наук;
КОЛЯДА Валентина Север'янівна	– начальниця відділу сприяння розвитку молоді та утвердження здорового способу життя Міністерства молоді та спорту України;

КОМАРОВА Надія Миколаївна	– завідувачка відділу Державного інституту сімейної та молодіжної політики, кандидатка економічних наук, заслужена працівниця соціальної сфери України;
КУШЕРЕЦЬ Дарина Василівна	– ректорка Університету штучного інтелекту та цифровізації, докторка юридичних наук, професорка;
ЛАМАНАУСКАС Вінцентас	– Головний редактор журналу «Проблеми психології 21-го століття», доктор педагогічних наук, професор Шауляйської академії освіти (Литовська Республіка);
МЕЩАН Ігор Вікторович	– начальник департаменту соціального захисту населення Київської обласної державної адміністрації, кандидат соціологічних наук, доцент;
НЕСТОР Віталій Романович	– доцент кафедри теорії держави і права та конституційного права Міжрегіональної академії управління персоналом, доктор юридичних наук;
НОВІЦЬКА Таміла Валентинівна	– доцентка кафедри методології та методики навчання фізико-математичних дисциплін вищої школи Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, керівниця Центру молодіжної політики та соціальних комунікацій університету, кандидатка філософських наук;
ПАВЛИК Надія Павлівна	– професорка кафедри соціальних технологій Житомирського державного університету імені І. Франка, докторка педагогічних наук, доцентка;
ПЕТРОЧКО Жанна Василівна	– професорка кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Інституту людини Київського університету імені Б. Грінченка, докторка педагогічних наук;
ПОДКОВЕНКО Тетяна Олександрівна	– доцентка кафедри теорії та історії держави і права Західноукраїнського національного університету, кандидатка юридичних наук, доцентка;
ПОПАТЕНКО Марина Миколаївна	– заступниця Міністра молоді та спорту України;
РЕБРИНА Андрій Анатолійович	– молодший науковий співробітник відділу дослідження становища сім'ї, дітей та молоді Державного інституту сімейної та молодіжної політики;
СІРА Оксана Володимирівна	– завідувачка відділу новітніх технологій, національно-патріотичного виховання та лідерства Державного інституту сімейної та молодіжної політики, кандидатка філософських наук;
СІРИЙ Євген Володимирович	– старший науковий співробітник відділу наукового забезпечення соціального становлення молоді Державного інституту сімейної та молодіжної політики, доктор соціологічних наук, професор;

СЛЮСАР Вадим Миколайович	– доцент Житомирського державного університету імені І. Франка, доктор філософських наук;
СТАШУЛАНЕ Аніта	– директорка Інституту гуманітарних і соціальних наук Даугавпільського університету (Латвійська Республіка), докторка філософських наук, професорка філософії;
СУЩЕНКО Людмила Петрівна	– завідувачка кафедри фізичної реабілітації Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, докторка педагогічних наук, професорка;
ТІЛКІНА Наталія Валеріївна	– заступниця директора з наукової роботи Державного інституту сімейної та молодіжної політики, кандидатка економічних наук, заступниця голови Редакційної колегії;
ТРАЧ Роман Станіславович	– іноземний член Національної академії педагогічних наук України, повний член Американської психологічної асоціації, Американської асоціації гуманітарної психології, Наукового товариства імені Т. Шевченка в Америці та Української Вільної Академії Наук у США, доктор філософії з психології (США);
ФІЛИК Наталія Володимирівна	– доцентка Навчально-наукового інституту права Державного податкового університету, кандидатка юридичних наук;
ЧЕХОВСЬКА Ірина Василівна	– виконувачка обов'язків завідувачки кафедри приватного права Навчально-наукового інституту права Державного податкового університету, старша наукова співробітниця відділу дослідження становища сім'ї, дітей та молоді Державного інституту сімейної та молодіжної політики, докторка юридичних наук, професорка;
ЧОРНИЙ Олександр Олексійович	– завідувач кафедри права, філософії та політології Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, доктор філософських наук;
ЧУПРИЙ Леонід Васильович	– старший науковий співробітник відділу новітніх технологій, національно-патріотичного виховання та лідерства Державного інституту сімейної та молодіжної політики, кандидат філософських наук, доктор політичних наук;
ШУСТ Наталія Борисівна	– професорка кафедри філософії, соціології та політології Державного торговельно-економічного університету, докторка соціологічних наук, професорка.

Editorial Board

- DRAPUSHKO**
Rostyslav Hryhorovych – Acting Director of the State Institute for Family and Youth Policy, honored worker of social sphere of Ukraine, Candidate of Philosophical Sciences (PhD); Chairman of the Editorial Board;
- BAZHENKOV**
Yevgen Volodymyrovych – director of the state scientific institution “Institute of Modernization of the Content of Education”; Candidate of the Science of Physical Education and Sport (PhD);
- BYKOVSKA**
Olena Volodymyrivna – Head of the Department of the National Pedagogical Dragomanov University, honored worker of science and technology of Ukraine, Doctor of Pedagogic Sciences, Professor;
- BYRKOVYCH**
Oleksandr Ivanovych – Associated Professor at the Department of Theory and History of the State and Law of the Uzhgorod National University, Doctor of Juridical Sciences, Docent;
- BYRCOVYCH**
Tetiana Ivanivna – Professor of the Educational and Scientific Institute of the Kyiv National University of Culture and Arts, Doctor of Science in Public Administration, Candidate of Sciences of Law (PhD), Professor;
- BOYCHENKO**
Nataliya Mykhailivna – Professor of the Department of Philosophy of the Faculty of professional development of teachers of the Shupyk National Medical Academy of Postgraduate Education, Doctor of Philosophical Sciences;
- BOLTIVETS**
Sergiy Ivanovych – Leading Researcher of the Department of Scientific Support for Social Formation of Youth of the State Institute for Family and Youth Policy, Doctor of Psychological Sciences, Professor;
- BUTYNSKYI**
Volodymyr Yaroslavovych – Associate Professor of the Yaroslav Mudryi National Law University, Candidate of Philosophical Sciences (PhD);
- VAINOLA**
Renate Heikivna – Professor of the Department of social pedagogies of the National Pedagogical Dragomanov University, Doctor of Pedagogic Sciences;
- VAKULENKO**
Olena Vasyliivna – Associated Professor at the Department of social pedagogies of the National Pedagogical Dragomanov University, Candidate of Pedagogic Sciences (PhD);
- VASHCHENKO**
Kostyantyn Oleksandrovych – State Secretary of the Department of defense of Ukraine, Doctor of Political Sciences;
- VICEN**
Vlastimil – Chair of the Department of Law of the University of Economics and Management in Bratislava (Slovakia), JUDr. Docent, Doctor of Philosophical Sciences, LLM, Honorary Professor, Honorary Doctor;

GAVKOVSKA Anete	– Dean of the Faculty of Applied Social Sciences and Rehabilitation of Warsaw University of the Republic of Poland, Doctor;
GOLOVATYY Mykola Fedorovych	– Professor of the Interregional Academy of Personnel Management, Doctor of Political Sciences, Professor;
GORINOV Pavlo Valeriyovych	– First Deputy Director for Research of the State Institute for Family and Youth Policy, honored worker of social sphere of Ukraine, Candidate of Science of Law (PhD of Law), First Deputy Chairman of the Editorial Board;
DNIPROV Oleksiy Sergiyovych	– Deputy Head of the Office of the President of Ukraine, Doctor of Juridical Sciences, Docent;
JYLIAEV Valeriy Mykolayovych	– Leading Researcher of the Department of Scientific Support for Social Formation of Youth of the State Institute for Family and Youth Policy, Candidate of Historical Sciences (PhD);
ZAKHARENKO Kostiantyn Volodymyrovych	– Head of the Department of Scientific and Information Support and Publishing Activities of the Institute for Family and Youth Policy, Doctor of Political Sciences, Associate Professor at the Department of political psychology and international relations of the National Pedagogical Dragomanov University, Executive Secretary of the Editorial Board;
KANISHEVSKA Liubov Viktorivna	– deputy director for scientific and experimental work of the Institute of Educational Problems of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Doctor of Pedagogic Sciences, Professor;
KAPUSTIN Sergiy Valentynovych	– Director of the International child's center «Artek», Candidate of Philosophical Sciences (PhD);
KUSHERETS Daryna Vasylivna	– Rector of the University of Artificial Intelligence and Digitalization, Doctor of Juridical Sciences, Proffesor;
KYVLIUK Olga Petrivna	– Head of the Department of Methodology of Science and International Education of the National Pedagogical Dragomanov University, Doctor of Philosophical Sciences, Professor;
KILDEROV Dmytro Eduardovych	– Dean of the Faculty of Engineering and Pedagogical of the National Pedagogical Dragomanov University, Doctor of Pedagogic Sciences, Professor;
KOZHENOVSKY Leshkek Fryderyk	– Professor of the Pedagogical University in Krakow (Republic of Poland), Doctor of Economic Sciences;
KOLYADA Valentyna Severiyaniivna	– Head of the Department Youth Development and affirmation of a healthy lifestyle of the Ministry of Youth and Sports of Ukraine;

KOMAROVA Nadiya Mykolaivna	– Head of the Department of the Institute for Family and Youth Policy, Candidate of Economic Sciences (PhD), honored worker of social sphere of Ukraine;
KUSHERETS Daryna Vasylivna	– Rector of the University of Artificial Intelligence and Digitalization, Doctor of Juridical Sciences, Professor;
LAMINAUSKAS Vintcentae	– Editor-in-Chief of the journal «Problems of Psychology of the 21st Century», Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Siauliai Academy of Education (Republic of Lithuania);
MESHCHAN Igor Viktorovych	– Head of the Department of Social Protection of the Population of the Kyiv Regional State Administration, Candidate of Sociological Sciences (PhD), Docent;
NESTOR Vitaliy Romanovych	– Associate Professor at the Department of the Theory of the State and Law and Constitutional Right of the Interregional Academy of Personnel Management, Doctor of Juridical Sciences;
NOVITSKA Tamila Valentynivna	– Associate Professor at the Department of Methodology and Methods of Teaching Physical and Mathematical Disciplines of Higher School of the National Pedagogical Dragomanov University, Head of the Center for Youth Policy and Social Communications of the University, Candidates of Philosophical Sciences (PhD);
PAVLYK Nadia Pavlivna	– Professor of the Department of Social Technology of the Zhytomyr Ivan Franko State University, Doctor of Pedagogic Sciences, Docent;
PETROCHKO Jhanna Vasylivna	– Professor of the Department of Social Pedagogy and Social Work of the Institute of Human Sciences of Borys Grinchenko Kyiv University, Doctor of Pedagogic Sciences;
PODKOVENKO Tetiana Oleksandrivna	– Associate Professor at the Department of Theory and History of State and Law of the West Ukrainian National University, Candidate of Juridical Sciences (PhD), Docent;
POPATENKO Maryna Mykolaivna	– Deputy Minister of Youth and Sports of Ukraine;
REBRYNA Andriy Anatoliyovych	– junior Researcher of the department of family, children and youth situation research of the state institution "State Institute of Family and Youth Policy";
SIRA Oksana Volodymyrivna	– Head of the Department of New Technologies, National-Patriotic Education and Leadership of the Institute for Family and Youth Policy, Candidate of Philosophical Sciences (PhD);
SIRY Ievgen Volodymyrovych	– Senior Research Officer of the Department of Scientific Support of Social Formation of Youth of the Institute for Family and Youth Policy, Doctor of Sociological Sciences, Professor;

SLIUSAR Vadym Mykolayovych	– Associate Professor of the Zhytomyr Ivan Franko State University, Doctor of Philosophical Sciences;
STASHULANE Anita	– Director of the Institute of Humanities and Social Sciences of Daugavpils University (Republic of Latvia), Doctor of Philosophical Sciences, Professor of Philosophy;
SUSHCHENKO Liudmyla Petrivna	– Head of the Department of Physical Rehabilitation of the National Pedagogical Dragomanov University, Doctor of Pedagogic Sciences, Professor;
TILLIKINA Nataliya Valeryivna	– Deputy director for scientific work of the Institute for Family and Youth Policy, Candidate of Economic Sciences (PhD), Deputy Chairman of the Editorial Board;
TRACH Roman Stanislavovych	– Foreign member of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, full member of the American Psychological Association, the American Association for Humanitarian Psychology, the Taras Shevchenko Scientific Society in America and the Ukrainian Free Academy of Sciences in the United States, Doctor of Philosophy (US);
FILYK Nataliya Volodymyrivna	– Associate Professor in Educational and Scientific Institute of Law of the State Tax University, Candidate of Juridical Sciences (PhD);
CHEKHOVSKA Iryna Vasylivna	– Acting Head of the Department of Private Law of the Educational and Scientific Institute of Law of the State Tax University, Senior Research Officer of the Department of Family, Children and Youth Studies of the Institute for Family and Youth Policy, Doctor of Juridical Sciences, Professor;
CHORNY Oleksandr Oleksiyovych	– Head of the Department of Law, Philosophy and Political Science of Chernihiv Collegium National University named by T.G. Shevchenko, Doctor of Philosophical Sciences;
CHYPRIY Leonid Vasylyovych	– Senior Reserch Offiser of the Department of New Technologies, National-Patriotic Education and Leadership of the Institute for Family and Youth Policy, Candidate of Philosophical Sciences (PhD), Doctor of Political Sciences;
SHUST Nataliya Borysivna	– Professor at the Department of Philosophy, Sociology and Political Science of the State University of Trade and Economics, Doctor of Sociological Sciences, Professor.

ЗМІСТ

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ

- Ростислав ДРАПУШКО, Павло ГОРІНОВ, Наталія ФЛІК.
Правовий режим наукових творів, створених у результаті виконання НДР 12

ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА: СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ

- Людмила СЕБАЛО, Ілона РАШКОВСЬКА.
Прийоми психологічної допомоги та самопомоги в ситуації обмежень
(на прикладах переживань епідемії COVID-19 та військових дій в Україні) 26

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ

- Віталій НЕСТОР.
Правове регулювання національно-патріотичного виховання в Україні
та його особливості на сучасному етапі розвитку країни 38

МОЛОДІЖНА ПОЛІТИКА

- Маргарита ЛУБКОВА.
Діяльність державної установи «Всеукраїнський молодіжний центр»: сучасні виміри 54

РОЛЬ МОЛОДІ У ГРОМАДЯНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

- Сергій БОЛТІВЕЦЬ.
Місія «Тижнів освіти дорослих» ЮНЕСКО в захисті українських дітей і дорослих
для збереження життя культурної та природної спадщини світу 67

ОСВІТА ДЛЯ ДОРΟΣЛИХ

Микола КАРПЕНКО.

Зростання ролі неформальної та інформальної освіти для дорослих в умовах війни 95

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА

Сергій ЗУБЧЕНКО.

Гуманітарні ресурси національної стійкості в умовах російсько-української війни 104

УКРАЇНСЬКІ ДІТИ-БІЖЕНЦІ В ПОЛЬЩІ

Barbara FATYGA.

DWA WOJENNE DYSKURSY O SYTUACJI DZIECI Z UKRAINY 126

НОВІ ВИДАННЯ .....138**ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ** 140

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ НАУКОВИХ ТВОРІВ, СТВОРЕНИХ У РЕЗУЛЬТАТІ ВИКОНАННЯ НДР

УДК 347:[808.1-028.42:001.89](045)

DOI 10.58340/2786-6238-2022-3(3)-1

Ростислав ДРАПУШКО,

виконувач обов'язків директора Державного інституту сімейної та молодіжної політики, кандидат філософських наук
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3089-5349>

Павло ГОРИНОВ,

перший заступник директора з науково-дослідної роботи Державного інституту сімейної та молодіжної політики, кандидат юридичних наук
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8294-2784>

Наталія ФІЛИК,

старша наукова співробітниця Державного інституту сімейної та молодіжної політики, кандидатка юридичних наук
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3838-73>

Майбутні реформи та інноваційний прогрес післявоєнної України залежать від ступеня залучення інтелектуального продукту та інноваційних технологій в економічну сферу України, що ставить нові завдання перед системою правового регулювання інтелектуальної власності — щодо питання правового регулювання прав на результати творчої діяльності. Важливе місце в системі об'єктів інтелектуальної власності належить службовим творам, які створені в результаті виконання НДР. Україна була, є і буде державою з високим науково-технічним потенціалом, який визначається важливими й унікальними досягненнями в багатьох сферах виробництва та суспільного життя — у сфері авторського права, наукових творів, розробці нових

матеріалів, біотехнології, радіоелектроніці, електрозварюванні, інформатиці тощо, але існує питання якості патентів, їх комерціалізації та впровадження результатів творчої діяльності в національну промисловість. Результати цих напрацювань, як правило, є результатами діяльності науково-дослідних установ та інших наукових центрів та інституцій, тому питання належного правового регулювання майнових прав на службові твори має велике практичне й теоретичне значення. Відповідно, особливе значення дослідження правового режиму наукових творів має для роботи науково-дослідних установ та навчальних закладів, які безпосередньо здійснюють діяльність у гуманітарній сфері та у сфері трансферу технологій.

Мета статті — дослідження правового режиму наукових творів, створених у результаті виконання НДР.

Методи дослідження: порівняльно-правовий, статистичний, системний, метод аналізу та об'єктивної істини, інші.

Результат: доведено необхідність внесення змін у чинне законодавство щодо правового регулювання системи охорони інтелектуальної власності та захисту прав інтелектуальної власності. Констатовано, що є потреба врегулювання правового режиму «сирітських творів», що виникли в результаті тих втрат, які зазнає система науки і освіти у воєнний час, а саме втрати текстових примірників, пошкодження файлів, а ще питання з відновленням змісту, втратою авторства тощо.

Ключові слова: інтелектуальна власність, інтелектуальний капітал, винахід, корисна модель, промисловий зразок, реформа системи інтелектуальної власності, розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, комерціалізація об'єктів інтелектуальної власності

Актуальність теми полягає в тому, що майбутнє людства залежить як від здатності продукувати новітні результати творчої, інтелектуальної чи подібної їм діяльності. так і від уміння використовувати їх на користь людства взагалі та конкретної людини, зокрема. Так, наприклад, майбутня повоєнна стратегія відновлення України повинна базуватися на новітніх технічних, технологічних інноваційних досягненнях сучасної науки і техніки та з урахуванням безпекових та екологічних викликів. Відповідно, вже сьогодні слід започаткувати реформи, які дадуть можливість у післявоєнний період розвивати економіку, відновлювати цивільну та промислову інфраструктуру на новій інноваційно-привабливій основі, адже «знищення інфраструктури, цілих міст і сіл показали потребу кардинального перепланування системи будівництва житла в умовах безпекових викликів, виникла потреба в якісних бомбосховищах, безпечних джерелах водозабезпечення та інших потреб населення, захисту об'єктів критичної інфраструктури» [1, с. 33]. Вважаємо, що майбутній розвиток України має відбуватися на основі науково-обґрунтованих підходів, програм та концепцій розвит-

ку, які базуватимуться на результатах наукових напрацювань творчих колективів науковців і фахівців відповідних галузей, у тому числі й у галузі освіти і науки. Результати подібних напрацювань, як правило, є результатами діяльності науково-дослідних установ та інших наукових центрів й інституцій, тому питання правового режиму майнових прав часом викликає певні дискусії та запитання. Тому тематика дослідження наукових творів як різновиду результатів творчої діяльності в цій сфері має наукове і практичне значення.

Отже, враховуючи вищевикладене, в нашому дослідженні ми зупинимося на основних питаннях правового регулювання відносин щодо створення службових наукових творів, співавторства, майнових прав наукових установ на результати творчої діяльності працівників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про значення інтелектуальної власності йдеться в Доповідях ВОІВ [2], де акцентується увага на інноваційному потенціалі творчих досягнень у відповідних національних документах та стратегіях. У системі вищої освіти наукова діяльність є однією з базових форм роботи, яка регламентується низкою нормативно-правових актів, серед яких Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [3]; Закон України «Про авторське право і суміжні права» [4]; Закон України «Про вищу освіту» [5]; Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» [6] та в Цивільному кодексі України [7].

Національна наукова школа в сфері інтелектуальної власності представлена науковими та науково-методичними напрацювання наступних вчених: Орлюк О. П. (щодо освіти у сфері інтелектуальної власності [8], особливостей виконання наукових досліджень за державні кошти: міжнародний досвід) [9]; Падучак О. (щодо специфіки майнових прав інтелектуальної власності на технологію, створену за рахунок коштів державного бюджету) [10]; Прихотько Л. (щодо правового режиму «сирітських творів») [11]; дослідження шляхів реформування системи охорони інтелектуальної власності в умовах воєнних загроз [1]. При цьому і вчені, і практики по-різному пропонують вирішувати питання щодо вдосконалення українського законодавства стосовно визначення суб'єкта, якому мають належати майнові права на ОПІВ, створені в результаті НДР або ДКТР за кошти державного бюджету, тому використання даних праць посилює наше дослідження.

Мета статті — дослідження правового режиму наукових творів, створених у результаті виконання НДР.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні в Україні функціонує широка мережа науково-дослідних установ та закладів, які підпорядковуються як окремим галузевим міністерствам, так і МОН та здійснюють науково-дослідну діяльність

у відповідності до галузевої специфіки. Так, у відповідності до діючого законодавства наукова діяльність — це інтелектуальна творча діяльність, спрямована на одержання нових знань та (або) пошук шляхів їх застосування, основними видами якої є фундаментальні і прикладні наукові дослідження [2]. Виходячи з положень Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» правовий режим наукового і науково-технічного (прикладного) результату як об'єкта інтелектуальної власності визначається законодавством України [3]. Відповідно до ст. 8 Закону України «Про авторське право і суміжні права» такими об'єктами, які є результатами дослідження та охороняються нормами авторського права в галузі науки, літератури і мистецтва, а саме літературні письмові твори белетристичного, публіцистичного, наукового, технічного або іншого характеру (книги, брошури, статті тощо)» [4]. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів, яка містить перелік видів творів, визначає що термін «літературні і художні твори» охоплює всі твори у сфері літератури, науки і мистецтва, яким би способом і в якій би формі вони не були виражені [13], в тому числі й створені в процесі виконання науково-дослідних робіт. Останні, в силу специфіки трудових відносин між працівником і роботодавцем, мають особливий правовий режим та специфіку правового регулювання як нормами цивільного, так і нормами трудового права.

Під науковими творами розуміють будь-які оригінальні письмові твори наукового, науково-технічного, науково-популярного й прикладного характеру. Зазначимо, що науковий твір набуває правової охорони не тому, що його зміст має науковий характер, а тому, що він має творчий характер і відображений на матеріальному носії — у книзі, брошурі, статті, дисертації, звіті тощо. Необхідно зауважити, що для того, аби твір набув правової охорони, він повинен відповідати визначеному в законодавстві колу ознак, і тільки за їх наявності та відповідності їм твір може стати повноцінним об'єктом авторського права.

Аналіз чинного українського законодавства дозволяє зробити висновок про те, що істотними ознаками твору є: творчий характер праці, в результаті якого автор створює твір; галузь науки, літератури, мистецтва; об'єктивність форми вираження твору; його відтворюваність. Характерно, що саме «творчість» є спільною вимогою, яку пред'являють до об'єкта авторського права законодавства (тих держав світу, які ми досліджували) під час вирішення питання про набуття твором такого статусу. Поряд із тим законодавці сходяться в тому, що «об'єктивність форми» та «відтворюваність» твору є обов'язковою ознакою об'єкта авторського права [13, с. 152].

За загальним правилом для того, щоб результат інтелектуальної творчої діяльності вважався «службовим об'єктом», він має бути наділений наступними властивостями:

— об'єкт повинен бути створений працівником у зв'язку із виконанням обов'язків за трудовим договором (часовий фактор), тобто потрібно, щоб службовий об'єкт був створений протягом певного періоду часу, в межах терміну дії належним чином оформленого трудового договору (контракту) між працівником та роботодавцем;

— результат інтелектуальної, творчої діяльності повинен бути пов'язаний із виконанням трудових обов'язків працівника, при тому в законодавстві щодо правового регулювання службових об'єктів права інтелектуальної власності чітко не визначено поняття та зміст службових обов'язків;

— створення об'єкта права інтелектуальної власності працівником за окремим дорученням роботодавця. Окреме доручення роботодавця може зобов'язати працівника до діяльності, що може призвести до створення об'єкта права інтелектуальної власності, тільки в разі, якщо виконання такого доручення буде в межах трудових обов'язків та відповідно до трудового договору (контракту) між роботодавцем і працівником;

— створення працівником об'єкта права інтелектуальної власності з використанням досвіду, виробничих знань, секретів виробництва й обладнання, матеріальних і фінансових засобів роботодавця, тобто об'єкт права інтелектуальної власності було створено працівником поза межами трудових обов'язків або після припинення трудових відносин з роботодавцем чи у вільний від роботи час, визнання за таким об'єктом статусу службового повинно відбуватися з урахуванням того, чи було такий об'єкт створено з використанням досвіду, виробничих знань, секретів виробництва роботодавця, його обладнання, матеріальних і фінансових засобів [14].

Ми погоджуємося з думкою О. П. Орлюк, що «стратегія України у галузі розвитку науки, технологій та інновацій, що передбачає створення національної інноваційної системи, повинна розглядати використання інтелектуальної власності як одне із завдань активізації інноваційної діяльності [9, с. 3], тому сьогодні таким важливим є питання вдосконалення національної інноваційної системи як необхідної умови для відновлення повоєнної України.

Спеціальною нормою, яка деталізує норми ЦК України стосовно специфіки роботи науково-дослідних установ щодо діяльності з виконання науково-дослідних робіт є Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій», де в ст. 11 сказано, що «майнові права на технологію та/або її складові, що створені в процесі виконання науково-дослідних та

дослідно-конструкторських робіт, що фінансуються за рахунок бюджетних коштів, належать установам, організаціям та підприємствам — виконавцям цих робіт відповідно до Цивільного кодексу України, крім випадків, майнові права на технологію та/або її складові, що створені в процесі виконання науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, які фінансуються за рахунок бюджетних коштів, передаються установами, організаціями та підприємствами – виконавцями органам державної влади, Національній академії наук України та галузевим академіям наук, які здійснюють фінансування зазначених науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, з урахуванням положень Цивільного кодексу України, якщо технологію та/або її складові віднесено до державної таємниці та в інших випадках, визначених законом [6]. Такі твори на практиці визначають як службові твори, під якими законодавець розуміє твори, створені автором у порядку виконання службових обов'язків відповідно до службового завдання чи трудового договору (контракту) між ним і роботодавцем [4].

Хоча в ст. 440 ЦК України і встановлено норму, що «майнові права інтелектуальної власності на твір, створений у зв'язку з виконанням трудового договору (контракту), належать працівникові, який створив цей твір, та юридичній або фізичній особі, де/або в якій він працює, спільно, якщо інше не встановлено договором або законом», проте на практиці базовим документом, яким регулюються трудові відносини, є трудовий договір та норми Кодексу законів про працю України, спеціального законодавства, зокрема законів України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій», «Про авторське право та суміжні права» тощо, де встановлено, що для працівників науково-дослідних установ основним результатом їх діяльності є створення об'єктів інтелектуальної власності, за які вони отримують заробітну плату.

Слід зауважити, що саме заробітна плата є винагородою за створення службових творів і передачу майнових прав роботодавцю, хоча чинне законодавство не обмежує можливості виплати винагороди в окремих випадках за виконання додаткових доручень роботодавця. Відповідно, права на так звані додаткові об'єкти також переходять до роботодавця на підставі додаткової цивільно-правової угоди, адже якщо сторони домовилися про сплату додаткової винагороди, вони можуть укласти додатково цивільно-правовий договір, де й передбачити таку можливість.

Відповідно, в тій же ст. 440 ЦК України вказана норма узгоджується спеціальним законодавством, що «юридична або фізична особа, де/або в якій працює працівник, який створив твір у зв'язку з виконанням трудового договору (контракту), набуває майнові права інтелектуальної власності на такий твір

відповідно до Кодексу або договору в момент, наступний за створенням такого твору, якщо інше не встановлено договором [7].

На сьогодні, в трудових колективах часто виникають дискусії щодо майнових прав, порядку розпорядження твором, адже автори таких об'єктів практикують подвійне використання майнових прав без дозволу роботодавця тощо, тому вважаємо, що дані норми чітко дають відповіді на питання щодо порядку володіння майновими правами і порядку їх передачі. Поряд із тим на фоні військових викликів в Україні виникли питання щодо службових наукових творів, яким було завдано шкоди через втрату авторства, тексту тощо, в тому числі і в науковій сфері. Так, сьогодні в українському законодавстві поняття «сирітські твори» та їх використання, — на думку Л. Приходько, поки що залишаються не унормованими, хоча й існує відповідна потреба. Якщо звернемося до узагальненого аналізу проблеми, то серед причин виникнення і поширення «сирітських творів» бачаться наступні:

1. Об'єктивна втрата інформації про автора не з його волі.
2. Відсутність в авторському праві формальних процедур щодо виникнення прав на твір.
2. Твір є результатом творчої праці кількох авторів, які не знають один про одного.
3. Безвідповідальне ставлення автора до власних прав.
4. Занадто довгий строк охорони авторських прав із постійним його подовженням.
5. Не весь контент у мережі інтернет може бути якісним, оригінальним, актуальним, суспільнокорисним, що призводить до анонімності твору [11].

Враховуючи той факт, що під час воєнних подій відбувалася втрата інформації на письмових та електронних носіях, особливо в епіцентрах військових дій на території України, та значних пошкоджень науковим закладам, які були спричинені цими діями в таких містах, як Харків, Миколаїв, Ірпінь, Чернігів та інші, існує потреба вироблення підходів до регулювання відповідних творів. Як свідчить статистика, «від початку повномасштабної війни росіяни пошкодили 2 532 українських заклади освіти, 287 з яких — знищили. Про це повідомив міністр освіти і науки Сергій Шкарлет в ефірі всеукраїнського телемарафону 19 вересня [15]. Відповідно, частина наукових напрацювань тих навчальних закладів, які зазнали руйнувань, підпадають під категорію «сирітських творів» та потребуватимуть у подальшому вирішення питань щодо цілісності та збереженості твору, його авторства чи співавторства, формальних даних стосовно інших вимог до творів.

Паралельно слід відмітити, що ряд навчальних закладів зазнали хакерських атак на свої ресурси, фізичного руйнування комп'ютерної техніки, серверів, то-

му такі загрози спричиняють до втрати цілісності творів, що тягне за собою їх «сирітство». У подальшому є важливим проведення заходів щодо нівелювання або істотного зменшення загроз для інформаційних освітніх систем шляхом використання можливостей хмарного сервісу.

Хмарні сервіси (public cloud services) — це програми і платформи, які «живуть» та працюють на серверах хмарних провайдерів. Головна фішка хмарних сервісів полягає в тому, що створюючи акаунт на такій платформі, людина зможе отримувати доступ до власної інформації з будь-якого гаджета в будь-якій точці світу. Для цього потрібно вигадати логін і пароль. Використовувати ці сервіси не лише зручно, але й безпечно. Навіть якщо з телефоном або комп'ютером щось станеться, ваші дані не зникнуть [16]. Вважаємо, що в сучасних умовах додаткових енергетичних викликів подібне використання хмарних сервісів забезпечить їх надійне збереження та попередить «сирітство» творів.

Інша, не менш важлива, проблема — це співавторства на наукові твори, адже від співавторства слід відрізнити співробітництво, за яким кілька авторів беруть участь у створенні колективного результату творчої діяльності за завданням певної організації (замовника). Такий колективний об'єкт належить юридичній особі, за завданням якої він створений.

Згідно з нормами чинного законодавства під співавторами розуміють осіб, спільною творчою працею яких створено твір. Авторське право на твір, створений у співавторстві, належить усім співавторам незалежно від того, чи утворює такий твір одне нерозривне ціле або складається з частин, кожна з яких має самостійне значення. Про співавторство можна говорити лише в тому випадку, якщо внаслідок спільних зусиль декількох осіб створено єдиний колективний твір. Таким колективним твором вважається твір, якщо він представляє собою одне нерозривне ціле (наприклад, роман або картина, створені декількома особами) [3].

У теорії права співавторство прийнято поділяти на наступні види:

а) коли неможливо виділити внесок кожного співавтора — нероздільне співавторство. Воно властиве авторському праву, щодо створення об'єктів авторського права;

б) коли складові частки чітко визначені й відомо, хто із співавторів створив ту чи іншу частину, — роздільне співавторство.

При нероздільному співавторстві науковий твір, який створений у результаті спільної діяльності, в подальшому може використовуватися лише за спільною згодою всіх співавторів, у тому числі й щодо права на опублікування та іншого використання твору в освітній чи науковій діяльності.

Складніше визначитися в тих випадках, коли кожна частина твору має самостійне значення й може бути використана самостійно (наприклад, вірші й

музика в пісні, глави підручника, написаного колективом співавторів). Ясно, що колективний твір не може бути створений у результаті простого механічного з'єднання творів авторів. Необхідне таке взаємне пов'язування їхньої внутрішньої форми й змісту, щоб вони сприймалися публікою як єдиний твір [13, с. 164].

Іншими словами, зміна або вилучення будь-якої частини колективного твору має спричиняти відповідну зміну інших частин або неможливість використання твору як єдиного цілого. Наприклад, якщо вилучити з підручника з цивільного права будь-яку з глав, присвячених, наприклад, угодам, юридичним особам, позовній давності тощо, то даний підручник навряд чи може розглядатися як завершений колективний твір, здатний виконувати свої функції [19].

Другою неодмінною умовою виникнення співавторства є створення твору спільною творчою працею декількох осіб. При цьому під спільним характером праці розуміється, звичайно, не спільний процес роботи, а спільно досягнутий результат. Співавтори можуть працювати над твором спільно від початку до кінця, кожен з них може створити будь-яку відособлену частину твору чи завершити напрацювання іншого і т. ін. Важливим є не форма роботи над твором його авторів, а те, що він постав результатом їхніх спільних зусиль [13, с. 127].

Найважливішою умовою співавторства є також творчий характер внеску осіб, що претендують на співавторство. Нарешті, умовою визнання тих чи інших осіб співавторами твору є наявність угоди про виникнення співавторства. Так, у ст. 13 Закону «Про авторське право і суміжні права» сказано, що «відносини між співавторами визначаються угодою, укладеною між ними. Право опублікування та іншого використання твору в цілому належить усім співавторам. Якщо твір, створений у співавторстві, утворює одне нерозривне ціле, то жоден зі співавторів не може без достатніх підстав відмовити іншим у дозволі на опублікування, інше використання або зміну твору. В разі порушення спільного авторського права кожен співавтор може доводити своє право в судовому порядку [4].

В окремих випадках формуються відповідні авторські колективи для створення колективного результату творчої діяльності. У таких випадках замовником виступає юридична організація, як правило наукова установа, а майнові права, відповідно, виникають у цієї організації в наступних випадках: за фактом створення твору, за договором замовлення або в результаті передачі такого права за договором. Так, у постанові Пленуму Верховного Суду України сказано, що «при розгляді спорів про співавторство на твір, який утворює одне нерозривне ціле, судам слід виходити з факту визнання співавторства на момент оприлюднення твору. Це може бути підтверджено волевиявленням співавторів, вираженим у договорах про передачу прав, публічних заявах, листах тощо. Однак при

цьому судам необхідно мати на увазі, що авторське право на твір, у тому числі створений у співавторстві, виникає з моменту створення твору [18].

Проте в сучасних умовах при створенні наукових творів виникають питання розмежування відповідальності в разі виявлення плагіату, оскільки при нероздільній формі співавторства всі співавтори є солідарними боржниками. Також «однією суттєвою етичною проблемою саме колективного авторства вважаємо те, що в колективному творі значно легше замаскувати сліди плагіату та компіляції. Характерними ознаками останньої є непослідовність і хаотичність викладу, певні частини тексту написані слабше за інші, відрізняються за стилістикою, фрагменти роботи мають різне оформлення та форматування тощо. Утім названі ознаки різною мірою можуть бути притаманні й колективному твору, де немає жодних етичних порушень» [19].

Якщо ж твір, який створений у роздільному співавторстві, складається з частин, кожна з яких має самостійне значення, то кожен із співавторів має право використовувати створену ним частину твору на власний розсуд, якщо інше не передбачено угодою між співавторами [7]. Важливим є не форма роботи над твором його авторів, а те, що твір постав результатом їхніх спільних зусиль та має характер спільної праці.

Висновки. Отже, ми розглянули окремі питання правового регулювання прав на службові твори, тож можемо узагальнити, що правовий режим прав на службові твори регулюється нормами Цивільного кодексу та окремих законів України, з яких випливає, що майнові права на об'єкти, створені під час виконання НДР, належать роботодавцю, який є володільцем майнових прав інтелектуальної власності на дані твори.

Наголосимо також на потребі врегулювання правового режиму «сирітських творів», що виникли в результаті тих втрат, які зазнає система науки і освіти у воєнний час, а саме щодо текстового примірника, пошкодження файлів, питання з відновленням змісту, втратою авторства тощо. Окремо відзначимо, що, як правило, більшість творів у НДР виконуються в режимі співавторства, і це є підставою для спірних моментів. Відповідно, вважаємо, що певні інформаційні сесії та програми, щодо особливостей правового регулювання прав на твори, створені в НДР, є потрібними в діяльності цих установ.

Констатуємо й те, що існує потреба внесення змін у чинне законодавство щодо правового регулювання системи охорони інтелектуальної власності та захисту прав інтелектуальної власності. Внесення відповідних змін забезпечить відновлення економіки та інфраструктури країни в повоєнний період із використанням новітніх технологій у технічній, інформаційній, архітектурній та інших творчих сферах для відновлення повоєнної України.

Список використаних джерел

1. Драпушко Р. Г., Горінов П. В., Філик Н. В. Шляхи реформування системи охорони інтелектуальної власності в умовах воєнних загроз. Ірпінський юридичний часопис: науковий журнал. 2022. Вип. 1 (8). С. 32–40.
2. Доклад о положении в области интеллектуальной собственности в мире за 2022 г. Вектор инновационной деятельности. URL: <https://www.wipo.int/wipgr/ru/2022/index.htm> (дата звернення: 01.11.2022 р.).
3. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 01.10.2022 р. № 2564-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text> (дата звернення: 01.11.2022 р.).
4. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23.12.1993 р. № 3792-XII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3792-12>. (дата звернення: 01.11.2022 р.).
5. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 37–38. Ст. 2 004. (дата звернення: 01.11.2022 р.).
6. Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій: Закон України від 16.10.2020 р. № 124-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/143-16#Text> (дата звернення: 01.11.2022 р.).
7. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>. (дата звернення: 01.11.2022 р.).
8. Орлюк О. П. Освіта з інтелектуальної власності у системі вищої освіти України: проблеми та завдання. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2019. № 6. С. 148–159.
9. Орлюк О. П. Виконання наукових досліджень за державні кошти: міжнародний досвід. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2006. № 4. С. 3–9.
10. Падучак Б. М. Майнові права інтелектуальної власності на технологію, що створена за рахунок коштів державного бюджету. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2009. № 6. С. 38–49.
11. Прихотько Л. «Сирітські твори» як об'єкти авторського права: поняття, правовий режим використання. URL: <https://au.archives.gov.ua/index.php/au/article/view/154/117> (дата звернення 01.11.2022 р.).
12. Бернская конвенция об охране литературных и художественных произведений. Интеллектуальная собственность в Украине: правовые основы и практика. Т. 1. Право интеллектуальной собственности. Київ, 1999. С. 184–226.
13. Використання об'єктів інтелектуальної власності в рекламі: навч. посіб. для вищ. навч. закл. / Т. І. Биркович, І. С. Бондар, Р. Б. Шишка, І. М. Сопілко, Н. В. Філик та ін. ; М-во освіти і науки України, М-во культури України, Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. Київ: Вид. центр КНУКіМ, 2015. 640 с.

14. Службовий твір. URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/%D0%A1%D0%BB%D1%83%D0%B6%D0%B1%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9_%D1%82%D0%B2%D1%96%D1%80 (дата звернення 01.11.2022 р.).

15. Від початку повномасштабної війни росіяни пошкодили 2 532 заклади освіти, 287 з яких — знищили. URL: <https://censor.net/ua/n3368199> (дата звернення 01.11.2022 р.).

16. Що таке хмарні сервіси та як вони допомагають бізнесу? URL: <https://gigacloud.ua/blog/navchannja/scho-take-hmarni-servisi-ta-jak-voni-dopomagajut-biznesu> (дата звернення 01.11.2022 р.).

17. Філик Н. В. Співавторство та його види щодо об'єктів авторського права. URL: <http://er.nau.edu.ua/handle/NAU> (дата звернення 01.11.2022 р.).

18. Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 04.06.2010 р. № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show> (дата звернення 01.11.2022 р.).

19. Ренн О. М. Колективна публікація в академічному виданні: проблемні аспекти у площині творчості та етики. URL: https://www.nas.gov.ua/publications/books/series/9789660247048/Documents/2013_8/107_NU-8-Renn.pdf (дата звернення: 01.11.2022 р.).

References

1. Drapushko R. H., Gorinov P. V., Filyk N. V. Shlyakhy reformuvannya systemy okhorony intelektualnoyi vlasnosti v umovakh voyennykh zahroz. Iripinskyu yurydychnyy chasopys: naukovyy zhurnal. 2022. Vyp. 1 (8). S. 32–40.

2. Doklad o polozhenii v oblasti intelektualnoj sobstvennosti v mire za 2022 g. Vektor innovacionnoj dejatelnosti. URL: <https://www.wipo.int/wipr/ru/2022/index.htm> (дата зvernennja: 01.11.2022 r.).

3. Pro naukovu i naukovo-tekhnichnu diyalnist: Zakon Ukrayiny vid 01. 10. 2022 r. № 2564-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text> (дата zvernennya: 01.11.2022 r.).

4. Pro avtorske pravo i sumizhni prava: Zakon Ukrayiny vid 23.12.1993 r. № 3792-XII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3792-12>. (дата zvernennya: 01.11.2022 r.).

5. Pro vyshchu osvitu: Zakon Ukrayiny vid 01.07.2014 r. № 1556-VII. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny. 2014. № 37–38. St. 2004. (дата zvernennya: 01.11.2022 r.).

6. Pro derzhavne rehulyuvannya diyalnosti u sferi transferu tekhnolohiy: Zakon Ukrayiny vid 16.10.2020 r. № 124-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/143-16#Text> (дата zvernennya: 01.11.2022 r.).

7. Tsyvilnyy kodeks Ukrainy vid 16.01.2003 r. № 435-IV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>. (data zvernennya: 01.11.2022 r.).

8. Orlyuk O. P. Osvita z intelektualnoyi vlasnosti u systemi vyshchoyi osvity Ukrainy: problemy ta zavdannya. *Teoriya i praktyka intelektualnoyi vlasnosti*. 2019. № 6. S. 148–159.

9. Orlyuk O. P. Vykonannya naukovykh doslidzhen za derzhavni koshty: mizhnarodnyy dosvid. *Teoriya i praktyka intelektualnoyi vlasnosti*. 2006. № 4. S. 3–9.

10. Paduchak B. M. Maynovi prava intelektualnoyi vlasnosti na tekhnolohiyu, shcho stvorena za rakhunok koshtiv derzhavnoho byudzhetu. *Teoriya i praktyka intelektualnoyi vlasnosti*. 2009. № 6. S. 38–49.

11. Prykhotko L. «Syriski tvory» yak obyekty avtorskoho prava: ponyattya, pravovyy rezhym vykorystannya. URL: <https://au.archives.gov.ua/index.php/au/article/view/154/117>

12. Bernskaja konvencija ob ohrane literaturnykh i hudozhestvennykh proizvedenij. *Intellektualnaja sobstvennost v Ukraine: pravovye osnovy i praktika*. T. 1. Pravo intellektualnoj sobstvennosti. Kyiv, 1999. S. 184–226.

13. Vykorystannya obyektiv intelektualnoyi vlasnosti v reklami: navch. posib. dlya vyshch. navch. zakl. / T. I. Byrkovych, I. S. Bondar, R. B. Shyshka, I. M. Sopilko, N. V. Filyk ta in.; M-vo osvity i nauky Ukrainy, M-vo kultury Ukrainy, Kyiv. nats. un-t kultury i mystetstv. Kyiv: Vyd. tsentr KNUKiM, 2015. 640 s.

14. Sluzhbovyi tvir. URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/%D0%A1%D0%BB%D1%83%D0%B6%D0%B1%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9_%D1%82%D0%B2%D1%96%D1%80 (data zvernennja 01.11.2022 r.).

15. Vid pochatku povnomasshtabnoyi viyny rosiyany poshkodyly 2 532 zaklady osvity, 287 z yakykh — znyshchyly. URL: <https://censor.net/ua/n3368199> (data zvernennya 01.11.2022 r.).

16. Shcho take khmarni servisy ta yak vony dopomahayut biznesu? URL: <https://gigacloud.ua/blog/navchannja/scho-take-hmarni-servisi-ta-jak-voni-dopomagajut-biznesu> (data zvernennya 01.11.2022 r.).

17. Filyk N. V. Spivavtorstvo ta yoho vydy shchodo obyektiv avtorskoho prava. URL: <http://er.nau.edu.ua/handle/NAU> (data zvernennya 01.11.2022 r.).

18. Pro zastosuvannya sudamy norm zakonodavstva u spravakh pro zakhyst avtorskoho prava i sumizhnykh prav: Postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 04. 06. 2010 r. № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show> (data zvernennya 01.11.2022 r.).

19. Renn O. M. Kolektyvna publikatsiya v akademichnomu vydanni: problemni aspekty u ploshchyni tvorchosti ta etyky. URL: <https://www.nas.gov.ua/publications/>

books/series/9789660247048/Documents/2013_8/107_NU-8-Renn. pdf (data zvernennya: 01.11.2022 r.).

Rostyslav DRAPUSHKO, Pavlo GORINOV, Nataliia FILYK. Legal regime of scientific works created as a result of scientific research works.

Future reforms and innovative progress of post-war Ukraine depends on the degree of involvement of intellectual products and innovative technologies in the economic sphere of Ukraine, which poses new challenges to the legal regulation of intellectual property regarding the issue of legal regulation of rights to the results of creative activity. An important place in the system of intellectual property objects belongs to official works created as a result of the implementation of the GDR. Ukraine was, is and will be a state with high scientific and technical potential, which is determined by important and unique achievements in many areas of production and social life — in the development of new materials, biotechnology, radio electronics, electric welding, informatics, etc., but there is a question of the quality of patents and their commercialization and implementation of the results of creative activity in the national industry. As a rule, the results of the work are the results of the activities of scientific research institutions and other scientific centers and institutions, therefore the issue of proper legal regulation of property rights to official works is of great practical and theoretical importance. Accordingly, the study of the legal regime of scientific works is of particular importance for the activities of scientific research institutions and educational institutions that directly carry out activities in the field of technology transfer.

The purpose of the article is to study the legal regime of scientific works created as a result of the implementation of the GDR.

Research methods: comparative legal, sociological, statistical, systematic, method of analysis and objective truth, etc.

Result: the need to make changes to the current legislation regarding the legal regulation of the intellectual property protection system and the protection of intellectual property rights has been proven. It was established that there is a need to regulate the legal regime of orphan works, which arose as a result of the losses suffered by the system of science and education in wartime, namely, the loss of text copies, damage to files, issues with restoration of content, loss of authorship, etc.

Key words: intellectual property, intellectual capital, invention, utility model, industrial design, reform of the intellectual property system, disposal of intellectual property rights, commercialization of intellectual property objects.

ПРИЙОМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ТА САМОДОПОМОГИ В СИТУАЦІЇ ОБМЕЖЕНЬ (НА ПРИКЛАДАХ ПЕРЕЖИВАНЬ ЕПІДЕМІЇ COVID-19 ТА ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ В УКРАЇНІ)

УДК 159.941

DOI 10.58340/2786-6238-2022-3(3)-2

Людмила СЕБАЛО,

кандидатка педагогічних наук, доцентка
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
ORSID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6088-8652>

Ілона РАШКОВСЬКА,

завідувачка відділу дослідження становища сім'ї,
гітей та молоді Державного інституту сімейної
та молодіжної політики, кандидатка психологічних наук, доцентка
ORSID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2910-1716>

Дане дослідження присвячено сучасним напрямкам психологічної допомоги особистості та обґрунтуванню впровадження здоров'язберезувальних технологій у роботі з дітьми та дорослими під час ситуацій обмеження, що спричинені епідемією COVID-19 та військовими діями в Україні. Головною метою статті є теоретичне обґрунтування важливості психологічної допомоги, зокрема арт-терапії та інших психологічних методів, а також впровадження здоров'язберезувальних технологій у роботі з дітьми та дорослими, що стали дуже швидко розвиватися останнім часом та є актуальними для великої кількості людей. Дане дослідження містить широкий аналіз психолого-педагогічної літератури з вищеназваної теми як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. У даній статті проаналізовано причини погіршення психологічного стану дорослих та дітей під час війни. Автори акцентували увагу на

ефективних формах організації психологічної допомоги та самопомоги. В статті наведено приклади запровадження арт-терапевтичних технік, інструментарію заземлення, дихальних практик, що можуть бути використані сучасними вчителями, студентами-практикантами та практичними психологами школи в роботі з дітьми шкільного віку та в роботі з дорослими в онлайн (офлайн)-форматі під час воєнного стану в Україні. Стаття містить також опис практичних засобів, що можуть сприяти самооздоровленню дітей та дорослих, психологічній самопомозі всім, хто перебуває з дітьми. До них відносяться вищеописані практики, що зарекомендували себе дуже ефективними, а також інші здоров'язберігаючі методи роботи з учнями. Доведено, що впровадження наведених нами прикладів використання практичних технологій є виправданим та актуальним. Тому науково обгрунтований матеріал, викладений у цій статті, зумовив необхідність емпіричної діагностики впливу психотерапевтичних технологій та технологій здоров'язбереження на психологічний стан особистості, що представляє собою перспективу наших подальших наукових досліджень.

Ключові слова: психологічна допомога особистості, самопомога, арт-терапія, техніки заземлення, дихальні техніки.

Постановка проблеми. Уже декілька років як наше суспільство живе в ситуації обмеження. Спочатку це було пов'язано з епідемією COVID-19, але зараз ситуація значно погіршилася в зв'язку з повномасштабною війною в Україні. Справа в тому, що незважаючи на зовсім різні події, тобто війну та епідемію, вони мають дуже багато спільного. По-перше, й одна, і друга — процес, який несе реальну загрозу для життя, по-друге, і в одному, і в другому випадку люди вимушені жити не так, як звикли, а нерідко й змушені переїжджати в інші місця. Вчені й практики підкреслюють, що тривожні стани, депресії, травматичні та посттравматичні прояви за цей час стали, на жаль, найголовнішими супутниками нашого життя. В зв'язку з цим вони наголошують на активізації психологічного супроводу та психологічної допомоги, а також навчання навичкам самопомоги та саморегуляції.

Важко переживають сьогодні дорослі, ще складніше дітям. Якщо говорити про надання психологічної допомоги останнім, то дуже важливо пам'ятати про правильну організацію навчання, психологічний супровід та акцентування уваги на використанні здоров'язберезувальних технологій, що можуть і повинні запроваджуватися в навчанні, а також на всі види та напрями екстреної психологічної допомоги для дітей, молоді та сім'ї на етапі життя в умовах воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Психологічна допомога особистості — це основний вид діяльності практичного психолога. Останнім часом дуже популярними та дієвими формами психологічної допомоги особистості виступають арт-терапевтичні методики. Відзначимо, що загальні аспекти

арт-терапії представлені в роботах як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. Методичні аспекти арт-терапії доволі ґрунтовно вивчені та описані в наукових публікаціях зарубіжних арт-терапевтів — М. Бетенські, Е. Крамер, М. Лібман, М. Наумбург та інших. Відомі також праці, що відображають результати дослідження арт-терапії загалом та її окремих аспектів, таких вітчизняних науковців, як О. Вознесенська, Л. Волкова, Є. Пінчук, Г. Побережна, О. Сорока, В. Шевченко та інших [1, с. 63 — 65]

Сутність здоров'язбережувальних технологій розглянуто в наукових працях Т. Бойченко, Ю. Бойчука, Г. Селевка, Л. Сущенко та ін. Визначення особливостей та змісту формування, збереження і зміцнення здоров'я дошкільників здійснено в дослідженнях Т. Андрищенко, Г. Беленької, О. Богінч, Е. Вільчковського, М. Машовець та ін. Обґрунтування чинників формування здоров'язбережного освітнього середовища в закладі загальної середньої освіти здійснили О. Ващенко, В. Зверькова, О. Клестова, К. Оглоблін та ін. Висвітленню питань співпраці педагогів із батьками та громадськими організаціями щодо формування, збереження й зміцнення здоров'я дітей присвячені праці Т. Бойченко, Р. Валецької, Б. Чумакова. Програма збереження й зміцнення дорослих, зокрема вчителів, була запропонована О. Мальцевою. Питанням вивчення здоров'язбережувальних технологій, їх впливу на здоров'язбереження та формування навичок здорового способу життя, а також впровадження їх в освітній процес закладів загальної середньої освіти, займалися чимало дослідників: О. Ващенко, О. Дубогай, Р. Шиян та ін. Багато уваги було приділено саме фізичній безпеці дітей під час війни: правила евакуації із зони бойових дій; поведінка батьків з дітьми під час евакуації; правила дій, якщо бачиш вибухонебезпечні предмети тощо.

Метою статті є характеристика основних методів боротьби зі стресовими та травматичними станами в ситуації обмежень, а також обґрунтування застосування на практиці психотерапевтичних прийомів і здоров'язбережувальних технологій для підтримки дітей та дорослих під час епідемії й військового стану.

Виклад основного матеріалу. Під час воєнних дій, що відбуваються в країні, багато людей перебувають у стані стресу, скутості, невизначеності тощо. Зокрема, дуже важко сучасну ситуацію життя в обмеженостях переживають діти. Й тому перед дорослими зараз стоїть завдання зберегти свій нормальний психологічний стан та забезпечити такі умови дітям, щоб вони пережили ці травмуючі події якомога легше.

У педагогічній спадщині В. Сухомлинського важливим чинником піклування про дітей визначено їхнє здоров'я. За його словами, здоров'я — це повнота духовного життя, радість, ясний розум, які залежать від особистості [2, с. 8–10]. На думку О. Савченко, проблема виховання в дітей здорового способу життя є

багатоаспектною. Вона охоплює впровадження нового змісту забезпечення умов для позитивного впливу на всі складові здоров'я й поширення інноваційних технологій на його збереження та зміцнення [3, с. 8–11].

Як свідчить досвід, багато психологів надають переваги в роботі застосуванню арт-терапії — методу, що характеризується зціленням творчістю, допомагаючи таким чином зцілитися, позбутись стресів, покращити настрій, зрозуміти себе, підвищити самооцінку та відчувати себе більш врівноваженим у наш нелегкий час. Арт-терапевтичні вправи, що використовують психологи та вчителі (іноді в співпраці зі шкільним психологом), можуть носити як активний, так і пасивний характер. Активні методи арт-терапії спрямовані на створення арт-продукту. Це означає використання ізотерапії, казкотерапії, піскової терапії, фототерапії, імаготерапії (арт-терапія засобами театральної дії), музичної терапії тощо. Потужним та дієвим методом арт-терапії є терапевтична гра, що використовується сучасними психологами й має багатовекторний терапевтичний ефект для психологічного відновлення психологічного балансу.

Аналізуючи сучасний період військового стану в Україні, всі вищеназвані напрямки арт-терапії актуальні до використання для зниження тривоги стресових проявів, відновлення внутрішнього самопочуття після травмуючих подій. За допомогою ігрових малюнкових методик дитина також має можливість зрозуміти свої емоції та емоції оточуючих, вивчити власну самооцінку, налагодити стосунки зі своїми однолітками. Звісно, арт-терапія є психотерапевтичною методикою. Вона має свої теоретико-емпіричні засади й повинна застосовуватися спеціалістами, які мають фахову підготовку. Також потрібно відмітити, що багато інструментів арт-терапії практично не мають вікових обмежень і досить прості у використанні, зацікавлюють одразу як дітей, так і дорослих. Більше того, учасники просто виконують нескладні завдання, фактично граються, а насправді позбавляються багатьох психологічних проблем, отримуючи, натомість, спокій та рівновагу.

Отже, розглянемо ретельніше одну з потужних арт-терапевтичних методик, що має назву мандалотерапія. Термін «мандала» ще кілька років тому сприймали як щось езотеричне та невивчене. Але завдячуючи новим науковим здобуткам та практичним психологічним методикам наразі мандалотерапія успішно використовується на практиці. За словами К.Г. Юнга «мандала насправді — це цілісність особистості, коли в неї все в гармонії» [4, ст. 20–21].

Таким чином, використання мандалотерапії є дуже актуальною технікою для збереження цілісності особистості будь-якого віку та учнів початкової школи, зокрема. Цей метод може використовуватися як в активних, так і пасивних формах. Активна форма мандалотерапії — це створення своєї мандали, пасивна —

отримання готового центричного зображення для терапії. Існує також змішана форма роботи з мандалами — це коли дитина обирає шаблон, який їй подобається, та розфарбовує його на свій розсуд [3]. Даний метод дозволяє діткам вирішити наступні проблеми: допомога у вираженні та розумінні емоцій, вирівнювання внутрішнього психологічного стану, зняття напруги, розвиток навичок саморегуляції та багато інших.

Психологи практичного спрямування часто в роботі використовують так звану сонце-мандалу. В наукових дослідженнях у багатьох культурах коло, тобто сонце, є символом єдності та цілісності, малювання якого означає створення захисної лінії навколо свого власного фізичного та психологічного простору.

Це дає змогу особистості боротися з проявами стресу, тривожності, страху тощо. Ця методика дозволяє (символічно) «розфарбувати» свій світ в яскраві фарби, яких зараз дуже бракує багатьом українцям. Саме тому зображення сонця-мандали сприяє поліпшенню їх внутрішнього стану та взагалі збереженню психічного здоров'я.

Дієвою арт-терапевтичною практикою виявилася робота з мандалою захисту. Особистість завжди потребує впевненості в захисті — це є її базовою потребою. На сучасному етапі нашого життя ця потреба стала ще більш актуальною. Ми всі потребуємо захисту, а діти особливо. Пропонуємо технологію роботи з «Мандалою захисту» (вправа «Мандала захисту»). Матеріалом для цієї вправи, в ідеалі, є аркуш паперу, кольорові засоби для малювання, які легко контролювати (крейда, пастель, олівці, фломастери); в реальності — все, що є в наявності.

Інструкція застосування: прийміть зручне положення в просторі, дуже бажано з нерухомою опорою; відновіть рівномірне дихання.

Якщо є можливість, виконуйте вправу стоячи на підлозі, щоб краще відчувати простір через тіло.

1. Сконцентруйте увагу на власному тілі. Оцініть, скільки місця воно зараз займає в просторі. Намалуйте в центрі аркуша коло відповідного розміру.

2. Повільно підніміть руки вгору, потягніться. Розведіть руки вбоки, розправте плечі. Тримаючи руки в сторони, підніміть кисті так, наче ви долонями впираєтесь в невидиму опору. Зробіть декілька поворотів праворуч-ліворуч. Тримайте увагу на долонях, які окреслюють коло. Намалуйте друге коло вашого захисту.

3. Оцініть розміри приміщення, в якому ви перебуваєте. Намалуйте квадрат такого розміру, щоб він захищав обидва ваші внутрішні кола.

4. Тепер ви маєте власну мандалу-щит, розфарбуйте її. додайте різні елементи, які, на вашу думку, можуть надати вам відчуття захисту.

Пам'ятайте про найвідоміші загальнолюдські символи.

Коло — ідеальна форма, яка при найменшій площі має найбільший внутрішній об'єм, внутрішній зміст. Абсолютна симетрія кола — ознака абсолютного балансу. Саме коло є концентрацією основної суті.

Квадрат — найбільш стабільна фігура. В структурі — хрест, чотири стихії, чотири пори року, чотири сторони світу.

Зараз важливо зберегти все, що на відстані руки в кожного з нас. Нас багато. Якщо ми простягнемо руки та з'єднаємо наші особисті захисні щити, ми зможемо вкрити захистом всю нашу величезну Україну! Тримаймося й будьмо!

Використання арттерапевтичного методу мандалотерапії в роботі з дітьми, а також із дорослими, є доречним у період гострої травми, що багато людей відчувають під час воєнного стану. Акцентуємо увагу на тому положенні, що арт-терапія є не тільки терапевтичним напрямком роботи, але й діагностичним. Спостерігаючи за роботою учня над створенням мандали, за послідовністю його дій, за вибором та змішуванням кольорів під час роботи фахівець зможе діагностувати внутрішній стан дитини, проблеми комунікації, самооцінки тощо [1, ст. 23–26]

Останнім часом вчені та практики багато уваги приділяють важливості шкільних предметів гуманітарно-естетичного спрямування. Й це не даремно, бо матеріал, що використовується на уроках (заняттях) із музики, образотворчого мистецтва тощо, сприяють впорядкуванню дитячого внутрішнього стану, мають релаксуючий та терапевтичний ефект. У музиці, як відомо, знаходиться величезний здоров'язміцнюючий потенціал. Вчені давно довели, що хороша й благозвучна музика допомагає знімати стреси, стимулювати роботу мозку, підвищувати засвоєння матеріалу, сприяє естетичному вихованню. Наш емоційний стан, процеси сприйняття, запам'ятовування, розуміння залежать від того, що ми слухаємо. Давно виявлено, що музика Баха, Бетховена, Моцарта, Вівальді та інших класиків сприяє не лише гармонізації внутрішнього стану особистості, а й лікує від депресивних розладів та сприяє лікуванню деяких хвороб. Існує навіть спеціальна назва, напрямок у сучасній медицині — орнітотерапія, в психології — музична терапія. Музика активізує розумові здібності, працездатність та зосередженість, здатна розвивати й підвищувати інтелект людини. Фактично ж музична терапія є одним з методів арт-терапевтичної дії [6].

Як виявили психологи, мелодія з ритмом 60 ударів на хвилину діє на особу як медитація, вона цілком здатна відвернути людину від будь-якої проблеми, сповільнюючи мозкову діяльність. Якщо слухати таку музику, активно поліпшується пам'ять, працездатність, спокій і впевненість у собі. Звук — це енергія. Залежно від частоти коливання, рівня гучності, ритму звук впливає на людину. Правильно підібрані мелодії здатні активізувати людські резерви. Сучасний

учень постійно шукає можливості послухати свою улюблену музику. А дослідження вказують на те, що будь-які дії, приклади, розповіді під музичний супровід залишаються в пам'яті дитини набагато довше. Крім того, учень, випадково знову почувши цю музику, згадує про цікавий урок. Доцільно використовувати дану технологію для емоційного налаштування дитини на сприйняття матеріалу, створення певного настрою, при вивченні поетичних творів.

Є ще одна дуже дієва вправа, яка більше використовується в роботі з дорослими і яка дозволить побудувати перспективи на майбутнє та наповнить змістом сьогоднішнього дня. Вправа дуже проста, але змістовна. Її сутність полягає в тому, що людина ділить листок А-4 на три частини та схематично зображує себе в минулому, в сьогоднішньому та майбутньому. А далі разом із психологом аналізує своє життя та направленість на сьогоднішній день. Використовуючи цю вправу на власному досвіді в роботі з переселенцями було діагностовано, що вона позитивно діяла на кожного. Люди намагалися побачити своє майбутнє, відповідно з'являлися нові змісти та перспективи.

Враховуючи тематику даної статті та час, який переживає наше суспільство, важливо зупинитися на використанні здоров'язбережувальних технологій. За позицією сучасних вчених до них відносяться всі види психологічного розвантаження та відволікання людей, дітей зокрема, від травмуючих подій. У цьому сенсі позитивно впливає на особистість, що перебуває в збудженому, невизначеному, тривожному стані, «техніка заземлення». Техніки заземлення — це інструменти, які використовуються для саморегуляції в моменти стресу й тривоги. Вони, як правило, подобаються багатьом, легкі у виконанні й дають змогу зменшити відчуття тривоги та пригніченості, сприяють швидкому налагодженню функцій саморегуляції [7].

Техніки, що будуть описані нижче, використовуються в психологічній практиці та позитивно впливають на настрій, самопочуття та активність як дорослих, так й дітей. Вони також мають назву технік заземлення [7]. Пропонуємо короткий опис деяких технік заземлення.

Відзначте п'ять почуттів:

1. Знайдіть знайомий запах (парфуми, мило, лосьйон, чай, ефірні масла тощо) і нехай буде звичкою вдихати цей запах щоранку, перед сном або в якийсь інший певний час дня. Носіть цей запах із собою і вдихайте щоразу, коли вам потрібно «заземлитися», поєднуючи цей процес із глибоким і повільним диханням.

2. Одягніть ваш улюблений одяг — це можуть бути шкарпетки, улюблений светр або м'яка приємна майка. Відзначте текстуру, колір, запах цього одягу. Для цих же цілей підійде ковдра або плед.

3. Закутайтеся щільно в ковдру. Обійміть себе міцно-міцно або попросіть когось обійняти вас. Розітріть руки і ноги, рухаючись знизу-вгору від стоп до стегон і зверху-вниз від плечей до зап'ясть.

Спробуйте відволікти мозок:

1. Додавайте до нуля сім так довго, як у вас виходить (або будь-який інший інтервал): нуль, сім, чотирнадцять, двадцять один, двадцять вісім ...

2. Зіграйте в гру «вгадай професію». Подивіться на людей навколо вас і спробуйте здогадатися про їхню роботу або куди вони зараз ідуть.

3. Подумайте про найприємніший день. Нагадайте собі, яке сьогодні число, день тижня, місяць, рік, година дня і де ви зараз перебуваєте. Також нагадайте собі, що зараз, саме в цьому моменті, не в минулому, ви в безпеці. Відзначте пору року, яка за вікном, подивіться, як виглядає небо. Назвіть адресу, де зараз перебуваєте.

4. Зіграйте із собою в гру «Категорії»: оберіть категорію, наприклад, колір, тварини, їжу й спробуйте назвати як мінімум 10 об'єктів з цієї категорії. Можна також використовувати алфавіт і спробувати назвати об'єкти з цієї категорії на кожну букву алфавіту, починаючи з А, Б, В і т.д.

5. Оберіть форму (трикутник, коло, квадрат) і спробуйте знайти всі об'єкти цієї форми навколо вас. Те ж саме можна зробити і з кольорами — наприклад, знайти всі відтінки зеленого кольору в кімнаті.

Велике значення в практичній психології та в освітньому процесі початкової школи останнім часом набули дихальні техніки [8]. Насправді їх існує багато різновидів, але їх не всі можна рекомендувати для роботи з дітьми. Пропонуємо деякі з них, що можуть використовуватися в освітньому просторі для здоров'язбереження учнів.

Варіант 1. Глибоко вдихніть носом, затримайте подих і подумки порахуйте до восьми. Потім поволі видихайте ротом, рахуйте до 16 або більше. Прислухайтеся до звуків свого дихання. Спостерігайте, як знижується напруга з кожним вдихом. Повторіть так 7–8 разів.

Варіант 2. Вдихніть та повільно видихніть. Потім повільно глибоко вдихніть і затримайте дихання на чотири секунди, видихніть. Повторіть так шість разів і ви переконаєтеся, що стали спокійнішими.

Вправа «Лимон». Опустіть руки вниз й уявіть, що в правій руці тримаєте лимон, з якого потрібно вичавити сік. Повільно, якомога сильніше стискайте праву руку в кулак. Відчуйте, наскільки вона напружена. Тепер уявіть, що викидаєте лимон, — розслабте руку.

Вправа «Птах розправляє крила». Уявіть, що ви — птах, крила якого складені й міцно притиснуті до тіла. З'єднайте лопатки, напружте спину так сильно, як

тільки можете. Ви відчуваєте напругу. А тепер повільно, не поспішаючи, звільняйте свої м'язи. Ваші крила розправляються, стають сильними і легкими, невагомими, ви відчуваєте розслаблення. Повторіть вправу 5 — 7 разів.

Вправа «Місце спокою». Сядьте зручно, заплющте очі. Спокійно вдихніть і видихніть. Уявіть, що пливете морем у човні. Ви далеко від дому. Всі проблеми й турботи залишилися там, а тут ви почуваетесь вільно, немає жодного тягара відповідальності. Ваш човен спокійно несуть хвилі. Ви насолоджуєтесь спокоєм — то підіймаєтесь, то опускаєтесь разом із хвилею. Ви відчуваєте приємне тепло сонячних хвиль. Ви спокійні й розслаблені, Ви відчуваєте своє дихання — вдих, видих... Теплий, м'який спокій розливається всім тілом. Ви стаєте вільнішими... Погляд зупиняється на маленькому острові. Вас вабить вигляд цього острова, хочеться знайти там спокій, захист, втіху. Човен наближається до нього. Й ось ви сходите на берег. Ноги відчувають тепло піску — м'якого і приємного. Ви лягаєте, розслаблюєтесь. На губах легкий присмак морської солі. Ви дивитесь на хмаринки й відчуваєте тепло сонячних променів. Тут — ваша гавань. Насолоджуйтеся своїми відчуттями. Пам'ятайте, що сюди ви зможете повернутися будь-коли. Це місце дасть вам відчуття впевненості, сили та безпеки. Тепер попрощайтесь із цим місцем, настав час повертатися в реальність. Повільно розплющуйте очі. Важливо знати, як навчитися відновлювати сили. Способи, якими ми допомагаємо собі відновити сили або заспокоїтися, умовно поділяють на дві групи: природні, які ми знаємо й використовуємо інтуїтивно; техніки саморегуляції, яким можна навчитися, щоб зняти психоемоційну напругу. Саморегуляція передбачає, що людина впливатиме на себе словами, образами, вправами для тіла або дихальними техніками. Вони допоможуть розслабитися й заспокоїтися за будь-яких обставин [9].

Дієвою в роботі з дітьми виявилася й наступна дихальна техніка.

1. Глибоко дихайте — покладіть одну руку на живіт, а іншу на груди. Вдихайте повільно й глибоко повітря в живіт, намагаючись, щоб рука на ньому піднімалася як, нібито, ви надуваєте кульку або м'яч повітрям. Намагайтеся, щоб рука на грудях не ворушилася, дихайте тільки животом. Повільно видихайте, відчуваючи, як рука на животі повільно опускається як буцім-то кулька або м'яч здуваються.

2. Дихання на рахунок 4 — 7 — 8: повільно вдихайте, рахуючи до чотирьох. Потім затримайте дихання на сім секунд, а в кінці повільно й м'яко протягом восьми секунд видихайте. Повторіть це стільки разів, скільки вам комфортно. (Примітка: в кожного свій розмір тіла й об'єм легенів, якщо конкретно ця комбінація вам не підходить, можете виконувати дану вправу в комфортних вам

проміжках. Ідея в тому, щоб ви йшли певною схемою, а подих став би більш повільним).

Повертаючись до уникнення незадовільного стану здоров'я учнів, акцентуємо увагу на тому, що дитині просто необхідно бути яконайбільше на свіжому повітрі. Це зміцнює організм дитини, нормалізує нервову систему, укріплює пам'ять та уяву. Тому досить корисним для зміцнення здоров'я буде проведення деяких уроків на свіжому повітрі.

Усі вищеназвані методики використовуються педагогами та психологами в школах при проведенні уроків. Вони дають можливість покращити самопочуття, зняти прояви стресу та відволіктися від нав'язливих думок.

Отже, в даній статті теоретично представлено та проаналізовано сучасні погляди науковців і практиків на проблему використання психотерапевтичних та здоров'язберезувальних технологій у роботі з дітьми та дорослими під час воєнного стану. Описані приклади використання певних технологій, які застосовують у своїй роботі психологи та деякі вчителі. Враховуючи сучасні події в Україні та в світі, кожній особистості потрібно використовувати дані методики — навіть для психологічної допомоги та самодопомоги. Перспективою нашого подальшого дослідження буде емпіричне вивчення впливу вищеназваних технологій на психологічний стан дорослих та дітей під час епідемії й війни, а також розробка програми психолого-педагогічного супроводу особистості під час ситуацій обмеження.

Список використаних джерел

1. Головатюк І. Г. Арт-терапія у зарубіжній науковій традиції. Науковий вісник ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2017. Випуск 2. С. 63–65.
2. Демінська Л. О. Аналіз змісту й умов використання здоров'язберігаючих технологій у системі загальноосвітніх шкіл. Проблеми фізичного виховання і спорту. № 11. 2010. С. 23–26.
3. Савченко О. Я. Психодидактичні аспекти реалізації здоров'язберезувальної функції шкільної освіти: діалог з В. О. Сухомлинським. Рідна школа. 2012. № 7 (991). С. 8–11.
4. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в п'яти томах. К.: Радянська школа. 1976. Т. 2. 665 с.
5. Розвиток емоційно-вольової сфери дитини. URL: <https://valery444.wixsite.com/psiholog/post/> (дата звернення: 28.07.2022 р.).
6. Використання музичного мистецтва як засобу терапії. URL: <https://ru.osvita.ua/vnz/reports/culture/11655/> (дата звернення: 28.07.2022 р.).

7. Техніка заземлення. URL: <https://cprpp.mkrada.gov.ua/?p=10885> (дата звернення: 30.07.2022 р.).

8. Техніка релаксації. URL: <https://uan.koshachek.com/articles/tehnika-relaksacii-ta-dihalni-vpravi-zhurnal-ce.html> (дата звернення: 30.07.2022 р.).

9. Чотири техніки саморегуляції, які допоможуть відновити емоційний ресурс. URL: <https://www.pedrada.com.ua/article/3018-chotiri-tehnki-samoregulyats-yak-dopomojut-vdnoviti-emotsyniy-resurs> (дата звернення: 30.07.2022 р.).

10. Юнг К. Г. Психологічні типи/під ред. В. Зеленського, переклад С. Лоріє. СПб.: Абетка, 2001. С. 20–21.

11. Як вчителю організувати свою роботу під час війни: рекомендації Державної служби якості освіти. URL: https://sqe.gov.ua/yak-vchitelyu-organizuvati-svoyu-robotu/?fbclid=IwAR27UOhBQXq3xjWyp6FCaUzt9Qc4e3_9HnmhoIpJxsJq3j-i68U-hgc2NgA (дата звернення: 01.07.2022 р.).

References:

1. Holovatiuk I. H. Art-terapiia u zarubizhnii naukovii tradytsii. Naukovyi visnyk uzhhorodskoho universytetu. Serii: Pedagogika. Sotsialna robota. 2017. Vypusk 2. S.63 — 65.

2. Deminska L.O. Analiz zmistu y umov vykorystannia zdoroviazberihaiuchykh tekhnolohii u systemi zahalnoosvitnikh shkil. Problemy fizychnoho vykhovannia i sportu. № 11. 2010. S.23 — 26.

3. Savchenko O. Ya. Psykhodydaktychni aspekty realizatsii zdoroviazberezhualnoi funktsii shkilnoi osvity: dialoh z V.O. Sukhomlynskym. Ridna shkola. 2012. № 7 (991). S. 8-11.

4. Sukhomlynskyi V.O. Vybrani tvory v piaty tomakh. K.: Radianska shkola. 1976. T.2. 665 s.

5. Rozvytok emotsiino-volovoi sfery dytyny. URL: <https://valery444.wixsite.com/psiholog/post/> (data zvernennia: 28.07.2022 r.)

6. Vykorystannia muzychnoho mystetstva yak zasobu terapii. URL: <https://ru.osvita.ua/vnz/reports/culture/11655/> (data zvernennia: 28.07.2022 r.).

7. Tekhnika zazemlennia. URL: <https://cprpp.mkrada.gov.ua/?p=10885> (data zvernennia: 30.07.2022 r.).

8. Tekhnika relaksatsii. URL: <https://uan.koshachek.com/articles/tehnika-relaksacii-ta-dihalni-vpravi-zhurnal-ce.html> (data zvernennia: 30.07.2022 r.).

9. Chotyry tekhniky samorehuliacii, yaki dopomozhut vidnovyty emotsiyni resurs. URL: <https://www.pedrada.com.ua/article/3018-chotiri-tehnki-samoregulyats-yak-dopomojut-vdnoviti-emotsyniy-resurs> (data zvernennia: 30.07.2022 r.).

10. Yunh K. H. Psykholohichni typy/pid red. V. Zelens'koho, pereklad S. Loriye.

SPb. : Abetka, 2001. [in Ukrainian].

11. Іак vchyteliu orhanizuvaty svoiu robotu pid chas viiny: rekomendatsii Derzhavnoi sluzhby yakosti osvity. URL: https://sqe.gov.ua/yak-vchitelyu-organizuvati-svoyu-robotup/?fbclid=IwAR27UOhBQXq3xjWyp6FCaUzt9Qc4e3_9HnmhoIpJxsJq3j-i68U-hgc2NgA (data zvernennia: 01.07.2022 r.).

Liudmyla SEBALO, Ilona RASHKOVSKA. Methods of psychological assistance and self-help in a situation of restrictions (on the example of experiences of the covid-19 epidemic and military actions in ukraine)

This study is devoted to modern directions of psychological assistance to the individual and the rationale for the implementation of health-saving technologies in working with children and adults during situations of restriction caused by the COVID-19 epidemic and military operations in Ukraine. The main goal of the article is the theoretical justification of the importance of psychological help, in particular, art therapy and other psychological methods, as well as the introduction of health-saving technologies in work with children and adults, which have begun to develop very quickly recently and are relevant for a large number of people.

This study contains a wide analysis of psychological and pedagogical literature on the above topic by both domestic and foreign scientists. This article analyzes the reasons for the deterioration of the psychological state of adults and children during the war. The authors focused on effective forms of organizing psychological assistance and self-help. The article provides examples of the introduction of art therapy techniques, grounding tools, and breathing practices that can be used by modern teachers, intern students, and practical school psychologists in working with school-age children and adults in an online (offline) format during martial law in Ukraine.

Also, the article contains a description of practical means that can contribute to self-healing of children and adults, psychological self-help for all who are with children. These include the above-described practices that have proven to be very effective, as well as other health-preserving methods of working with students.

Therefore, the scientifically based material presented in the article necessitated an empirical diagnosis of the impact of psychotherapeutic and health care technologies on the psychological state of the individual. Which represents the perspective of our further scientific research.

Key words: elementary school students, health-escape technologies, art therapy, grounding techniques, breathing techniques.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ ТА ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ КРАЇНИ

УДК 342.7:37.01

DOI 10.58340/2786-6238-2022-3(3)-3

Віталій НЕСТОР,

доктор юридичних наук, доцент кафедри теорії держави і права та конституційного права Міжрегіональної академії управління персоналом

У статті досліджуються особливості розвитку національно-патріотичного виховання членів українського суспільства. Особливу увагу приділено компоненту освіти як базису та процесу формування цінностей і пріоритетів самобутності народу, визначальну роль в якому відіграє внутрішньосистемний компонент — виховання та підтримання традицій у сім'ї та родині. Підкреслено, що ідеологічна складова є фундаментом виховання та вироблення тієї системи цінностей, яка дозволить стверджувати, що нове покоління молоді відзначається високим рівнем патріотизму та культурної самосвідомості. Окрема роль при дослідженні запропонованої проблематики відводиться процесу реалізації наявних у системі сучасного вітчизняного законодавства концепцій, стратегій та програм, які так чи інакше визначають основні вектори розвитку і практичного втілення ідеологічних настроїв. Зроблено висновок про декларативний характер окремих положень та необхідність міжінституційного сприяння їх практичній реалізації. Підтверджено, що національно-патріотичне виховання повинно бути перспективним і відповідати критеріям вікового розвитку, особистісним характеристикам та ґрунтуватися на моральних принципах. Наведено приклади національно-патріотичного виховання в зарубіжних країнах, підкреслено позитивні для впровадження у вітчизняну систему аспекти. З'ясовано, що самобутність та патріотизм Українського народу залежать від багатьох чинників та умов, серед яких культурні, історичні, соціальні, економічні і політичні. Зроблено висновки про складність та багатокомпонентність системи національно-патріотичного ви-

ховання й запропоновано дієві шляхи для його подальшого розвитку з урахуванням специфіки сучасних викликів Українського народу; необхідність врахування вимог європейського й міжнародного законодавства про освітні процеси та рекомендації стосовно їх розвитку; актуалізації положень українського законодавства. Наведене дозволить стверджувати, що рівень самобутності Українського народу зростає, а відповідальність й усвідомленість дітей та молоді відповідатиме актуальним потребам сталого розвитку суспільства.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, освіта, патріотизм, національна ідентичність, молодь.

Актуальність обраної теми. Впровадження національно-патріотичного виховання в соціальній, молодіжній та освітній сферах створює основу для формування нових ідеологічних поглядів, які впливають на реалізацію програм національного й регіонального рівнів, а також це важлива складова забезпечення сталого розвитку суспільства. Правове забезпечення національно-патріотичного виховання є інструментом впливу на формування поглядів громадянського суспільства та патріотичних настроїв його членів, що, в свою чергу, гарантує системну взаємодію державних органів із приватними інститутами, а отже, беззаперечно стає підґрунтям для самореалізації та самовдосконалення молоді як специфічної соціально-демографічної групи.

Проведення аналізу нормативно-правового регулювання національно-патріотичного виховання в Україні на сучасному етапі дозволить виявити найбільш вразливі аспекти реалізації такого виду виховання як довготривалого та складного процесу; з'ясувати сутність і значення національно-патріотичного виховання в контексті впливу на формування суспільної думки; дозволить провести порівняльний аналіз вітчизняного нормативно-правового регулювання окресленої сфери відносин із досвідом інших країн, які активно впроваджують подібні програми; навести аргументовані твердження з приводу необхідності подальшого розвитку національно-патріотичного виховання та його важливості для позитивного розвитку молоді й інших груп суспільства нашої держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питання та проблематики національно-патріотичного виховання приділяли увагу вчені історичних, психологічних, соціологічних, педагогічних та філософських наук. Істотна роль належить також представникам управлінського напрямку наукової спільноти. Окремі питання виховання патріотичної особистості в умовах становлення розвинутого громадянського суспільства та української державності, виявлення ціннісних підходів у процесі формування державних та регіональних політик, впливу психологічних факторів з огляду на етнокомпонент проблематики, важливості питання національної ідентичності, впливу сучасних управлінських

механізмів на розвиток політичної культури і процес патріотичного виховання висвітлюються в працях таких дослідників, як Н. Липовська [1], М. Пірен [2], В. Марковець [3], Л. Гонюкова [4], Л. Сердюк [5], С. Кармалюк [6], І. Бех, К. Чорна [7], Г. Філіпчук [8], Л. Чупрій [9] та інші.

Разом із тим, незважаючи на багатовекторність наведених вище досліджень, відкритою залишається проблема нормативно-правового забезпечення національно-патріотичного виховання на сучасному етапі розвитку України з урахуванням усіх важливих внутрішньо- та зовнішньодержавних компонентів.

Мета статті полягає у визначенні основних нормативно-правових засад національно-патріотичного виховання з урахуванням тих негативних наслідків, які зазнало українське суспільство в результаті військових дій росії на території Української держави, та формуванні необхідних напрямків розвитку досліджуваної сфери відносин.

Наукова новизна публікації полягає в тому, що за результатами проведених досліджень глибини і повноти нормативно-правового регулювання відносин, що формуються у сфері національно-патріотичного виховання, буде досліджено основні нормативно-правові засади національно-патріотичного виховання, визначено прогалини та необхідні вектори вдосконалення й формування необхідних напрямків розвитку досліджуваної сфери відносин.

Методи дослідження. Під час дослідження застосовано наступні методи: концептуального аналізу, узагальнення, порівняння і синтезу, що дає можливість всебічно й досконало дослідити проблематику нормативно-правового регулювання національно-патріотичного виховання в Україні, виявити основні прогалини досліджуваної сфери відносин та запропонувати наукові й практичні шляхи вдосконалення сфери відносин на сучасному етапі формування української державності.

Виклад основного матеріалу

1. Поточний стан нормативно-правового регулювання національно-патріотичного виховання в Україні.

Як влучно зазначено в публікації ЮНЕСКО, освіта відіграє ключову роль в отриманні знань та навичок, які потребують і свого подальшого розвитку. Йдеться, по-перше, про виховання почуття спільності долі та приналежності до культурного і політичного соціуму на рівні своєї громади, країни й людства загалом; по-друге, про розуміння проблем, з якими стикаються суспільства в процесі свого розвитку, через усвідомлення взаємозалежності, яка існує між моделями соціально-економічних та екологічних змін, що відбуваються на місцевому й глобальному рівнях; по-третє, про готовність брати участь у громадянській та

громадській діяльності, продиктованій почуттям нашої особистої відповідальності перед людьми на місцевому, національному та глобальному рівнях [10].

Сьогодні національно-патріотичне виховання відіграє особливо важливу роль, оскільки протистояти ворогу, який намагається захопити нашу країну, необхідно, в тому числі й ідеологічно, сформувавши та аргументуючи такі настрої суспільної думки, які б унеможливили існування сумнівів стосовно важливості нашого незалежного майбутнього, необхідності утримання своєї суверенності та територіальної цілісності, вкорінення принципової суспільної і національної позиції вільного українця, а також врахування всіх необхідних та належних європейських і міжнародних стандартів.

Концепція національно-патріотичного виховання України бере свій початок з виховання родинного або сімейного, яке поступово трансформувалося у виховання громадянське, суспільне. Суспільне виховання посилюється за рахунок долучення державних інституцій, чиї завдання полягають у формуванні та розвитку програм і запровадженні пріоритетів, які стають базисом відродження національної ідеї, культури, гарантом непохитності громадянської позиції та закріплення на державному рівні основних засад національно-патріотичного виховання.

Одним з основоположних документів, який регулює правові, ідеологічні та новаторські погляди на необхідність та інструменти реалізації національно-патріотичного виховання в нашій країні є Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України (далі — Концепція), затверджена наказом Міністерства освіти і науки «Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України та визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 р. № 641» (№ 527 від 6 червня 2022 року) [11].

Варто відзначити, що акцент зроблено на впровадженні національно-патріотичного виховання саме в сфері освіти як інструменті, що відкриває широкі можливості для повноцінного розвитку людей різних вікових та соціокультурних груп.

Право на освіту передбачене й гарантоване положенням статті 26 Загальної декларації прав людини. Так, пунктом 2 вказаної статті передбачено, що: «Освіта повинна бути спрямована на повний розвиток людської особи й збільшення поваги до прав людини та основних свобод. Освіта повинна сприяти взаєморозумінню, терпимості і дружбі між усіма народами, расовими або релігійними групами і повинна сприяти діяльності Організації Об'єднаних Націй з підтримання миру» [12]. Аналогічний наратив містить положення частини 1 статті 13 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права, який набув

чинності в 1976 році [13]. Останнє додатково створює підстави для визнання освіти міжнародною спільнотою не лише правом, а й юридичним обов'язком держав забезпечити реалізацію ідеї права на освіту.

Таким чином, складова виховання в освітньому процесі закріплена на міжнародному, світовому рівні, а отже, повинна максимально відповідати інтернаціональним вимогам та викликам людства й створювати підстави для реалізації цілей освіти як права та обов'язку в країнах, які прагнуть сталого розвитку. Освіта дітей та молоді України — це базис та опора громадянського суспільства, формування правильних і відповідних періоду в часі орієнтирів, запорука самовизначеності Українського народу.

Освіту можна розглядати як процес або продукт формування розуму, характеру або фізичних здібностей особистості, а також накопичення знань, цінностей, культурної спадщини та передачу їх від одного покоління до іншого [14]. Концепція національно-патріотичного виховання в Україні визначає такі основні його складові: громадянсько-патріотичне, духовно-моральне, військово-патріотичне та екологічне виховання. У зв'язку з цим можна стверджувати, що національно-патріотичне виховання є явищем складним та багатокomпонентним, а отже, вимагає залучення багатьох інституцій і суб'єктів різного рівня для максимально ефективного впровадження його цілей. Також необхідно зазначити, що відповідно до вказаної Концепції, національно-патріотичне виховання в системі освіти має наступні особливості:

- закладає підвалини формування свідомості нинішніх і майбутніх поколінь, які розглядатимуть розвиток держави як запоруку власного особистісного розвитку;

- ідеї Концепції повинні відповідати нагальним вимогам і викликам сучасності;

- Концепція закладає основи ідей патріотизму, поваги до культурних цінностей Українського народу, його історико-культурного надбання і традицій, гуманізму, соціального добробуту, демократії, свободи, толерантності, виваженості, відповідальності за природу як за національне багатство, здорового способу життя, готовності до змін;

- національно-патріотичне виховання спрямоване на формування ідеї готовності виконання обов'язку із захисту незалежності та територіальної цілісності України.

Концепцією підкреслена особлива роль такої складової патріотизму, як почуття, які є базовою якістю особистості. Документ підтверджує й нашу думку про те, що на сьогодні національно-патріотичне виховання є одним із пріоритетних напрямів розвитку суспільної думки та самосвідомості громадян, оскільки страх

використання термінів «національний» та «патріотичне виховання», які сприймалися винятково в етнонародному або неорадянському вимірі, вже втратив свою злободенність.

Вважаємо досить вдалим є перелічені концептуальні заходи, на яких зосереджується сенс та базується ідея національно-патріотичного виховання дітей та молоді:

- повага до національних символів (Герба, Прапора, Гімну України);
- активна участь у громадсько-політичному житті країни;
- верховенство права, повага до прав людини;
- готовність до природоохоронної діяльності;
- толерантне ставлення до цінностей і переконань представників іншої культури, а також до регіональних та національно-мовних особливостей;
- готовність захищати суверенітет і територіальну цілісність України.

Головною метою відповідно до Концепції є формування нового українця, що діє на основі національних та європейських цінностей. Узагальнено його можна назвати патріотом України, який є гуманістом і демократом і який готовий до виконання громадянських та конституційних обов'язків, до успадкування духовних і культурних надбань Українського народу, досягнення високої культури взаємин, формування активної громадянської позиції, утвердження національної ідентичності громадян на основі духовно-моральних цінностей Українського народу, національної самобутності.

Таким чином, національно-патріотичне виховання дітей та молоді — це комплексна, системна й цілеспрямована діяльність органів державної влади й місцевого самоврядування, закладів освіти, сім'ї, громадських об'єднань та благодійних організацій, релігійних організацій, інших інститутів щодо формування в молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського й конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави. Найважливішим пріоритетом національно-патріотичного виховання є формування ціннісного ставлення особистості до Українського народу, Батьківщини, держави, нації.

Окрім окреслених у Концепції мети та завдань національно-патріотичного виховання, окрема увага в документі приділяється також принципам. Так, основними засадами запропоновано визнати наступні:

- загальнопедагогічні принципи виховання (такі, як дитиноцентризм, природовідповідність, культуровідповідність, гуманізм, врахування вікових та індивідуальних особливостей);

– специфічні (принцип національної спрямованості, принцип самоактивності й саморегуляції; принцип полікультурності; принцип культуровідповідності задля формування базової культури особистості на основі набутого морально-етичного досвіду людства; принцип соціальної відповідності; принцип історичної і соціальної пам'яті; принцип міжпоколінної наступності).

Нормативно-правове забезпечення національно-патріотичного виховання також забезпечується Указом Президента України «Про заходи щодо поліпшення національно-патріотичного виховання дітей та молоді» № 334/2015 від 12 червня 2015 року [15]. За своєю суттю даний Указ став підставою для актуалізації положень стратегії, які знайшли своє відображення в положеннях Концепції. Остання, в свою чергу, була передбачена ще в 2015 році наказом Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді, заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах» від 16.06.2015 р. № 641.

Окрім зазначених нормативно-правових актів, питання національно-патріотичного виховання регулюються Конституцією України, Законом України «Про освіту» № 2145-VIII від 5 вересня 2017 року, Національною доктриною розвитку освіти, затвердженою Указом Президента України № 347/2002 від 17 квітня 2002 року, Державною цільовою соціальною програмою національно-патріотичного виховання на період до 2025 року, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України № 673 від 30 червня 2021 року, Законом України «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті» № 314-VIII від 9 квітня 2015 року, Законом України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» № 317-VIII від 9 квітня 2015 року, Законом України «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939 — 1945 років» № 315-VIII від 9 квітня 2015 року, Постановою Верховної Ради України від 12 травня 2015 року № 373-VIII «Про вшанування героїв АТО та вдосконалення національно-патріотичного виховання дітей та молоді», Концепцією реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа», затвердженою розпорядженням Кабінету Міністрів України № 988-р від 14 грудня 2016 року, та іншими нормативно-правовими актами, а також на основі аналізу стану і проблем національно-патріотичного виховання в Україні за часів її незалежності.

Таким чином, сучасний стан нормативно-правового регулювання концептуальних засад національно-патріотичного виховання можна охарактеризувати

як такий, що потребує подальшого розвитку і впровадження актуальних законодавчих ініціатив задля популяризації даного напрямку та гармонійного розвитку суспільства, про що детальніше йтиметься далі.

2. Міжнародний досвід регулювання національно-патріотичного виховання.

Систематизація зарубіжного досвіду національно-патріотичного виховання є передумовою вдосконалення вітчизняної системи досліджуваної тематики, тому варто зупинитися на найбільш вдалих, на наш погляд, прикладах. Позитивним та схожим на вітчизняний вважаємо досвід патріотичного виховання Сполучених Штатів Америки. Так, у США особливого поширення набувають дитячі та юнацькі організації скаутизму: бойскаути Америки, які налічують близько 3,8 млн членів; відділення Всесвітньої асоціації дівчат-провідників і дівчат-скаутів (World Association of Girl Guides and Girl Scouts), молодіжні патріотично налаштовані організації, такі, як «Молоді американці за свободу», «Молода Америка».

Що стосується європейського досвіду, то варто підкреслити, що загалом національно-патріотичне виховання в Євросоюзі здійснюється ненав'язливо та багатоступенєво. До заходів, які реально проводяться, можна віднести історичні конкурси, обґрунтовуючи це тим, що історія і патріотизм нерозривно пов'язані між собою. Деякі з країн ЄС впливають на формування патріотичних цінностей через культурну та соціальну сфери. Цікавим у цьому плані є досвід Німеччини, де окрім військової служби, існує й служба «соціальна» [16], проходження якої врегульовано на державному рівні (за яку учасник навіть може отримувати платню та певний соціально значущий для нього «кредит», який можна використати при вступі до ВНЗ), а не лише добровільними приписами (найпопулярнішими прикладами таких програм є «соціальний добровільний рік» і «екологічний добровільний рік»). Вважається, що участь у подібних програмах сприяє патріотичному розвитку особистості та допомагає соціалізуватися й відчутти цінність здійснюваних молоддю дій.

Цікавим для вивчення є досвід Франції, зокрема в патріотичному вихованні й навчанні військовослужбових осіб, яке характеризується розгалуженою системою органів та інституцій у спеціальних навчальних закладах поліції, армії та спецслужб [17].

Законом Республіки Польща «Про систему освіти» від 1 вересня 1991 року встановлено, що патріотичне виховання є основою розвитку почуття відповідальності, любові до Батьківщини й поваги до культурної спадщини країни, за одночасної відкритості та шанобливого ставлення до культурних цінностей

Європи і світу [18]. Положенням статті 4 зазначеного закону передбачено, що за основу патріотичного виховання в Республіці Польща відповідає сім'я — як найголовніший елемент суспільної організації.

Значна роль у розробленні програм національно-патріотичного виховання в Польщі належить уряду, який уже тривалий час працює над практичною реалізацією державної програми «Патріотизм завтрашнього дня» [9], спрямованої на закріпленні поваги до державних символів, цінностей та агітації в ЗМІ. Головними завданнями патріотичного виховання є розвиток позитивної суспільної поведінки, формування позитивного емоційного інтелекту та ставлення до рідної країни, а також виховання справжнього патріота своєї країни.

Як бачимо, основні засади національно-патріотичного виховання не відрізняються від національних і викладені, здебільшого, в законодавстві про освіту, що в черговий раз підкреслює визначну роль останньої у формуванні суспільних настроїв та передумов для розвитку особистостей-патріотів. Правова співпраця ЄС у сфері освіти відбувається з цілою низкою міжнародних організацій і держав світу, що уможлиблює виділення трьох її рівнів:

– **універсальний або глобальний рівень**, до якого слід віднести кооперацію з ООН, а саме з ЮНЕСКО як флагманською організацією, яка опікується питаннями освіти, що насамперед полягає в підтримці освітніх ініціатив і програм, зокрема таких, як «Освіта для всіх» (Education for All), «Глобальне партнерство заради освіти» (Global Partnership for Education), Дитячий фонд ООН і Міжнародна організація праці тощо;

– **регіональний рівень**, що включає співпрацю з регіональними міжнародними організаціями, які тією чи іншою мірою мають відношення до освіти (наприклад, із Радою Європи та ОБСЄ), а також підтримку цілого ряду освітніх процесів, зокрема Болонського та Копенгагенського, освітніх програм мобільності;

– **партикулярний (державний) рівень**, який характеризується підтримкою реформ систем освіти як індивідуально, так і в межах певних географічних регіонів (країни Східного партнерства, Середземноморські країни, Західні Балкани, країни Африки, Азії та Латинської Америки), при цьому інтенсивність та обсяг співпраці залежить від подальших євроінтеграційних намірів [19].

Оскільки Україна наразі знаходиться в активній фазі входження до простору ЄС (в тому числі законодавчого), то нормативно-правове регулювання вітчизняного патріотичного виховання повинно базуватися на тих пріоритетах та цінностях, які визнані актами Європейського співтовариства.

3. Рекомендації щодо вдосконалення чинного нормативно-правового регулювання національно-патріотичного виховання в Україні.

З огляду на поточний стан нормативно-правового забезпечення вітчизняного національно-патріотичного виховання та враховуючи позитивний зарубіжний досвід, пропонуємо такі основні напрями вдосконалення:

- завершення процедури прийняття проекту закону «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» шляхом надання фінансово-економічних обґрунтувань (розрахунків);

- формування стійких зв'язків між органами державної влади, органами місцевого самоврядування та публічними службами різних рівнів задля реалізації завдань, поставлених у Концепції, про яку йшлося на початку роботи;

- приведення у відповідність існуючого законодавства про освіту і діяльність громадських формувань у галузі виховання та освіти до вимог *aquis communautaire* ЄС;

- активна популяризація усіх можливих національно-патріотичних рухів, заходів, подій у ЗМІ з урахуванням вимог безпеки сьогодення, а отже, розробка відповідного порядку дій щодо реалізації даного заходу;

- затвердження плану дій стосовно міжвідомчої взаємодії у сфері національно-патріотичного виховання, зокрема, згуртування зусиль профільних міністерств і їх структурних підрозділів з метою досягнення домовленостей та розподілу бюджетних видатків на проведення онлайн заходів, таких, як освітні платформи, конкурси, стипендіальні програми тощо;

- вдосконалення наукових здобутків у сфері національно-патріотичного виховання шляхом розширення структури НАН України та популяризації заходів з обраного напрямку;

- імплементація в законодавство України положень, що стосуються впровадження предмету/дисципліни з національно-патріотичного виховання в навчальні програми закладів освіти України (з урахуванням вимог стосовно недопущення дискримінацій та шовінізму);

- пропозиції стосовно економічного стимулювання приватних суб'єктів суспільних відносин з метою активізації їх ролі в позиціонуванні національно-патріотичного виховання як однієї з квінтесенцій суспільного життя сучасних українців;

- посилення контролю та нагляду за виконанням вимог Концепції та реалізації Стратегії, затвердженої указом Президента України № 286/2019;

– прийняття та розробка регіональних (обласних, місцевих) програм національно-патріотичного виховання на період до 2030 року з урахуванням особливостей кожного з регіонів впровадження таких програм.

Висновки. Положення статті 92 Конституції України передбачає, що виключно законами України визначаються основи виховання та освіти. Дане положення безпечляційно повинно бути використане при формуванні подальших напрямів вдосконалення запропонованих заходів з посилення ролі національно-патріотичного виховання. Багатоступеневість вітчизняної системи освіти, в свою чергу, повинна задовольняти потреби громадян у формуванні єдиної свідомості стосовно щасливого майбутнього та рівнобічного зростання сфер життя нашої держави.

Особлива увага при формуванні подальших завдань національно-патріотичного виховання як мети сталого розвитку українського суспільства має бути приділена підтримці на міжгалузевому рівні ідеологічних настроїв, які популяризують національні самобутності та формують патріотичні традиції на первинному рівні виховного процесу людини — їх родин та сімей.

Таким чином, сучасний стан національно-патріотичного виховання в Україні знаходиться на етапі його активного розвитку. Усім суб'єктам суспільних відносин, які беруть участь у формуванні патріотичних настроїв у державі, необхідно консолідувати власні зусилля задля закладення фундаменту закріплення в свідомості дітей та молоді значущості Українського народу, посиленні ролі патріотизму як вольової складової, а не як обов'язку. Національна ідентичність, історичні передумови, війна, яка сьогодні супроводжує кожного українця, стали додатковими приводами та поштовхами до підвищення ролі національно-патріотичного виховання.

Враховуючи те, що Україна на сьогодні перебуває на етапі активного входження до ЄС, то й основні засади національно-патріотичного виховання повинні формуватися з урахуванням європоцентричних настроїв, але з обов'язковим збереженням національної ідентичності та власних історико-культурних «центрів», які складають фундамент патріотичних настроїв.

Список використаних джерел

1. Липовська Н. А. Вектори розвитку публічного управління в сфері національно-патріотичного виховання. Державне управління та місцеве самоврядування. 2021. Вип. 1(48). URL : [http://dridu.dp.ua/zbirnik_dums /2021/2021_01\(48\)/06.pdf](http://dridu.dp.ua/zbirnik_dums /2021/2021_01(48)/06.pdf) (дата звернення : 24.01.2022).

2. Пірен М. І. Політико-управлінська еліта України: соціолого-психологічний аналіз : монографія. Чернівці : Чернівецький національний університет, 2013. 424 с.

3. Марковець В. М. Виховання патріотичної особистості в умовах становлення незалежної держави: державно-управлінський аспект. Ефективність державного управління. 2015. Вип. 43. URL: http://www.lvivacademy.com/vidavnistvo_1/edu_43/fail/17.pdf (дата звернення: 24.01.2022 р.).

4. Гонюкова Л. В., Кармалюк С. П. Управлінські аспекти національної самоідентифікації молоді як психологічний чинник її самоствердження в українському суспільстві. Вісник НАДУ. 2018. № 3. С. 131–137.

5. Сердюк Л. З. Психологічні особливості ціннісних орієнтацій студентської молоді. Освіта регіону. Політологія, психологія, комунікації. 2012. № 2. С. 311–317.

6. Кармалюк С. П. Реалізація молодіжної політики в Україні в сучасних умовах: соціальні та регіональні аспекти. Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Том IX: Загальна психологія. Історична психологія. Етнічна психологія. Вип. 9. Київ: Талком, 2016. С. 258–267.

7. Бех І. Д., Чорна К. І. Національна ідея в становленні громадянина — патріота України. Електронна бібліотека методичної літератури: вебсайт. URL: <https://cutt.ly/ISneMIS> (дата звернення: 19.01.2022 р.).

8. Філіпчук Г. Національна ідентичність: культурно-освітній вимір: монографія. Чернівці : Друк Арт, 2016. 304 с.

9. Чупрій Л. В. Патріотичне виховання в Україні: стан і перспективи. URL: <http://dspace.khntusg.com.ua/bitstream/123456789/9410/2/9.pdf> (дата звернення: 19.01.2022 р.).

10. Rethinking education: towards a global common good? URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000232555>

11. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України та визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 р. № 641» № 527 від 6 червня 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text>

12. Загальна декларація прав людини, затверджена і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

13. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text

14. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. К.: Центр учбової літератури, 2009, С. 12.

15. Указ Президента України «Про заходи щодо поліпшення національно-патріотичного виховання дітей та молоді» № 334/2015 від 12 червня 2015 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/334/2015#Text>

16. Г. І. Фінін. Громадянське та патріотичне виховання в системі військової освіти Німеччини. Вісник Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого. № 9, 2011. С. 86, 91.

17. Патріотичне виховання у навчальних закладах Міністерства оборони Франції. М. М. Шабінський. Духовність особистості: методологія, теорія і практика. № 4(73). 2016. С. 236, 244.

18. Закон Республіки Польща «Про освіту» від 7 вересня 1991 року. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19910950425>

19. Колесник В. Ю. Правові основи освітньої політики ЄС. Автореферат дис.. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.11. Міжнародне право (Юридичні науки). Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2020. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/13796/Kolesnyk%20V_Avtoref.pdf?sequence=1&isAllowed=y

References

1. Lypovska N. A. (2021), Vektory rozvytku publichnoho upravlinnia v sferi natsional'no-patriotychnoho vykhovannia [Vectors of development of public administration in the field of national-patriotic education], Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia. № 1(48). Retrieved from [http://dridu.dp.ua/zbirnik_dums/2021/2021_01\(48\)/06.pdf](http://dridu.dp.ua/zbirnik_dums/2021/2021_01(48)/06.pdf) [in Ukrainian].

2. Piren M. I. (2013), Polityko-upravlins'ka elita Ukrainy: sotsiolohopsykholohichniy analiz [Political and managerial elite of Ukraine: sociological and psychological analysis]: monohrafiia. Chernivtsi: Chernivetskyi natsionalnyi universytet, 424 [in Ukrainian].

3. Markovets V. M (2015), Vykhovannia patriotychnoi osobystosti v umovakh stanovlennia nezaleznoi derzhavy: derzhavno-upravlinskyi aspekt [Education of the patriotic personality in the conditions of formation of the independent state: the state-administrative aspect], Efektyvnist derzhavnoho upravlinnia, 43. Retrieved from http://www.lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/edu_43/fail/17.pdf [in Ukrainian].

4. Honiukova L. V. & Karmaliuk, S.P. (2018), Upravlins'ki aspekty natsional'noi samoidentyfikatsii molodi, yak psykholohichniy chynnyk yii samostverdzhennia v ukrains'komu suspilstvi [Administrative aspects of national self-identification of youth

as a psychological factor of its self-government in society], *Visnyk NADU*, 3, 131–137 [in Ukrainian].

5. Serdiuk L. Z. (2012), *Psykhologichni osoblyvosti tsinnisnykh oriientatsii students'koi molodi* [Psychological features of value orientations of student youth]. *Osvita rehionu. Politolohiia, psykholohiia, komunikatsii*. 2. 311–317 [in Ukrainian].

6. Karmaliuk S. P. (2016), *Realizatsiia molodizhnoi polityky v Ukraini v suchasnykh umovakh: sotsial'ni ta rehionalni aspekty* [The implementation of youth policy in Ukraine in modern conditions, psychosocial and regional aspects] *Aktualni problemy psykhologii: zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykhologii imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy*. Tom. IX: *Zahalna psykholohiia. Istorychna psykholohiia. Etnichna psykholohiia*. Vypusk 9 Kyiv: Talkom, 258–267 [in Ukrainian].

7. Bekh I. D., Chorna K. I. *Natsionalna ideia v stanovleni hromadianyna — patriota Ukrainy* [The national idea in becoming a citizen — a patriot of Ukraine]. Retrieved from <https://cutt.ly/ISneMIS> [in Ukrainian].

8. Filipchuk H. (2016), *Natsionalna identychnist: kul'turno-osvitnii vymir* [National identity: cultural and educational dimension]: monohrafiia. Chernivtsi: Druk Art, 304. [in Ukrainian].

9. Chuprii L. V. *Patriotychne vykhovannia v Ukraini: stan i perspektyvy* [Patriotic education in Ukraine: state and prospects]. Retrieved from <http://dspace.khntusg.com.ua/bitstream/123456789/9410/2/9.pdf> [in Ukrainian].

10. Rethinking education: towards a global common good? URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000232555>

11. *Koncepciya nacionalno-patriotichnogo vihovannia v sistemi osviti Ukrayini*. Nakaz Ministerstva osviti i nauki Ukrayini «Pro deyaki pitannia nacionalno-patriotichnogo vihovannia v zakladah osviti Ukrayini ta viznannia takim, sho vtrativ chinnist, nakazu Ministerstva osviti i nauki Ukrayini vid 16.06.2015 № 641» № 527 vid 6 chervnya 2022 roku. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v052772922#Text>

12. *Zagalna deklaraciya prav lyudini*. Zatverdzhena i progoloshena rezolyuciyeyu 217 A (III) Generalnoyi Asambleyi OON vid 10 grudnya 1948 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

13. *Mizhnarodnij pakt pro ekonomichni, socialni i kulturni prava*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text

14. Ortinskij V. L. *Pedagogika vishoyi shkoli: Navchalnij posibnik dlya studentiv vishih navchalnih zakladiv*, K.: Centr uchbovoyi literaturi, 2009, S. 12.

15. *Ukaz Prezidenta Ukrayini «Pro zahodi shodo polipshennia nacionalno-patriotichnogo vihovannia ditej ta molodi» № 334/2015 vid 12 chervnya 2015 roku*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/334/2015#Text>

16. G. I. Finin. Gromadyanske ta patriotichne vihovannya v sistemi vijskovoyi osviti Nimechchini. Visnik Nacionalnoyi yuridichnoyi akademiyi Ukrayini im. Yaroslava Mudrogo. № 9, 2011. 86, 91.

17. Patriotichne vihovannya u navchalnih zakladah Ministerstva obrony Franciyi. M. M. Shabinskij. Duhovnist osobistosti: metodologiya, teoriya i praktika. № 4(73), 2016. S. 236–244.

18. Zakon Respubliki Polsha «Pro osvitu» vid 7 veresnya 1991 roku. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19910950425>

19. Kolesnik V. Yu. Pravovi osnovi osvitnoyi politiki YeS. Avtoreferat dis.. na здобуття naukovogo stupenya kandidata yuridichnih nauk (doktora filosofiyi) za specialnistyu 12.00.11. Mizhnarodne pravo (Yuridichni nauki). Nacionalnij universitet «Odeska yuridichna akademiya». Odesa, 2020. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/13796/Kolesnyk%20V_Avtoref.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Vitalii NESTOR. Legal regulation of national-patriotic education in Ukraine and its features at the current stage of Ukraine's development.

The article examines the peculiarities of the development of national-patriotic education in Ukrainian society. Special attention is paid to the component of education as the basis and process of formation of values and priorities of the individuals' identity, in which the intrasystem component - education and maintenance of traditions in the families - plays a decisive role. It is emphasized that the ideological component is the foundation of education and development of value system that will allow us to claim that the new generation of youth is characterized by a high level of patriotism and cultural self-awareness,

A special role in the study of the proposed issues is given to the process of implementation of the concepts, strategies and programs which exist in the system of modern Ukrainian legislation, which in one way or another determine the main vectors for development and practical implementation of ideological attitudes. A conclusion was made about the declarative nature of certain provisions and the necessity for inter-institutional assistance in their practical implementation.

It has been confirmed that national-patriotic education should be prospective and meet the criteria of age development, personal characteristics and have to be based on moral principles. Examples of national-patriotic education in foreign countries are given, positive aspects for introduction into the domestic system are emphasized.

It was found that the identity and patriotism of the Ukrainian society depends on many factors and conditions, including cultural, historical, social, economic, and political. Conclusions were made about the complexity and multicomponent nature

of the system of national-patriotic education, and effective ways were proposed for its further development, considering the specifics of modern social challenges of the Ukrainian people; the necessity to consider the requirements of European and international legislation on educational processes and recommendations regarding their development; updating the provisions of Ukrainian legislation. These all components will allow us to assert that the level of identity of the Ukrainian people will increase, and the responsibility and awareness of children and youth will meet the current needs of sustainable development of society.

Key words: *national-patriotic education, education, patriotism, national identity, youth.*

ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНОЇ УСТАНОВИ «ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ МОЛОДІЖНИЙ ЦЕНТР»: СУЧАСНІ ВИМІРИ

УДК 316.472

DOI 10.58340/2786-6238-2022-3(3)-4

Маргарита ЛУБКОВА,

заступниця начальника відділу комунікації
і представництва державної установи
«Всеукраїнський молодіжний центр»

Одним із ключових суб'єктів реалізації молодіжної політики в Україні є молодіжні центри. Всеукраїнський молодіжний центр — це експертно-ресурсний центр молодіжної роботи, який працює задля розвитку молодіжної інфраструктури та молодіжної роботи по всій території України. У статті описується мета, стратегія та діяльність Всеукраїнського молодіжного центру з моменту створення до подій під час війни. Стаття стане в нагоді працівникам молодіжних центрів, фахівцям по роботі з молоддю та науковцям, які досліджують стан молодіжної політики й роботи в Україні.

Ключові слова: молодіжний центр, молодіжна політика, молодь, молодіжна робота, молодіжна інфраструктура, Всеукраїнський молодіжний центр.

Вступ

За статистикою в Україні третина населення — це молодь: близько 11, 2 млн осіб віком від 14 до 35 років (середній показник, останній перепис населення в Україні проводився у 2001 році) [1]. Кількість активної молоді в Україні — 4%, або 440 тис. на 11,2 млн [2].

Тож наразі в Україні актуальною є потреба в регулярному оновленні підходів до молодіжної політики. Оскільки молодіжна політика України має

недостатній рівень фінансування на її реалізацію, одним із напрямків діяльності є налагодження стратегічних партнерств, у тому числі й залучення суб'єктів — міжнародних та донорських організацій — для здійснення заходів, які вкажуть на ефективність молодіжної політики.

Водночас в останні декілька років специфічною проблемою для України є: теоретичність курсу навчання, що пропонується системою формальної освіти; брак навичок; невідповідність між рівнем кваліфікації працівників та реальними знаннями і вміннями, яких вимагають роботодавці. Це — одна з найбільших проблем у процесі соціалізації молоді. Переконливими є аргументи на користь «навчання протягом життя» та розширення доступу до неформальної освіти, як на рівні особистості, так і на системному рівні. Відповідно, неформальна освіта є не тільки одним із найкращих механізмів підвищення можливостей щодо працевлаштування громадян, а й шляхом до швидкої перекваліфікації та здобуття нових компетенцій, необхідних для конкурентоспроможності сучасної молоді. Визнання неформального навчання, як самостійного напрямку, в освіті сьогодні має важливе значення для професійної кар'єри молодих людей та всього суспільства загалом [3].

Одним із ключових суб'єктів реалізації молодіжної політики в Україні є молодіжні центри, успіх яких здебільшого залежить від особистої ініціативи керівника, команди фахівців, середовища, в якому знаходиться інфраструктура, синхронізації працівників та відданості процесу створення й запуску роботи молодіжних центрів на кожному конкретному місці. Для подальшої підтримки діяльності таких центрів існує потреба в підвищенні кваліфікації молодіжних працівників і працівників самих цих центрів, а також у загальному підвищенні якості роботи центрів, змістовному наповненні фізичного простору. Молодіжні центри також розглядаються як механізм для налагодження ефективних зв'язків та створення взаємодії між різними державними установами та громадським сектором, зокрема й волонтерським рухом, на принципах співробітництва та консолідації зусиль для забезпечення якісного дозвілля молоді.

Метою діяльності Всеукраїнського молодіжного центру є сприяння соціалізації та самореалізації молоді, її інтелектуальному, моральному, духовному розвитку, реалізації творчого потенціалу, національно-патріотичному вихованню молоді, популяризації здорового способу життя; працевлаштуванню молоді та зайнятості у вільний час, молодіжному підприємництву, забезпеченню громадянської освіти молоді та розвитку волонтерства, підвищенню рівня мобільності юнаків і дівчат [4].

Про Всеукраїнський молодіжний центр

Виклад основного матеріалу. ДУ «Всеукраїнський молодіжний центр» (далі — ВМЦ) є державною установою, утвореною відповідно до постанов Кабінету Міністрів України від 20 грудня 2017 року № 1014 «Про затвердження типових положень про молодіжний центр та про експертну раду при молодіжному центрі», від 20 березня 2019 року № 246 «Про утворення державної установи «Всеукраїнський молодіжний центр» [5] та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України» для вирішення питань соціального становлення та розвитку молоді. Центр належить до сфери управління Міністерства молоді та спорту України.

Двадцять восьмого червня 2020 року в Києві в рамках відзначення Дня молоді в Україні відбулося офіційне відкриття державної установи «Всеукраїнський молодіжний центр». Серед основних напрямків діяльності центру — розвиток молодіжної інфраструктури, активізація участі в цій ініціативі молоді, розвиток компетентностей та спроможності молоді, національно-патріотичне виховання. Центр здійснює свою діяльність відповідно до Конституції України, Господарського та Цивільного кодексів України, законів України, актів Президента України та Кабінету Міністрів України, наказів та доручень Уповноваженого органу управління, Положення та інших нормативно-правових актів. Всеукраїнський молодіжний центр позиціонує себе як експертно-ресурсний центр молодіжної роботи, який щодня працює задля розвитку молодіжної інфраструктури та молодіжної роботи по всій території України.

ВМЦ провадить діяльність з урахуванням таких принципів (5):

- 1) повага до прав людини — визнання прав людини найвищою соціальною цінністю, боротьба з ксенофобією, проявами расизму та іншими формами дискримінації, поборення людиноненависницьких ідеологій;
- 2) рівність, відкритість та доступність — запобігання впливу будь-яких факторів, які можуть обмежити можливості розвитку молоді, проведення заходів для молоді в зручний час;
- 3) добровільна участь у діяльності ВМЦ;
- 4) активна участь молоді — залучення молодих людей до процесу ухвалення рішень щодо діяльності Центру;
- 5) ціннісно-орієнтована освіта — сприяння національно-патріотичному вихованню та громадянській освіті молоді, зокрема через неформальну освіту;
- 6) різноспрямованість соціального впливу — забезпечення індивідуального розвитку та становлення молоді як активного соціального суб'єкта;
- 7) участь у формуванні та реалізації державної політики в молодіжній сфері — популяризація та проведення заходів щодо встановлення стандартів у га-

лузях, які є важливими для реалізації політики в молодіжній сфері на загальнодержавному, регіональному і місцевому рівнях;

8) розвиток знань та освітніх інновацій — інновації в роботі з молоддю та формування знань і навичок, необхідних для самореалізації молоді.

Основними завданнями центру є:

1) сприяння створенню та розвитку молодіжних центрів в Україні;

2) здійснення організаційно-правового, методичного та інформаційного забезпечення діяльності молодіжних центрів;

3) організація і проведення міжнародних та всеукраїнських заходів з метою реалізації державної політики, виконання пріоритетних завдань у молодіжній сфері, проведення на належному рівні молодіжної роботи та задоволення потреб молоді;

4) вивчення, проведення аналізу та впровадження на всеукраїнському рівні кращих міжнародних практик, інноваційних форм і методів роботи з молоддю та підвищення рівня якості роботи молодіжних центрів;

5) організація процесу присудження Національного знаку якості для молодіжних центрів та здійснення моніторингу за якістю діяльності таких центрів відповідно до процедури та критеріїв якості, затверджених Уповноваженим органом управління.

Всеукраїнський молодіжний центр відповідно до покладених на нього завдань [6]:

– проводить аналіз діяльності молодіжних центрів, оцінку потреб молоді та стан забезпечення якості наданих молодіжними центрами послуг;

– готує пропозиції Уповноваженому органу управління щодо розвитку мережі молодіжних центрів;

– сприяє обміну досвідом та налагодженню співпраці між молодіжними центрами;

– вивчає, аналізує та впроваджує на всеукраїнському рівні інноваційні форми і методи роботи з молоддю;

– здійснює заходи з метою підвищення рівня якості роботи молодіжних центрів;

– організовує й проводить міжнародні та всеукраїнські заходи з метою реалізації державної політики, виконання пріоритетних завдань у молодіжній сфері, проведення на належному рівні роботи з молоддю та задоволення потреб молоді, у тому числі здійснює навчання працівників молодіжних центрів з метою підвищення якості надання ними послуг;

– поширює інформацію про наявні можливості для молоді та забезпечує такою інформацією молодіжні центри шляхом проведення інформаційних

кампаній, видання поліграфічної продукції, виготовлення й розміщення про-світницьких роликів та соціальної реклами, в тому числі через засоби масової інформації та соціальні мережі;

- впроваджує у молодіжних центрах кращі міжнародні практики та стандарти європейської молодіжної політики відповідно до рекомендацій Ради Європи та Європейського Союзу;

- організовує процес присудження Національного знаку якості для молодіжних центрів та здійснює моніторинг за якістю діяльності таких центрів відповідно до процедури і критеріїв якості, затверджених Уповноваженим органом управління;

- узагальнює статистичні та інформаційно-аналітичні матеріали стосовно діяльності молодіжних центрів і проведеної роботи в молодіжній сфері та подає їх Уповноваженому органу управління;

- взаємодіє з центральними органами виконавчої влади, структурними підрозділами місцевих держадміністрацій та органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями незалежно від форми власності, громадськими об'єднаннями, іншими інститутами громадянського суспільства, органами учнівського та студентського самоврядування;

- здійснює міжнародне молодіжне співробітництво щодо розвитку мережі молодіжних центрів.

Згідно з оновленим молодіжним законодавством у 2020 році Всеукраїнський молодіжний центр діє з метою сприяння розвитку регіональних та місцевих молодіжних центрів, розвитку й популяризації нових форм, методів та інструментів молодіжної роботи, її організаційного, методичного й ресурсного забезпечення.

Розбудова трирівневої системи взаємодії молодіжних центрів [7]. У роботі Всеукраїнський молодіжний центр керується Законом України «Про основні засади молодіжної політики», відповідно до якого на ВМЦ покладається функція сприяння розвитку регіональних та місцевих молодіжних центрів. Для ефективного втілення закону стратегічною ціллю ВМЦ є сприяння створенню регіональних молодіжних центрів у тих регіонах, де вони відсутні, та налагодження їхньої роботи відповідно до трирівневої системи в тих регіонах, де вони вже створені, для посилення роботи місцевих центрів. Задля цього в 2021—2022 роках ВМЦ проводить адвокаційні візити в ті регіони України, де таких молодіжних центрів ще немає. Основне завдання — ініціювати й супроводжувати органи виконавчої влади та місцевого самоврядування при створенні регіональних молодіжних центрів. Водночас центр допомагає існуючим регіональним молодіжним центрам усвідомити своє місце в трирівневній системі, оцінити спроможності

та налагодити свою роботу. У такий спосіб у 2021 році ВМЦ проводив роботу зі Львівським, Донецьким та Харківським регіональними молодіжними центрами.

Розвиток молодіжної інфраструктури [7]. ВМЦ надає якісні консультації молодіжним центрам та іншим суб'єктам молодіжної політики для впровадження необхідних проєктів та програм щодо розвитку молоді в Україні. Для цього ВМЦ разом з іншими суб'єктами молодіжної політики та/або самостійно проводить дослідження стану молодіжних центрів, молодіжних просторів та інших об'єктів молодіжної інфраструктури, а також їхньої діяльності. Відповідно до результатів досліджень, а також запиту від установ, що працюють з молоддю, Всеукраїнський молодіжний центр ініціює та впроваджує проєкти і програми для розвитку молодіжних центрів, молодіжних просторів та інших об'єктів, що працюють з молоддю задля наповнення молодіжної роботи на місцях відповідно до запиту молоді. Для ефективної реалізації проєктів та програм Всеукраїнський молодіжний центр має в своєму штаті кваліфікованих тренерів, що навчають програмам та практикам фахівців, які працюють з молоддю, а також координує розгалужену мережу тренерів та фасилітаторів по всій території країни.

Поширення успішних практик молодіжної роботи [7]. ВМЦ збирає, покращує та розповсюджує успішні практики молодіжної роботи. Для тих, хто працює з молоддю та створює продукти для молоді, ми надаємо консультації та допомогу у впровадженні їх практик. Одне із завдань — забезпечувати високий рівень відкритості і прозорості операційних та стратегічних процесів установ, в тому числі через створення вдосконалених політик та інструкцій. Важливо бути містком між владою, молодіжними центрами та громадськими організаціями, а також міжнародними партнерами. Задля цього ВМЦ уже почав інтеграцію таких програм, як UReport та Ефективний менеджмент молодіжних центрів, регулярно проводяться ефіри Першого молодіжного телеканалу та створюються додаткові можливості для професійного розвитку молодіжних працівників.

Пріоритетні напрями реалізації стратегії Всеукраїнського молодіжного центру.

Розвиток молодіжної інфраструктури:

- здійснення організаційно-правового, методичного забезпечення та інформаційної підтримки діяльності молодіжних центрів;
- організація процесу присудження Національного знаку якості для молодіжних центрів та здійснення моніторингу за якістю діяльності молодіжних

центрів відповідно до процедури і критеріїв, затверджених Міністерством молоді та спорту України;

- розробка та втілення навчальних програм для молодіжних центрів;
- розвиток регіональних мереж молодіжних центрів.

Активізація участі молоді:

• сприяння формуванню культури волонтерства та взаємодопомоги;

• підтримка участі молоді на різних рівнях, розвиток молодіжних консультативно-дорадчих органів та органів учнівського і студентського самоврядування;

• реалізація Національної програми мобільності в 2021–2025 роках;

• підвищення рівня поінформованості молоді про наявні можливості та розширення системи інформаційного охоплення. Створення онлайн порталу: можливості для молоді в Україні.

Розвиток компетентностей та спроможностей молоді:

• підготовка тренерів та фахівців у молодіжній сфері та сфері національно-патріотичного виховання, зокрема сприяння реалізації національної програми «Молодіжний працівник»;

- розвиток цифрових компетенцій та медіаграмотності молоді;
- здійснення професійного та кар'єрного консультування, сприяння розвитку молодіжного соціального підприємництва;
- розвиток творчих навичок та креативного мислення молоді;
- сприяння підтримці здорового способу життя шляхом розвитку ментальної освіти;
- розвиток лідерських навичок та командної роботи.

Розвиток національно-патріотичного виховання:

• реалізація проектів та проведення заходів, спрямованих на формування оборонної свідомості, початкову військову підготовку, громадське сприяння безпеці та обороні, підвищення престижу військової та державної служби, формування стійких переконань щодо захисту незалежності й територіальної цілісності України;

- реалізація проектів та проведення заходів, що сприятимуть:
  - утвердженню поваги до державної мови, піднесенню її цінності, престижу серед громадян;
  - формуванню активної громадянської позиції, утвердженню національної ідентичності громадян на основі духовних цінностей Українського народу, національної самобутності, волі, гідності і соборності;
  - розвитку духовності й моральності в суспільстві, утвердженню традиційних сімейних цінностей;

- формуванню ціннісних орієнтирів і громадянської самосвідомості на прикладах героїчної боротьби Українського народу за утвердження суверенітету власної держави, ідеалів свободи та соборності;
- поширенню українських суспільно-державних (національних) цінностей: самобутність, воля, соборність, гідність;
- формуванню української громадянської ідентичності й національно-патріотичної свідомості громадян та суспільства;
- підвищенню компетентності фахівців та громадських активістів у сфері національно-патріотичного виховання, налагодженню конструктивної взаємодії, соціального партнерства між суб'єктами національно-патріотичного виховання.
- створенню навчальних програм підвищення кваліфікації фахівців у сфері національно-патріотичного виховання.
- розвитку напряму національно-патріотичного виховання в молодіжних центрах та створенню окремих місцевих та регіональних центрів національно-патріотичного виховання.
- впровадженню єдиного методичного та термінологічного підходу до процесу національно-патріотичного виховання.
- збільшенню інформаційно-просвітницької роботи в сфері національно-патріотичного виховання, зокрема поінформованості молоді в сфері національно-патріотичного виховання.

Розбудова/облаштування внутрішньої інфраструктури центру:

- облаштування та функціонування коворкінгу громадянського суспільства для стратегічних партнерів на базі Всеукраїнського молодіжного центру;
- створення молодіжної онлайн/FM радіостанції;
- створення продакшн-студії для молоді;
- створення і діяльність тренінгового центру;
- створення відкритого та доступного простору для розміщення молоді на базі центру (кампусу).

Ефективність реалізації Стратегії [8]. Досягнення цілей у реалізації пріоритетів Стратегії діяльності ВМЦ до 2025 року вимірюватиметься в ході планового моніторингу, також передбачено щорічне підбивання підсумків та публічне звітування з метою висвітлення ключових показників ефективності. До моніторингу за реалізацією стратегії будуть залучені стейкхолдери молодіжної політики — представники Міністерства молоді та спорту України, молодіжних центрів різних форм власності, громадських організацій, стратегічних партнерів центру та експертної ради ВМЦ. Вимірювання ефективності реалізації

Стратегії здійснюватиметься відповідно до виконання показників ефективності за кожним із пріоритетів діяльності та за такими загальними індикаторами ефективності:

- зростання частки молоді, що є членами громадських об'єднань;
- зростання рівня участі молоді у формальних і неформальних видах навчання;
- збільшення кількості молодіжних центрів та просторів у регіонах України виходячи з потреб кожного регіону;
- підвищення якості діяльності молодіжних центрів та просторів, які допомагають молодим людям отримати відповідні компетентності для самореалізації і розвитку;
- зростання частки молоді, що бере участь у волонтерських програмах в Україні та за кордоном;
- зростання частки молоді, що бере участь у програмах мобільності.

Про діяльність державної установи «Всеукраїнський молодіжний центр» у 2021 році. Відповідно до Календарного плану заходів щодо реалізації державної політики з питань молоді на 2021 рік, затвердженого наказом Мінмолодьспорту від 30 липня 2021 року № 2732, та Календарного плану заходів щодо національно-патріотичного виховання молоді на 2021 рік, затвердженого наказом Мінмолодьспорту від 17 березня 2021 року № 829 (зі змінами), державною установою «Всеукраїнський молодіжний центр» було проведено 10 всеукраїнських заходів. Кількість учасників, які взяли участь у всеукраїнських заходах, проведених державною установою «Всеукраїнський молодіжний центр», становить понад 500 осіб. Відповідно до Положення про державну установу «Всеукраїнський молодіжний центр», затвердженого наказом Міністерства молоді та спорту України від 01.04.2019 р. № 1621, та паспорту бюджетної програми державної установи «Всеукраїнський молодіжний центр» на 2021 рік було заплановано проведення 105 заходів у партнерстві з установами та організаціями, що працюють з молоддю. Протягом 2021 року було проведено 126 таких заходів.

Кількість учасників, які взяли участь у заходах, проведених державною установою «Всеукраїнський молодіжний центр» у партнерстві з установами та організаціями, що працюють з молоддю, становить 14 141 особу. Кількість молоді, охопленої діяльністю державної установи «Всеукраїнський молодіжний центр», якій ВМЦ надано інформацію про наявні можливості для молоді, сягає 479 429 осіб. Відповідно до Положення про державну установу «Всеукраїнський молодіжний центр», затвердженого наказом Міністерства молоді та спорту України від 01.04.2019 р. № 1621, командою державної установи «Всеукраїнський

молодіжний центр» було розроблено та проведено 36 інформаційних кампаній та 2 відеоматеріали.

У 2021 році ВМЦ було розроблено та реалізовано 19 інформаційно-методичних матеріалів для розвитку молодіжних центрів в Україні. Кількість молодіжних центрів, що отримують методичне та інформаційне забезпечення від державної установи «Всеукраїнський молодіжний центр» — 303. Разом із Міністерством молоді та спорту України було напрацьовано та затверджено Стратегію діяльності Всеукраїнського молодіжного центру на 2021—2025 роки. Окрім того, почато адміністрування програми «Ефективний менеджмент молодіжних центрів», підготовлено 30 тренерів програми, проведено 10 базових на 4 спеціалізованих тренінги програми спільно з Британською Радою в Україні та ГО «Молодіжна платформа». Програма «Ефективний менеджмент молодіжних центрів» — це навчальна програма для молодіжних центрів, яка розвиває спроможність та потенціал даних установ працювати стало й системно. Вона націлена на розвиток внутрішніх політик та процедур центру, посилення організаційної спроможності. Програма була створена в 2018 р. ГО «Молодіжна Платформа», засновниками Молодіжного центру Волині, спираючись на свій власний досвід і досвід діючих центрів України та за підтримки Посольства Великої Британії в Україні й програми «Активні громадяни» Британської Ради в Україні. Було проведено перші навчання для представників молодіжних центрів та органів місцевого самоврядування Донецької й Луганської областей. У 2019 році до реалізації програми долучилося Міністерство молоді та спорту України й організацій та центрів, які пройшли навчання, стало значно більше. Програма доповнилася спеціалізованими тренінгами. Зараз програму адмініструє ВМЦ.

Всеукраїнський молодіжний центр взяв участь у розробці навчального курсу «Соціальна згуртованість через участь молоді» спільно з Програмою розвитку ООН. Підготовано 20 тренерів даного курсу, а також розроблено інструмент фасилітованої самооцінки молодіжного центру, що був успішно апробованим у 2-х молодіжних центрах. Також було розроблено методичний посібник із рекомендаціями для молодіжних центрів щодо впровадження програм із соціальної згуртованості. Проведено стратегічну сесію Першого молодіжного каналу. За 2021 рік було проведено 7 прямих етерів про молодіжну роботу та можливості її розвитку в Україні загальною тривалістю понад 31 етерну годину. Розроблено програму обміну працівників молодіжних центрів України та Литви «Building friendship: Ukrainian and Lithuanian Centres». Було проведено онлайн-етап обміну та офлайн-етап обміну в Україні. Розроблено цифровий інструмент для роботи молодіжних центрів з молоддю в поширені безпечного працевлаштування. В гру зіграло 3 200 молодих людей, а до проекту долучилися понад 70 партнерів.

Створено та запущено сайт Всеукраїнського молодіжного центру. Проведено експедицію молодіжними просторами Херсонської області та стратегічну сесію для Вінницького обласного молодіжного центру «Квадрат».

Культура Всеукраїнського молодіжного центру. Культура Всеукраїнського молодіжного центру базується на шести цінностях. Саме вони об'єднують членів команди центру — людей різного походження, віку, переконань та поглядів. Це:

1) чесність — взаємовідносини, побудовані на довірі, щирість перед собою та іншими в думках і діях;

2) свобода — вільний вибір та висловлення власних думок, переконань і дій, кордонами якого є свобода оточуючих;

3) командність — спільне прийняття рішень, віра в єдину мету, злагоджена робота для досягнення найкращого результату;

4) доброта — дружнє ставлення до оточуючих, здатність прийти на допомогу іншим, бажання добра людям і собі;

5) якість — відданість справі, якою займаєшся, з досягненням високого результату ефективної командної роботи;

6) відкритість — прозорість, щирість у думках і вчинках, налагоджена комунікація в команді, бажання пізнавати нове і впроваджувати його в своїй роботі.

Список використаних джерел

1. Закон України № 2998-XII, редакція від 04.11.2018 р. «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2998-12>

2. Державна соціальна програма «Молодь України» на 2016—2020 роки, затверджена постановою Кабінету Міністрів України № 148 від 18 лютого 2016 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/148-2016-%D0%BF>

3. Стратегія розвитку державної молодіжної політики до 2030 року. URL: http://dsmsu.gov.ua/media/2019/10/30/38/Strategiya_molodi_2030_04.pdf

4. Наказ Мінмолодьспорту № 1 621 від 01.04.2019 року «Про утворення державної установи «Всеукраїнський молодіжний центр». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/246-2019-%D0%BF>

5. Типове положення про молодіжний центр, затверджене постановою Кабінету Міністрів № 1014 від 20 грудня 2017 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/pras/pro-zatverdzhennya-tipovih-polozhen-pro-molodizhnij>

6. Наказ Мінмолодьспорту № 3284 від 03.08.2017 року «Про затвердження Національного знаку якості та критеріїв якості для молодіжних центрів». URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1061-17>

7. Примірні штатні нормативи працівників молодіжних центрів, затверджені наказом Мінмолодьспорту № 1648 від 02.04.2019 р. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/403410__403475

8. Концепція Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2021—2025 роки: http://dsmsu.gov.ua/media/2020/05/10/1/concept_RED.pdf.

9. Стратегія національно-патріотичного виховання, затверджена Указом Президента України від 18 травня 2019 року № 286/2019 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019>

10. Закон України № 2233-VIII від 07.12.2017 року «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України». URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T172233.html.

11. Закон України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» від 01.12.1998 р. № 281–XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/281-14>

12. Про затвердження типових положень про молодіжні консультативно-дорадчі органи: постанова Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 р. № 1198. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1198-2018-%D0%BF>

13. Концепція військово-патріотичного виховання та громадського сприяння безпеці і обороні України. URL: <https://www.mil.gov.ua/ministry/normativno-pravova-baza/gromadske-obgovorennya/57372/proekt-ukazu-prezidenta-ukraini-pro-konczepczyu/>

References

1. Law of Ukraine No. 2998-XII, version dated November 4, 2018 «On promoting the social development of youth in Ukraine» and development. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2998-12>

2. State social program «Youth of Ukraine» for 2016-2020, approved by Cabinet of Ministers Resolution No. 148 of February 18, 2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/148-2016-%D0%BF>

3. Strategy for the development of state youth policy until 2030. URL: http://dsmsu.gov.ua/media/2019/10/30/38/Strategiya_molodi_2030_04.pdf

4. Order of the Ministry of Youth and Sports № 1621 dated April 1, 2019 «On the establishment of the state institution «All-Ukrainian Youth Center». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/246-2019-%D0%BF>

5. Model regulations on the youth center, approved by Cabinet of Ministers Resolution No. 1014 of December 20, 2017. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-tipovih-polozhen-pro-molodizhnij>

6. Order of the Ministry of Youth and Sports № 3284 dated August 3, 2017 «On approval of the National Quality Mark and Quality Criteria for Youth Centers».

URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1061-17>

7. Sample staffing standards for youth center employees, approved by order of the Ministry of Youth and Sports No. 1648 dated April 2, 2019. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/403410__403475

8. Concept of the State targeted social program «Youth of Ukraine» for 2021-2025. URL: http://dsmsu.gov.ua/media/2020/05/10/1/concept_RED.pdf

9. Strategies of national and patriotic education, approved by the Decree of the President of Ukraine dated May 18, 2019 No. 286/2019 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019>

10. Law of Ukraine No. 2233-VIII dated December 7, 2017 «On Amendments to the Budget Code of Ukraine». URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T172233.html.

11. Law of Ukraine «On Youth and Children's Public Organizations» dated December 1, 1998 No. 281-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/281-14>

12. On the approval of standard regulations on youth consultative and advisory bodies. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated December 18, 2018 No. 1198. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1198-2018-%D0%BF>

13. Concept of military-patriotic education and public support for security and defense of Ukraine. URL: <https://www.mil.gov.ua/ministry/normativno-pravova-baza/gromadske-obgovorennya/57372/proekt-ukazu-prezidenta-ukraini-pro-konczepczyu/>

Marharyta LUBKOVA. Activities of the state institution «All-Ukrainian Youth Center»: modern dimensions

Youth centers are one of the key subjects of youth policy implementation in Ukraine. The All-Ukrainian Youth Center is an expert resource center for youth work that works for the development of youth infrastructure and youth work throughout Ukraine. The article describes the principles, strategy and activities of the All-Ukrainian Youth Center from the moment of its beginning to the events during the war. The article will be useful for youth center workers, specialists in working with young people, and scientists who study the state of youth policy and youth work in Ukraine.

Key words: *youth center, youth policy, youth, youth work, youth infrastructure, All-Ukrainian Youth Center.*

МІСІЯ «ТИЖНІВ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ» ЮНЕСКО В ЗАХИСТІ УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ І ДОРΟΣЛИХ ДЛЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЖИТТЯ КУЛЬТУРНОЇ ТА ПРИРОДНОЇ СПАДЩИНИ СВІТУ

УДК 378.046

DOI 10.58340/2786-6238-2022-3(3)-5

Сергій БОЛТИВЕЦЬ,

головний науковий співробітник відділу наукового забезпечення соціального становлення молоді Державного інституту сімейної та молодіжної політики, доктор психологічних наук, професор

Стаття висвітлює змістовні настанови і практику проведення Міжнародних «Тижнів освіти дорослих» ЮНЕСКО в Україні впродовж 2000 — 2022 рр. Наведено етапи запровадження «Тижня освіти дорослих» ЮНЕСКО в Україні, логотип «Освіта дорослих України», що є символом України серед країн-учасниць проведення «Тижнів освіти дорослих» ЮНЕСКО, розкрито універсальну спрямованість, яку мали «Тижні освіти дорослих» з 2000 року (I — III) та їх подальшу тематичну націленість із IV (2003 р.): кожний наступний «Тиждень освіти дорослих» в Україні отримував власний девіз, визначений за згодою всіх дорослих ініціаторів та учасників його підготовки. Представлено взаємодію державних, громадських, приватних та індивідуальних провідників ціложиттєвого навчання в Україні. Особлива увага приділена висвітленню змісту «Тижнів освіти дорослих» 2020 — 2022 рр., спрямованих на піднесення цінностей культури, освіти і науки в сімейній політиці України, місії молоді в розвитку громадянського суспільства, захисту українських дітей і дорослих для збереження життя культурної і природної спадщини світу. Це, зокрема, XXI-й «Тиждень освіти дорослих» (2020 р.) — «Місія молоді у розвитку громадянського суспільства в Україні», XXII-й (2021 р.) — «Місія ціложиттєвої освіти у розвитку громадянського суспільства в Україні» і XXIII-й (2022 р.) — «Захист українських дітей і дорослих для збереження життя культурної та природної спадщини світу». Наведено приклад узагальнення та схвалення висновків і рекомендацій за результатами обговорень і спільних міркувань учасників круглого столу відділу розвитку молодіжної політики

ДУ «Державний інститут сімейної та молодіжної політики» — «Теоретико-методологічні основи дослідження правової культури сучасної української молоді: культура і правова культура» в рамках ХХ-го «Тижня освіти дорослих». Розкрито різноманітність форм навчання дорослих на ХХІ-му «Тижні освіти дорослих». Серед значущих наукових заходів ХХІІ-го «Тижня освіти дорослих» — форум дорослих учасників з різних сфер фахової діяльності, зацікавлених у розвитку й використанні андрагогічного знання: «Андрагогіка — теорія освіти дорослих, освіта дорослих — андрагогічна практика». Висвітлено тематику ювілейної сесії ЮНЕСКО Україна–Великобританія до 30-річчя першого в світі «Тижня навчання на роботі» Алана і Кетрін Меллонів у 1992 році в Сполученому Королівстві Великої Британії та Північній Ірландії, що відбулася на базі Державного інституту сімейної та молодіжної політики України й «Золотого стандарту соціальної роботи Великобританії» — Університету Едж-Хілл (м. Ормскірк графства Ланкашир) у рамках ХХІІІ-го «Тижня освіти дорослих». Загальною метою всіх «Тижнів освіти дорослих» в Україні є інтеграція освіти і життя в якнайширших контекстах, таких, як родина і суспільство; освіта, робота та дозвілля протягом усього життя людини, заохочування молодих дорослих, зрілих, літніх і старших людей до продовження власної освіти для якнайповнішого вияву та втілення задатків власних здібностей і талантів, а відтак і ціложиттєвих можливостей та власного призначення.

Ключові слова: освіта дорослих, ціложиттєва освіта, народний саморух, власна досконалість, пізнавальні задуми, андрагогічне знання, життєві контексти, заохочування дорослих, збереження життя, власне призначення.

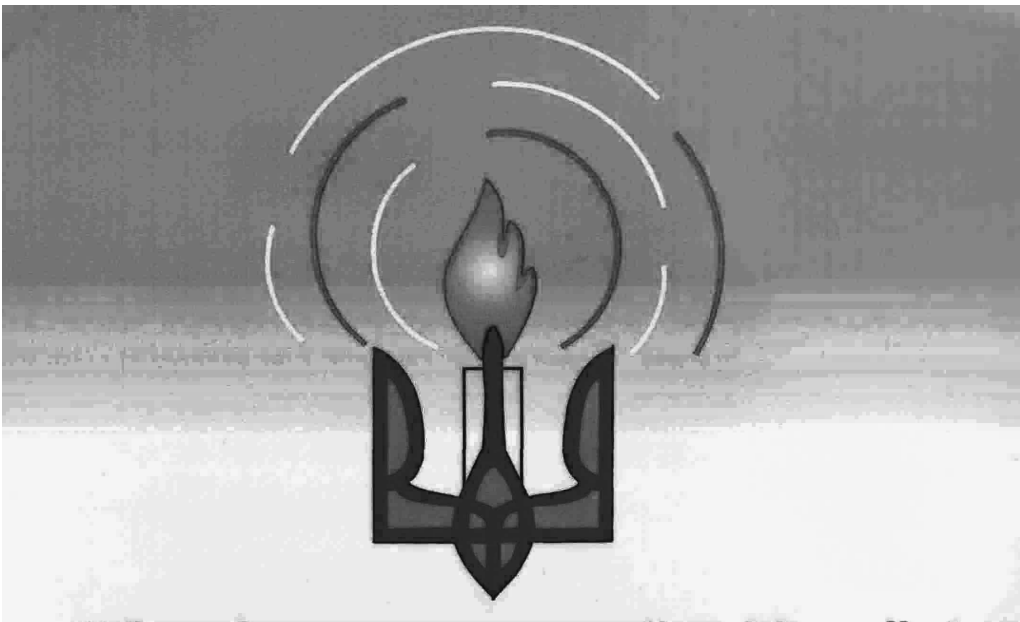
Україна у відображенні «Тижнів освіти дорослих»

Міжнародний «Тиждень освіти дорослих» ЮНЕСКО відбувається в Україні щороку 11 — 17 вересня, починаючи з 1999-го — офіційного приєднання нашої країни до цього міжнародного освітнього руху. Проведення міжнародних «Тижнів освіти дорослих» ЮНЕСКО в Україні здійснюється з 2000 року за настановою Навчителя українського народу Тараса Шевченка «Життя є освіта, а теорія освіти є по суті теорія життя» згідно з Концепцією програми «Освіта дорослих протягом усього життя», виробленою й схваленою учасниками Першого міжнародного «Тижня освіти дорослих» в Україні 15 вересня 2000 року, та «Директивами ЮНЕСКО з визнання, утвердження й засвідчення результатів учіння поза навчальними закладами і неформальним навчанням» Міжнародного інституту ціложиттєвого навчання ЮНЕСКО (UIL 2012).

Як і в Україні, досягненню цілей ціложиттєвої освіти людини сприяють власні національні тижні освіти дорослих Австралії, Австрії, Беніну, Ботсвани, Чехії, Єгипту, Естонії, Фінляндії, Мальти, Бельгії (Фландрії). Німеччини, Нової Зеландії, Португалії, Палестини, Філіппін, Словенії, Південної Африки, Швейцарії, Великобританії, Боснії та Герцеговини, Буркіна-Фасо, Островів Зеленого Мису,

Гани, Гайани, Данії, Ісландії, Індонезії, Ірану, Мадагаскару, Малі, Нідерландів, Нігерії, Румунії, Італії, Саудівської Аравії, Сенегалу, Сінгапуру, Свазіленду, Замбії, Кенії, Японії, Бразилії, Мексики, Албанії, Болгарії, Литви, Норвегії, Швеції, Сербії, Кіпру та інших країнах, які приєдналися до цього руху пізнавального й освітнього вдосконалення дорослих людей.

Міжнародні «Тижні освіти дорослих» в Україні втілюють центральну місію ЮНЕСКО — сприяти здійсненню права кожної людини на освіту протягом усього життя, інтеграції ціложиттєвого навчання і життя «Вчитися жити» (доповідь Faure), «Освіта — це скарб» (доповідь Delors). Метою українського Тижня освіти, як і національних тижнів зазначених країн, є інтеграція освіти і життя в якнайширших життєвих контекстах, таких, як родина і суспільство; освіта, робота й дозвілля протягом усього життя людини, заохочування дорослих, зрілих, літніх і старших людей до продовження власної освіти для якнайповнішої реалізації свого таланту та людських можливостей нашого суспільства.

Зображення 1. Логотип «Освіта дорослих України» з 2000 року серед країн-учасниць проведення «Тижнів освіти дорослих» ЮНЕСКО.

Особлива увага суспільства в ході проведення українського Тижня освіти привертається до реалізації таланту дорослих людей з обмеженими фізичними можливостями, розширення знань у царині культури здоров'я і безпеки життя, спільного освітнього зростання кількох поколінь — дідусів і бабусь, батьків і

мам, доньок і синів. Додамо, що з 2000 року Україна офіційно визнана ЮНЕСКО країною, яка є учасницею щорічного проведення міжнародних «Тижнів освіти дорослих».

З ініціативи України 11 вересня 2000 року засновано День Тата, до проведення якого впродовж 2000 — 2018 років приєдналися Королівство Нідерланди, Нова Зеландія і Бразилія, що надало ініціативі України всесвітнього значення. Днем Тата відкривається «Тиждень освіти дорослих» в Україні 11 вересня кожного року.

Етапами запровадження «Тижня освіти дорослих» ЮНЕСКО в Україні є:

- 1992 р. — проведення Національного «Тижня навчання дорослих» Великобританії і втілення досвіду його ініціаторів — родини Алана і Кетрін Меллонів;
- 2000 р. — офіційне приєднання України разом з усіма країнами-членами ООН до проведення Міжнародного «Тижня освіти дорослих» на засіданні «Платформа для майбутнього» Всесвітньої дискусії «Побудова суспільства, що навчається, — знання, інформація і людський розвиток» у вересні 2000 р. під час всесвітньої виставки в Ганновері, яку відкрив Генеральний директор ЮНЕСКО;
- 2001 р. — представлення Національної доповіді голови Всеукраїнського координаційного бюро громадсько-державної програми «Освіта дорослих України» Сергія Болтівця «Демократичні стратегії розвитку освіти дорослих в Україні» на Європейському регіональному семінарі ЮНЕСКО та Європейської Комісії «Засоби демократизації освіти дорослих» у грудні 2001 р.;
- 2003 — 2012 рр. — впровадження стратегічних цілей Десятиліття суспільної просвіти ООН і Концепції програми «Освіта дорослих протягом усього життя», виробленої і схваленої учасниками першого Міжнародного «Тижня освіти дорослих» ЮНЕСКО в Україні;
- 2013 — 2016 рр. — розвиток свідомої культури порозуміння дорослих людей в Україні мовою країни — українською мовою;
- 2017 — 2018 рр. — втілення освітнього змісту реабілітаційної країни для життя, здоров'я і безпеки в Європі;
- 2019 — 2020 рр. — піднесення цінностей культури, освіти і науки в сімейній політиці України та місії молоді в розвитку громадянського суспільства;
- 2021 — 2022 рр. — ціложиттєва освіта заради розвитку громадянського суспільства і захисту українських дітей та дорослих для збереження життя культурної і природної спадщини світу.

Три перші міжнародні «Тижні освіти дорослих» ЮНЕСКО в Україні з 2000 року (I — III) мали універсальну спрямованість, а з IV (2003 р.) — щороку отримували власний девіз, визначений за ініціативою і згодою всіх дорослих

ініціаторів, орудників й учасників підготовки кожного наступного «Тижня освіти дорослих», а отже, набули тематичної спрямованості:

– IV (2003 р.) — «Освіта дорослих для безпеки життя»; V (2004 р.) — «Освіта дорослих для демократії»; VI (2005 р.) — «Освіта дорослих для свободи со-вісті і віри»; VII (2006 р.) — «Освіта дорослих для збереження роду, землі і води»; VIII (2007 р.) — у формі освітньої магістралі єднання півночі і півдня України під девізом «Освіта дорослих для культури ціложиттєвого навчання»; IX (2008 р.) — «Освіта дорослих для безпеки громадян і організацій об'єднаної Європи» за участі офіційних делегацій Грузії, Азербайджану, Вірменії, Польщі, Росії, Словаччини, Чехії у зв'язку з військовим нападом Російської Федерації на Грузію; X (2009 р.) — «Освіта дорослих для сучасної родини»; XI (2010 р.) — «Освіта дорослих для розуміння і соціального партнерства»; XII (2011 р.) — «Ноосфера для освіти зрілої людини»; XIII (2012 р.) — «Освіта дорослих єднає усі покоління»; XIV (2013 р.) — «Життя є освіта, а теорія освіти є по суті теорією життя». Тарас Шевченко; XV (2014 р.) — «Освіта Татового життя»; XVI (2015 р.) — «Українська мова — це найперший вчинок свідомої культури порозуміння дорослих людей в Україні»; XVII (2016 р.) — «Татусь — мій навчитель»; XVIII (2017 р.) — «Реабілітаційна Україна для життя, здоров'я і безпеки в Європі»; XIX (2018 р.) — «Життя є освіта». Тарас Шевченко; XX (2019 р.) — «Культура, освіта і наука в сімейній політиці України»; XXI (2020 р.) — «Місія молоді у розвитку громадянського суспільства в Україні»; XXII (2021 р.) — «Місія ціложиттєвої освіти у розвитку громадянського суспільства в Україні»; XXIII (2022 р.) — «Захист українських дітей і дорослих для збереження життя культурної та природної спадщини світу».

У справі життєздатного об'єднання людства на основі ціннісних підстав і цільових орієнтирів пріоритетом є ціложиттєва освіта кожної людини. Ціложиттєвість виступає в сучасному культурно-освітньому контексті як ідея, принцип навчання, якість освітнього процесу, умова становлення людини. Рада Європи визначила ціложиттєве навчання одним з основних компонентів європейської соціальної моделі. Таке навчання не обмежується лише освітою; воно також є критичним фактором у сферах зайнятості й соціального забезпечення, економічного зростання та конкурентоспроможності.

Для України вкрай важливо розвивати індивідуальні практики ціложиттєвого навчання своїх громадян, відновлювати предковичні традиції народного саморуку до власної досконалості, загальносуспільного руху суцільної грамотності Козацької доби і руху «Просвіта» XIX — XX століть, завдяки якому український народ після найважчих втрат відновлював свою життєздатність, сьйво культурної поваги й розквіт усіх наук, мистецтв, власного господарства та

промисловості, мільйонкратно множив число тямущих і здібних, талановитих та геніальних людей, чиї здобутки представлені в духовно-інтелектуальному піднесенні як власної країни, так і більшості інших країн світу.

Взаємодія державних, громадських, приватних та індивідуальних провідників ціложиттєвого навчання в Україні

Щорічне проведення під егідою ЮНЕСКО (переважно у вересні) в більш як 50 країнах світу Міжнародного «Тижня освіти дорослих» є всесвітньою нагодою привернути увагу суспільства до важливості ціложиттєвого навчання кожної дорослої людини. В Україні, зокрема, в рамках XX Міжнародного «Тижня освіти дорослих» в Інституті проблем реєстрації інформації НАН України 11 вересня 2019 року відбулося відзначення Всесвітнього Дня Тата, заснованого Україною 11 вересня 2000 року. Урочисте відкриття XX-го «Тижня освіти дорослих» проведене спільно з Всеукраїнською громадською організацією «Всеукраїнський парламент працездатних інвалідів», Міжнародною академією культури безпеки, екології та здоров'я, Федерацією інвалідів систем спортивної реабілітації «Тамарина», проектом «Симфонія здоров'я», Об'єднанням працівників культури України. До проведення Дня Тата в рамках XX Міжнародного «Тижня освіти дорослих» в Україні долучилися: Державний інститут сімейної та молодіжної політики України, НДІ українознавства МОН України, Київська міська державна адміністрація, Європейська асоціація наук про безпеку (EUROPEAN ASSOCIATION FOR SECURITY), Національна спілка художників України, Всеукраїнське наукове Товариство Івана Огієнка, Всеукраїнська спілка ліквідаторів-інвалідів-86, громадська організація «Інтелектуальний штаб громадянського суспільства», Центр духовного розвитку та творчої ініціативи «Гармонія», студія-галерея «Ми духом незламні» та Всеукраїнська організації інвалідів «Союз Чорнобиль України».

До Міжнародного Дня Тата було розгорнуто виставку робіт художників Центру духовного розвитку та творчої ініціативи «Гармонія», виставку українських рушників та хусток, подарованих татами, із приватної колекції членкині Національної ради жінок України, члена Спілки журналістів України Людмили Грабовенко відбулося вручення подарунків татам під небесно-золотим Прапором України.

Вітання урочистому відкриттю XX Міжнародного «Тижня освіти дорослих» в Україні виголосили голова Всеукраїнського громадського об'єднання «Всеукраїнський парламент працездатних інвалідів» Володимир Петровський, голова Всеукраїнського координаційного бюро Міжнародної громадсько-державної програми «Освіта дорослих України», професор Сергій Болтівець, директор

Інституту проблем реєстрації інформації Національної академії наук України, академік НАН України, доктор технічних наук, професор В'ячеслав Петров, голова Великої ради матерів України, доцентка Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана, кандидатка педагогічних наук Валентина Колечко, орудниця Всеукраїнського проекту «Гармонія інтелекту і здоров'я», кандидатка медичних наук Наталія Яновська, заслужений працівник культури України Світлана Петровська. Дню Тата було присвячено й концертну програму лауреатів Міжнародного вокального конкурсу імені Квітки Цісик та концерт української пісні Печерської місцевої районної в місті Києві організації ВГО «Всеукраїнський парламент працездатних інвалідів». Окрім того, увазі присутніх був запропонований широкий спектр різнопланових цікавих доповідей і виступів.

У рамках XX-го Міжнародного «Тижня освіти дорослих» ЮНЕСКО в Україні на базі відділу розвитку молодіжної політики ДУ «Державний інститут сімейної та молодіжної політики» відбувся круглий стіл «Теоретико-методологічні основи дослідження правової культури сучасної української молоді: культура і правова культура». В ході його роботи були оприлюднені доповіді Сергія Болтівця, завідувача відділу розвитку молодіжної політики Державного інституту сімейної та молодіжної політики України, професора, доктора психологічних наук — «Родинні методологеми молодіжної правосвідомості»; Валерія Жуляєва, старшого наукового співробітника відділу розвитку молодіжної політики Державного інституту сімейної та молодіжної політики, кандидата історичних наук — «Молодь як суб'єкт правової культури сучасної сім'ї»; Людмили Скокової, старшої наукової співробітниці відділу соціології культури та масової комунікації Інституту соціології НАН України, докторки соціологічних наук, професорки — «Культура права і правова культура молоді»; Олени Галушко, старшої наукової співробітниці відділу розвитку молодіжної політики Державного інституту сімейної та молодіжної політики, кандидатки історичних наук — «Правова культура сім'ї у взаємозв'язках правової свідомості і правової поведінки молоді»; Олени Василенко, професорки кафедри іноземних мов Національної академії внутрішніх справ, доцентки, кандидатки педагогічних наук — «Культурний розвиток української молоді в системі неформальної освіти», Лариси Горяної, президентки Міжнародної академії культури безпеки, екології та здоров'я, доцентки, кандидатки педагогічних наук — «Культура здоров'я сучасної української молоді».

За результатами обговорення і спільних міркувань учасників круглого столу відділу розвитку молодіжної політики ДУ «Державний інститут сімейної та молодіжної політики» — «Теоретико-методологічні основи дослідження

правової культури сучасної української молоді: культура і правова культура» були висловлені й схвалені такі висновки і рекомендації:

1. Правова культура становить собою сферу індивідуальної свободи, яка дозволяє молодій людині в суспільно прийнятній формі реалізовувати власні уподобання, задатки здібностей та інтереси і водночас у контексті оволодіння молодого людиною правовою культурою суспільства формується дисципліна й відповідальність громадянина, що дозволяє реалізовувати цю свободу, — такий методологічний підхід потребує загальносуспільного застосування в сфері молодіжної політики (Сергій Болтівець).

2. Ефективність молодіжної політики визначається рівнем розвитку правової культури молоді, входження якої в загальносуспільний правовий простір можливе тільки шляхом передачі й розвитку цієї культури з покоління до покоління (Сергій Болтівець).

3. Необхідність дослідження молоді як суб'єкта правової культури через її особистісний контекст залишається нереалізованою у вітчизняних наукових дослідженнях, включаючи вивчення правової самореалізації молодих людей засобами правових вчинків і правових настановлень, правової культури молоді як культури її соціально-правового самоздійснення, що потребує відображення стану повсякденної культурно-правової реальності молодих людей у спеціально здійснюваних ювенологічних дослідженнях (Сергій Болтівець).

4. Стратегії соціальної політики в питанні розбудови правової культури молоді мають враховувати багатокомпонентність культурних практик, тобто усталених регулярних зразків поведінки в тій чи тій сфері суспільного життя (Людмила Скокова).

5. Елементами й організаторами практик у Стратегії соціальної політики в питанні розбудови правової культури є:

5.1. Певні правила, норми, інструкції.

5.2. Практичне знання як втілені, габітуальні навички дій.

Обґрунтовуючи запровадження поняття *габітусу*, Л. Г. Скокова відзначає, що «у фокусі уваги має постати *поняття габітусу* з активізацією методологічної наявності *парадигми практик*. Поняття габітусу тут є дуже затребуваним, оскільки це той комплекс налаштувань на дії, що вписаний у коди нашої психіки, тілесності, свідомості та неусвідомленого, який є передумовою й продуцентом усіх звичних практик» [1, с. 56]. Знання себе важливе для здійснення власного ціложиттєвого призначення і, виходячи з цього, Л. Г. Скокова дає розгорнуте визначення його дійової ролі: «Габітус за визначенням — це психосоматичне явище, певна структура в тілі, в психіці людини, що налаштована на певну

ситуацію й лежить в основі практичних дій у цій ситуації. Детально її можна розписати через такі складові:

- психосоматичні переживання ситуації, глибинна недиференційована і при цьому концентрована проєкція ситуації на людську психосоматику;
- палітра емоцій та почуттів, що відповідають ситуації;
- когнітивна модель ситуації, частина ґабітусу, наявна в свідомості людини;
- психосоматичні інтенції до дій, складова ґабітусу, що відповідає за його динаміку й безпосередньо пов'язана з поведінкою і практиками [1, с. 56].

5.3. Дискурсивне знання — відповідні цінності, смисли, ідеї, наприклад, чесність, порядність, протидія насильству тощо (Людмила Скокова).

5.4. Мотиви, емоції, цілі, проєкти тощо. Рівень достатності, опрацьованості кожного з компонентів, їх конфліктності чи узгодженості в різних соціальних групах молоді потребує детальних соціологічних знань. Зокрема, результати соціологічного моніторингу «Українське суспільство-2019» (Інститут соціології НАН України) свідчать, що 42% опитаних не вистачає юридичної допомоги для захисту своїх прав та інтересів, чи вистачає такої допомоги 20% респондентів — кожен четвертий не може визначитися в цьому питанні (Людмила Скокова).

6. Рівень орієнтації в нормативній, законодавчій базі в суспільстві не є високим і потребує розробки механізмів підвищення юридичних знань і юридичної допомоги серед населення, особливо серед молоді (Людмила Скокова).

У підсумку XX-го Міжнародного «Тижня освіти дорослих» ЮНЕСКО «Культура, освіта і наука в сімейній політиці України» його учасники ухвалили рекомендації щодо ціложиттєвого освітнього зростання дорослих людей. Вони стануть у нагоді як працівникам органів державної влади, так й активістам громадських організацій, закладів освіти.

XXI-й Міжнародний «Тиждень освіти дорослих» ЮНЕСКО «Місія молоді у розвитку громадянського суспільства» відбувся 11 — 17 вересня 2020 року. Надаючи пріоритет усім категоріям дорослих інвалідів, урочисте відкриття «Тижня освіти», присвячене Дню Тата, відбулося 11 вересня в Центральній спеціалізованій бібліотеці для сліпих імені Миколи Островського (Київ, Печерський узвіз, 5). Організація цього тематичного дня здійснювалася Всеукраїнським громадським об'єднанням «Всеукраїнський парламент працездатних інвалідів», Міжнародною академією культури безпеки, екології та здоров'я, Федерацією інвалідів систем спортивної реабілітації «Тамарина», проєктом «Симфонія здоров'я», Об'єднанням працівників культури України. До Міжнародного Дня Тата було приурочено виставку художніх робіт дорослих інвалідів та вручено подарунки батькам.

Присутнім учасникам «Тижня освіти» було представлено такі доповіді й повідомлення: «Національна ідентичність української молоді» (Михайло Степико, головний науковий співробітник відділу гуманітарної політики та розвитку громадянського суспільства Національного інституту стратегічних досліджень, доктор філософських наук, професор); «Новітнє українське державотворення: виклики релігійних чинників» (Сергій Здіорук, провідний науковий співробітник відділу гуманітарної політики та розвитку громадянського суспільства Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат філософських наук, доцент, заслужений діяч науки і техніки України); «Пріоритети сучасної молодіжної політики Української Держави» (Сергій Зубченко, головний консультант відділу гуманітарної політики та розвитку громадянського суспільства Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат політичних наук, ветеран російсько-української війни (2014 — 2015 рр.); «Інституалізація громадянської освіти в Україні: виклики і здобутки» (Микола Карпенко, головний консультант відділу гуманітарної політики та розвитку громадянського суспільства Національного Інституту стратегічних досліджень, кандидат філософських наук); «Молодіжний фактор у розвитку аграрного бізнесу в Україні» (Сергій Ключа, аспірант відділу гуманітарної політики та розвитку громадянського суспільства Національного інституту стратегічних досліджень); «Молоді українські католики у сучасному громадянському суспільстві» (Ольга Васільєва, аспірантка відділу гуманітарної політики та розвитку громадянського суспільства Національного інституту стратегічних досліджень); «Молодь як об'єкт церковно-політичної пропаганди московського патріархату» (Ольга Хмільовська, аспірантка відділу гуманітарної політики та розвитку громадянського суспільства Національного Інституту стратегічних досліджень); «Особливості прогностики молодіжного середовища в державно-церковних відносинах України» (Віта Титаренко, професорка кафедри філософії Київського університету імені Бориса Грінченка, докторка філософських наук); «Молодь як суб'єкт розвитку правової культури сучасного суспільства» (Валерій Жуляєв, старший науковий співробітник відділу розвитку молодіжної політики Державного інституту сімейної та молодіжної політики, кандидат історичних наук); «Правова культура сучасної української молоді у взаємозв'язках правової свідомості і правової поведінки» (Олена Галушко, старша наукова співробітниця відділу розвитку молодіжної політики Державного інституту сімейної та молодіжної політики, кандидатка історичних наук); «Комплексне розв'язання проблеми доступності освітньої і культурної інфраструктури України для людей з інвалідністю молодого й зрілого віку» (Володимир Петровський, голова ВГО «Всеукраїнський парламент працевдатних інвалідів»); «Соціально-педагогічне забезпечення освітнього зростання молодих

Зображення 2. Різноманітність форм навчання на «Тижні освіти дорослих» втілюється індивідуально й одночасно (Центральна спеціалізована бібліотека для сліпих імені Миколи Островського, Київ).

людей з інвалідністю» (Ольга Флярковська, завідувачка сектору соціально-педагогічної роботи відділу наукового та навчально-методичного забезпечення позашкільної освіти та виховної роботи Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти»); «Навчально-методичні засоби позашкільної освіти дорослої молоді з інвалідністю» (Наталія Кауліна, наукова співробітниця сектору соціально-педагогічної роботи відділу наукового та навчально-методичного забезпечення позашкільної освіти та виховної роботи Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти»); «Релігійне виховання молоді в пенітенціарній системі: світовий досвід для України» (Олена Василенко, професорка кафедри правничої лінгвістики Національної академії внутрішніх справ, кандидатка педагогічних наук, доцентка); «Розвиток громадянської активності дорослої молоді з інвалідністю засобами соціально-педагогічного наставництва» (Вікторія Мельничук, наукова співробітниця сектору соціально-педагогічної роботи відділу наукового та навчально-методичного забезпечення позашкільної освіти та виховної роботи Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти»); «Транскордонна діяльність зведених рятувальних загонів міжнародних гуманітарних місій у співпраці з профільними молодіжними волонтерськими об'єднаннями» (Сергій Миронець, завідувач кафедри психології

Київського національного торговельно-економічного університету, кандидат психологічних наук, доцент). Побаження й рекомендації учасників заходу було узагальнено для оприлюднення і врахування в діяльності інституцій громадянського суспільства, органів влади й усіх дорослих.

Дванадцятого вересня 2020 року в рамках XXI-й Міжнародного «Тижня освіти дорослих» на телеканалі «Правда громади» відбувся телеміст із сучасними молодими українськими родинами «Психологія і генетика: культура здоров'я сучасної молоді родини» за участю Олени Савіної, офтальмолога-генетика, кандидатки медичних наук, організований продюсером цього телеканалу Віктором Логачовим і режисером Іриною Богдан.

Зображення 3. Телеміст із сучасними молодими українськими родинами «Психологія і генетика: культура здоров'я сучасної молоді родини» за участі Сергія Болтівця і Олени Савіної.

Тринадцятого вересня 2020 року в рамках згаданого «Тижня освіти дорослих» ЮНЕСКО відбулася наукова сесія Академії біоенергоінформатики України на базі Клініки активної терапії особливих станів. Дорослі учасники «Тижня освіти» заслухали такі наукові доповіді і повідомлення: «Запобігання впливу небезпечних факторів космічного польоту на здоров'я молоді і зрілої людини: математичне моделювання» (Валерій Писаренко, президент Академії біоенергоінформатики України; завідувач відділу математичного моделювання фізичних процесів

Інституту кібернетики НАН України, професор, доктор фізико-математичних наук); «Сучасний апаратурний зворотний біологічний зв'язок (ЗБЗ) в активній терапії особливих станів дорослої молоді» (Юрій Пакін, керівник Центру терапії Клініки активної терапії особливих станів, професор, доктор медичних наук); «Психічна гігієна сучасної молоді: психофізіологічні індикатори» (Сергій Болтівець, керівник програм психологічної реабілітації, професор, доктор психологічних наук); «Громадська активність, екологічна свідомість і здоров'я молодих мешканців мегаполісів України» (Лариса Горяна, президентка Міжнародної академії культури безпеки, екології та здоров'я, доцентка, кандидатка педагогічних наук); «Гармонія інтелекту і здоров'я у розвитку громадянської активності дітей і молоді» (Наталія Яновська, кандидатка медичних наук, орудиця Всеукраїнського проекту «Гармонія інтелекту і здоров'я»); «Можливості променевої діагностики перинатальних судинно-мозкових уражень у новонароджених» (Олексій Гончар, професор кафедри радіології Національної медичної академії післядипломної освіти імені Платона Шупика, доктор медичних наук); «Медично-психологічні проблеми комплайнсу ВІЛ-інфікованих молодих осіб з психічною патологією» (Людмила Уралова, доцентка кафедри психіатрії, психотерапії та медичної психології Національної медичної академії післядипломної освіти імені Платона Шупика, кандидатка медичних наук); «Непсихотичні психічні розлади у пацієнтів з перинатальними судинно-мозковими ураженнями» (Тимур Гончар, доцент кафедри психіатрії, психотерапії та медичної психології Національної медичної академії післядипломної освіти імені Платона Шупика, кандидат медичних наук); «Диференційований фармако-психотерапевтичний підхід у лікуванні обсессивно-компульсивного розладу з урахуванням реєстру захворювання» (Юлія Челядин, асистентка кафедри психіатрії, психотерапії та медичної психології Національної медичної академії післядипломної освіти імені Платона Шупика); «Біоенергоінформативні чинники кінезіологічної реабілітації» (Євгенія Неведомська, доцентка кафедри реабілітації і кінезіології Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидатка педагогічних наук).

Учасниками, серед яких були учені й керівники наукових організацій, незалежні дослідники, викладачі університетів та клінічні ординатори, узагальнено й ухвалено рекомендації щодо ціложиттєвого освітнього зростання дорослих людей для органів влади, навчальних закладів та громадських організацій.

Чотирнадцятого вересня 2020 року в Українському національному інформаційному агентстві «Укрінформ» відбулася пресконференція «Місія суспільної просвіти для всіх: молодих, зрілих і літніх, повносправних і людей з інвалідністю». У її роботі взяли участь Анатолій Фурман, головний редактор Всеукраїнського наукового психологічного журналу «Психологія і суспільство», професор,

доктор психологічних наук; Леся Литвинчук, докторка психологічних наук, старша наукова співробітниця Наукового відділу Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького; Олексій Гончар, професор кафедри радіології Національної медичної академії післядипломної освіти імені П. Шупика, доктор медичних наук; Людмила Уралова, доцентка кафедри психіатрії, психотерапії та медичної психології Національної медичної академії післядипломної освіти імені П. Шупика, кандидатка медичних наук; Тимур Гончар, доцент кафедри психіатрії, психотерапії та медичної психології Національної медичної академії післядипломної освіти імені П. Шупика, кандидат медичних наук; Юлія Челядин, асистентка кафедри психіатрії, психотерапії та медичної психології Національної медичної академії післядипломної освіти імені П. Шупика; Ольга Флярковська, завідувачка сектору соціально-педагогічної роботи відділу наукового та навчально-методичного забезпечення позашкільної освіти та виховної роботи Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти»; Наталія Кауліна, наукова співробітниця сектору соціально-педагогічної роботи відділу наукового та навчально-методичного забезпечення позашкільної освіти та виховної роботи Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти»; Вікторія Мельничук, наукова співробітниця сектору соціально-педагогічної роботи відділу наукового та навчально-методичного забезпечення позашкільної освіти та виховної роботи Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти»; Владислав Жуляев, президент громадської організації «Єврофан-12», аспірант Львівського державного університету фізичної культури; Лариса Горяна, президентка Міжнародної академії культури безпеки, екології та здоров'я, докторка філософії, доцентка, кандидатка педагогічних наук; Наталія Терентьева, професорка кафедри педагогіки, психології та методики фізичного виховання Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, докторка педагогічних наук; Ігор Павлусенко, професор Міжнародного університету функціональної медицини, доктор медичних наук; Павло Федорич, професор кафедри сімейної медицини Військово-медичної академії України, доцент, кандидат медичних наук; Олександр Філоненко, реабілітолог, академік Міжнародної академії культури безпеки, екології та здоров'я.

П'ятнадцятого вересня 2020 року заходи «Тижня освіти дорослих» ЮНЕСКО включали всенародне вшанування Тата в родинному колі, вручення подарунків батькам у сім'ї, вшанування пам'яті про них у колі родини. З цією метою було оприлюднено Настанови майбутнім татам з предковичного досвіду тисячоліть.

А 16 вересня 2020 року в Києві на Спортивній площі було проведено Молодіжну просторінь «Правова вулична культура сучасної української молоді», в

ході якої молодіжні дорадники — Валерій Жуляєв, старший науковий співробітник відділу розвитку молодіжної політики Державного інституту сімейної та молодіжної політики, кандидат історичних наук; Василь Надрага, професор кафедри управління персоналом і економіки праці Інституту підготовки кадрів Державної служби зайнятості України, доктор економічних наук; Олена Галушко, старша наукова співробітниця відділу розвитку молодіжної політики Державного інституту сімейної та молодіжної політики, кандидатка історичних наук; Олена Василенко, професорка Національної академії внутрішніх справ, доцентка, кандидатка педагогічних наук; Лариса Горяна, президентка Міжнародної академії культури безпеки, екології та здоров'я, доцентка, кандидатка педагогічних наук влаштували невимушене спілкування з молодими людьми — перехожими, учасниками та гостями спортивних заходів, а також молоддю, що обрала Спортивну площу Києва осередком свого дозвілля. В результаті було зібрано матеріали для рекомендацій щодо ціложиттєвого освітнього зростання дорослих людей молодого віку.

Наступного дня дорослі учасники спільно з організаторами XXI-го Міжнародного «Тижня освіти дорослих» ЮНЕСКО «Місія молоді у розвитку громадянського суспільства» провели узагальнення, обговорення й ухвалення підсумкових Рекомендацій XXI Міжнародного «Тижня освіти дорослих» в Україні щодо ціложиттєвого освітнього зростання дорослих молодих людей для органів влади, навчальних закладів, громадських організацій і молоді.

XXII-й Міжнародний «Тиждень освіти дорослих» ЮНЕСКО «Місія ціложиттєвої освіти в розвитку громадянського суспільства в Україні» відбувся 11 — 17 вересня 2021 року. Місцем урочистого відкриття «ТОД-XXII» й відзначення Дня Тата стала бібліотека «Деміївська», що має більш ніж столітню історію своєї діяльності. Серед тем, які найбільше цікавили учасників — державотворчий потенціал української освіти, державно-церковні відносини в умовах гібридної війни Росії проти України, патріотичне виховання як визначальний чинник формування української національної ідентичності, гуманітарні виклики пандемії COVID-19, оволодіння дорослими людьми цифровою грамотністю, інтеграція людей з інвалідністю у суспільство та інші.

Наступного дня в Києві відбулося урочисте відкриття пам'ятної дошки, присвяченої класикам української літератури ХХ століття у внутрішньому дворі будівлі «Робітників літератури» («Роліту») по вулиці Богдана Хмельницького, 68. Учасники дійства розташувалися на місцині між двома каштанами, під якими, за переказами, Андрій Малишко і Платон Майборода написали свій знаменитий «Київський вальс». Темою зустрічі стали крилаті слова Андрія Малишка з приспіву пісні: «Молодість мила — ти щастя мое». Головною орудницею дійства стала

Тетяна Лебединська, кандидатка філософських наук, членкиня Національної спілки письменників України спільно з ініціатором та замовником виготовлення і встановлення пам'ятної дошки — Юридичною фірмою «Городиський і Партнери».

Зображення 4. Навчання дорослих між каштанами Андрія Малишка і Платона Майбороди, під якими був написаний «Київський вальс».

Серед значущих наукових заходів XXII-го Міжнародного «Тижня освіти дорослих» — форум дорослих учасників з різних сфер фахової діяльності, зацікавлених у розвитку й використанні андрагогічного знання: «Андрагогіка — теорія освіти дорослих, освіта дорослих — андрагогічна практика». Форум дорослих поєднав конференцію директорів київських шкіл «Освіта дорослих: рецепти успіху», круглий стіл «Пріоритетні напрями освіти дорослих в умовах інформатизації та цифрової трансформації суспільства», семінар «Безперервний професійний розвиток працівників як складова покращення їхньої конкурентоспроможності та результатів праці» і проектний консалтинг в освіті.

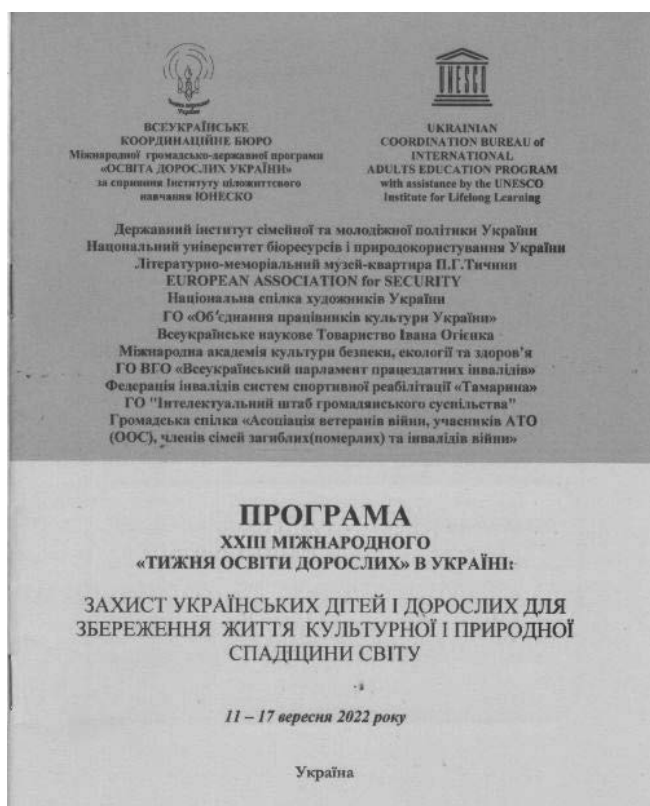
Зображення 5. Відзначення дорослих учнів — директорів київських шкіл у загальноосвітньому навчальному закладі м. Києва «Скандинавська гімназія».

Форум дорослих дозволив розкрити, осмислити й відшукати конкретне застосування знанням про розвиток дорослої людини як суб'єкта творчої діяльності, компетентностей для життя в XXI столітті, мотивацію та створення комфортних умов праці для забезпечення безперервного професійного вдосконалення, акмеологічний і аксіологічний підходи.

XXIII-й «Тиждень освіти дорослих» ЮНЕСКО в умовах геноциду Українського народу військами рф

Українське Бюро ЮНЕСКО «Освіта дорослих України» з початку російсько-української війни 20 лютого 2014 року наклало санкції на будь-яку взаємодію з координаторами й учасниками «Тижнів освіти дорослих росії», яка цілковито юридично і фактично була припинена з цієї дати. Неможливою або вкрай ризикованою стала участь у «Тижнях освіти дорослих» учасників із загарбаних російськими військами українських територій Криму, Донеччини та Луганщини.

Після широкомасштабного вторгнення російських військ в Україну вже 23 березня окупанти розшукали й безжалюбно розстріляли евакуйованого в місто Ірпінь орудника «Тижнів освіти дорослих» у Луганській області, доктора педагогічних наук, професора, завідувача кафедри Луганського національного університету імені Тараса Шевченка Євгена Миколайовича Хрикова. Тим не менше в умовах воєнних загроз українське бюро визнало принципово важливим проведення XXIII-го «Тижня освіти дорослих» ЮНЕСКО в усталені для України дати 11 — 17 вересня на територіях, підконтрольних українській владі, з долученням переміщених із загарбаних російськими військами місцевостей або евакуйованих до західних країн дорослих засобами інтернет-зв'язку.

Зображення 6. Зразок програми «Тижня освіти дорослих» в Україні.

Девіз «Тижня освіти дорослих» на протигагу стратегічному наміру російських загарбників щодо тотального вбивства українських дітей і дорослих представив світові незбориме освітнє, наукове й культурне прагнення та волю українців до життя, що відображає рішучість усіх націй світу, утверджену вже першими

рядками Статуту ООН, який був підписаний 26 червня 1945 року в Сан-Франциско на заключному засіданні конференції Об'єднаних Націй зі створення цієї міжнародної організації і набув чинності 24 жовтня 1945 року: «Ми, народи Об'єднаних Націй, сповнені рішучості позбавити прийдешні покоління нещастя війни, яка двічі в нашому житті принесла людству невимовне горе» [2, с. 5].

Цю рішучість виражає заявлений Україною девіз: «Захист українських дітей і дорослих для збереження життя культурної і природної спадщини світу» [3]. Програма XXIII-го «Тижня освіти дорослих» змістовно втілила численні заклики Генерального директора ЮНЕСКО Одрі Азуле до припинення нападів і збереження культурної спадщини для майбутнього: «Це — ескалація насильства, яка призводить до загибелі цивільних, у тому числі дітей, і є абсолютно неприйнятною. Ми повинні берегти цю культурну спадщину як свідчення минулого, але також як вектор миру на майбутнє, яке міжнародне співтовариство має захищати та зберігати для майбутніх поколінь. Окрім того, для захисту майбутнього навчальні заклади повинні вважатися святинями» [3]. «Ми повинні охороняти культурну спадщину України як свідчення минулого, але також як каталізатор миру й згуртованості в ім'я майбутнього, яке міжнародне співтовариство зобов'язане захищати і зберігати» [4]. «Відповідно до свого мандату ЮНЕСКО вимагає негайного припинення нападів на цивільні об'єкти, такі, як школи, університети, меморіальні об'єкти, об'єкти культурної та комунікаційної інфраструктури, й висловлює жаль з приводу жертв серед цивільного населення, включаючи учнів, учителів, акторів, вчених і журналістів. До їх числа належать і жінки та діти, особливо дівчата, які непропорційно сильно постраждали від конфлікту й переміщення» [5].

XXIII-й «Тиждень освіти дорослих» ЮНЕСКО в Україні вже звично розпочався 11 вересня 2022 р. вшануванням Дня Тата в Літературно-меморіальному музеї-квартирі Павла Тичини в Києві. Відбулося вручення подарунків батькам від дорослих дочок і синів та спеціальних дипломів татам-захисникам і татам-волонтерам — членам громадських організацій.

Подарунок своєму татові до цього дня представила й донька українського дитячого і молодіжного поета Миколи Шпака, розстріляного німецькими окупантами на Київщині 80 років тому, кандидатка філософських наук, членкиня Національної спілки письменників України Тетяна Лебединська, яка зібрала й видала книжку про Татів дім, письменницький будинок робітників літератури, яку подарувала всім дорослим, зокрема музейним і бібліотечним працівникам для установ культури, які вони представляють. Цього дня всі, хто бажав, традиційно мали змогу привітати свого Тата і вручити йому подарунок привселюдно. За підготовлені, представлені і вручені подарунки своїм батькам їх дорослі

Зображення 7. За гідний подарунок своєму татові нагороджується донька українського дитячого і молодіжного поета Миколи Шпака, кандидатка філософських наук, членкиня Національної спілки письменників України Тетяна Лебединська.

доньки і сини були нагороджені дипломами Всеукраїнського координаційного бюро Міжнародної громадсько-державної програми «Освіта дорослих України» за сприяння Інституту ціложиттєвого навчання ЮНЕСКО. Орудниками дня виступили Юлія Онопрієнко, виконувачка обов'язки директора Літературно-меморіально музею-квартири П. Г. Тичини в м.Києві, Анна Вакульчук, головна зберігачка фондів музею-квартири і юридична фірма «Джі Лігал» («G Legal»).

Зміст доповідей і повідомлень цього дня поєднав різноманіття суспільних місій Тата з гуманітарним розвитком українського суспільства й Української держави. Це, зокрема, доповіді «Коли тато на війні: робота кризового психолога із сім'ями учасників бойових дій» (Сергій Миронець, завідувач кафедри психології

Державного торговельно-економічного університету, доктор психологічних наук, доцент), «Поки тато на фронті: участь громадських організацій у волонтерській та благодійній діяльності в умовах воєнних дій» (Лариса Мильнікова-Селюк, членкиня Наглядової ради ГО «Об'єднання працівників культури України» спільно з Іриною Шалевою, начальницею Служби у справах дітей та сім'ї Зазимської громади Броварського району Київської області); «Знищення національної ідентичності українців — головна ціль російської агресії» (Михайло Степико, головний науковий співробітник відділу гуманітарної політики та розвитку громадянського суспільства Національного інституту стратегічних досліджень, доктор філософських наук, професор); «Українська культурно-релігійна спадщина в контексті війни росії супроти України» (Сергій Здіорук, провідний науковий співробітник відділу гуманітарної політики та розвитку громадянського суспільства Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат філософських наук, доцент); «Молодіжна політика Української держави в умовах російсько-української війни» (Сергій Зубченко, головний консультант відділу гуманітарної політики та розвитку громадянського суспільства Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат політичних наук, ветеран російсько-української війни (2014-2015; 2022 рр.); «Освіта для молоді в Україні як стратегічний пріоритет нації» (Микола Карпенко, головний консультант відділу гуманітарної політики та розвитку громадянського суспільства Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат філософських наук); «Молодіжні проекти українських католиків: внесок у перемогу над російським агресором» (Ольга Васільєва, головна консультантка Дніпропетровської обласної державної адміністрації); «Роль української молоді у протидії агресивній політиці московського патріархату» (Ольга Хмільовська, аспірантка відділу гуманітарної політики та розвитку громадянського суспільства Національного інституту стратегічних досліджень); «Гуманітарна освіченість української молоді як запорука її патріотизму» (Віта Титаренко, професорка кафедри філософії Київського університету імені Бориса Грінченка, докторка філософських наук, професорка, воїн-доброволець ЗСУ (2022 р.); «Концепція нативізму Жана Піаже та концепція рідності мови як приналежності до одного народу Василя Сухомлинського» (Лариса Зязюн, професорка Київського національного університету імені Тараса Шевченка, докторка педагогічних наук).

У рамках цих заходів відбулося також представлення книги Влади Литовченко «Всесвітня спадщина ЮНЕСКО в Україні», присвяченої місії цієї міжнародної організації — захисту культурних та історичних цінностей від знищення й руйнувань під час воєнних дій [6].

Ювілейна сесія ЮНЕСКО Україна–Великобританія

До 30-річчя першого в світі «Тижня навчання на роботі» Алана і Кетрін Меллонів 1992 року в Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії відбулася ювілейна сесія ЮНЕСКО на базі Державного інституту сімейної та молодіжної політики України і «Золотого стандарту соціальної роботи Великобританії» — Університету Едж-Хілл (м. Ормскірк графства Ланкашир). На знак солідарності з Україною в умовах російського геноциду українських дітей і дорослих було визначено таку її тему: «Дорослі заради дітей, рятуючи їхнє життя, здоров'я і розвиток». Сесія пройшла в рамках XXIII-го Міжнародного «Тижня освіти дорослих» в Україні.

Головну доповідь «Захист українських дітей і дорослих для збереження життя культурної і природної спадщини світу» виголосив голова Бюро «Освіта дорослих України», головний науковий співробітник Державного інституту сімейної та молодіжної політики, доктор психологічних наук, професор Сергій Болтівець. Проблеми, які безпосередньо стосуються дітей та дорослих з інвалідністю в умовах воєнних дій з особливим акцентом на дітей-аутистів уже зараз і що потрібно зробити після припинення воєнних дій, було розкрито в доповідях учасників сесії — Еллісон Мур, Тома Кокберна, Фіона Галлет (Університет Едж-Хілл), українських експертів — програмового директора в Україні «Disability Rights International» Галини Курльо, програмового менеджера Всеукраїнського проекту «Простір, дружній до аутизму», «Child.ua», орудниці фонду «Єдине серце» Ганни Давиденко, старшого наукового співробітника Державного інституту сімейної та молодіжної політики, кандидата історичних наук Валерія Жуляєва.

Тематичний день «Збереження майбутньої природної спадщини світу: економіка, екологія, технологія» відбувся в Дендрологічному парку Національного університету біоресурсів і природокористування України в Києві. Доповіді його учасників охоплювали широке коло еколого-економічних проблем нинішнього і майбутнього технологічного розвитку: «Інтенсифікація навчального процесу у сфері безпеки життя під час воєнних дій» (Лариса Горяна, докторка філософії, доцентка, президентка Міжнародної академії культури безпеки, екології та здоров'я); «Використання моделі часткової рівноваги «AGMEMOD» з урахуванням принципів ресурсозбереження та потреб глобального економічного середовища» (Наталія Вдовенко, завідувачка кафедри глобальної економіки НУБіП України, докторка економічних наук, професорка); «Базові засади роботи в молодіжному середовищі в умовах надзвичайних викликів для України» (Юрій Шарило, директор методично-технологічного центру з аквакультури Державного агентства рибного господарства України); «Механізми публічного управління безпекою молоді в умовах воєнного стану» (Оксана Пархоменко-Куцевіл, докторка

**ADULTS WORKING WITH AND FOR CHILDREN TO
IMPROVE THEIR LIVES, HEALTH AND DEVELOPMENT**

**UNESCO Ukraine-Great Britain 30th anniversary of
the world's first "Work-Based Learning Week"
12.09.2022**

Зображення 8. Українсько-британська ювілейна сесія до 30-річчя першого в світі «Тижня навчання на роботі». Зліва направо в першому ряду: професорка Еллісон Мур, Ганна Давиденко, професорка Фіона Галлет; в другому ряду: Галина Курльо, професор Том Кокберн, кандидат історичних наук Валерій Жуляєв і професор Сергій Болтівець.

юридичних наук, завідувачка кафедри управління та адміністрування Переяславського університету, Київщина); «Законні гарантії дотримання складових права людей з особливими потребами на рівний доступ до якісної освіти» (Інна Семенець-Орлова, професорка, докторка наук з державного управління, директорка Інституту маркетингу Міжрегіональної академії управління персоналом); «Профілактична медицина у воєнні часи» (Юрій Панишко, кандидат медичних наук, доцент, головний редактор журналу «Феномен здоров'я. Здоровий спосіб життя», Львів); «Сучасні методики застосування біологічних знань при наданні долікарської допомоги постраждалим дітям» (Ніна Новікова, докторка педагогічних наук, професорка кафедри природничих дисциплін Львівського обласного інституту удосконалення вчителів); «Психолого-інформаційний супровід професорсько-викладацького складу закладу вищої освіти України під час воєнних дій» (Наталія Терентьева, докторка педагогічних наук, професорка кафедри олімпійського і професійного спорту Національного університету імені Михайла Драгоманова); «Соціалізація молоді в умовах воєнного стану» (Світлана Мартиненко, докторка педагогічних наук, професорка, проректорка з наукової роботи Приватного закладу «Міжнародний університет», Київ); «Особливості медичних досліджень молоді з особливими потребами» (Ірина Дроздова, докторка медичних наук, завідувачка медичної кафедри ПЗ «Міжнародний університет», Київ); «Ортодонція в дітей з особливими потребами» (Аліса Зволинська, кандидатка медичних наук, доцентка кафедри стоматології ПЗ «Міжнародний університет», Київ); «Особливості формування навичок самозбереження учнів початкових класів в умовах воєнного стану» (Оксана Юрченко, кандидатка педагогічних наук, заступниця директора з навчально-виховної роботи загальноосвітнього закладу № 3 міста Конотоп Сумської області); «Освітні технології здоров'язбереження суб'єктів навчального простору» (Олександра Олексієнко, заступниця директора з навчально-виховної роботи загальноосвітнього закладу № 6 міста Бровари Київської області); «Бібліографія лідерства у збереженні майбутнього природної спадщини світу» (Оксана Матвійчук, кандидатка педагогічних наук, професорка, доцентка кафедри лідерства Міжрегіонального і столичного університету імені Бориса Грінченка); «Алгоритм здоров'ятворення молодшого школяра в небезпечних умовах» (Антоніна Міненко, докторка педагогічних наук, професорка кафедри дошкільної та початкової освіти Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка); «Здоров'язбереження молоді в умовах воєнного стану» (Валентина Бобрицька, професорка кафедри соціальної філософії, філософії освіти та освітньої політики НПУ імені М. П. Драгоманова, докторка педагогічних наук, професорка); «Безпека на автошляхах під час воєнних дій» (Борис Танасійчук, інженер-проектувальник автомобільних доріг,

кандидат історичних наук, віце-президент Міжнародної громадської організації «Екосвіт»); «Результативність екологічної безпеки учнів під час воєнних дій» (Людмила Ященко, директорка загальноосвітнього закладу № 14 міста Прилуки Чернігівської області); «Управлінські рішення щодо безпеки здобувачів освіти під час воєнних дій: доцільність і важливість» (Людмила Сидоренко, директорка загальноосвітнього закладу № 127 Дарницького району Києва); «Міжнародна конкурентоспроможність аграрного сектору економіки в умовах надзвичайних викликів» (Роман Дмитришин, лідер Ради учнівського самоврядування «Надія», дійсний член громадської ради комунального позашкільного навчального закладу «Київська Мала академія наук учнівської молоді» та інші.

Додамо, що масові заходи XXIII-го «Тижня освіти дорослих» ЮНЕСКО в Україні включали й проведення телемосту з дорослими учасниками «Психологічні лабіринти» та заохочення до всенародного вшанування тата в родинному колі. Заохочувалися також настанови майбутнім татам з предковичного досвіду тисячоліть. Результатом цих спільних розмірковувань, дискусій та обмінів думками стало ухвалення рекомендацій щодо ціложиттєвого освітнього зростання дорослих людей для органів державної влади, навчальних закладів та громадських організацій.

Висновок

Таким чином, «Тижні освіти дорослих» ЮНЕСКО в Україні сприяють піднесенню обізнаності дорослих людей у питаннях, які виникають протягом життя в кожної людини й охоплюють міжособистісні стосунки, екологічні проблеми збереження життя, геополітичні явища в країні та на планеті, особистий творчий розвиток. Тематика «Тижнів» 2019 — 2022 рр. спрямовувала пізнавальну активність дорослих людей на піднесення цінностей культури, освіти і науки в сімейній політиці України та місії молоді в розвитку громадянського суспільства. «Тижні освіти дорослих» в Україні дозволяють виявити й реалізувати пізнавальні задуми й індивідуальні навички самоорганізації дорослих людей з різних професійних, вікових та інших категорій дорослого населення України.

Список використаних джерел

1. Ризики в сучасному нестабільному суспільстві: соціальні і культурні виміри; за ред. Л. Г. Скокової. Київ: Інститут соціології НАН України, 2021. 295 с.
2. Статут Організації Об'єднаних Націй. Київ: Видано Департаментом громадської інформації ООН. Представництво ООН в Україні, 2008. 67 с.
3. Програма XXIII Міжнародного «Тижня освіти дорослих» в Україні 11 — 17 вересня 2022 року. Україна: Всеукраїнське координаційне бюро Міжнарод-

ної громадсько-державної програми «Освіта дорослих України» за сприяння Інституту ціложиттєвого навчання ЮНЕСКО, 2022. 20 с.

4. Endangered heritage in Ukraine: UNESCO reinforces protective measures. UNESCO Statement 8 March 2022. Last update: 21 April 2022. <https://www.unesco.org/ru/articles/kulturnoe-nasledie-ukrainy-nakhoditsya-pod-ugrozoy-yunesko-usilivaet-mery-zaschity>

5. Ukraine: UNESCO statement following the adoption of the UN General Assembly resolution. Statement 3 March 2022. Last update: 21 April 2022. <https://www.unesco.org/ru/articles/ukraina-zayavlenie-yunesko-posle-prinyatiya-rezolyucii-generalnoy-assamblei-oon>

6. Литовченко В. Всесвітня спадщина ЮНЕСКО в Україні. Київ: Ваш автограф, 2021. 180 с.

References

1. Risks in today's unstable society: social and cultural dimensions; under the editorship L.G. Skokova (2021). Kyiv, Ukraine: Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].

2. Charter of the United Nations (2008). Kyiv: Published by the United Nations Department of Public Information. Representation of the UN in Ukraine [in Ukrainian].

3. Program of XXIII International "Adult Education Week" in Ukraine on September 11-17, 2022 (2022). Ukraine: All-Ukrainian Coordination Bureau of the International Public-State Program "Adult Education of Ukraine" with the assistance of the UNESCO Institute for Lifelong Learning.

4. Endangered heritage in Ukraine: UNESCO reinforces protective measures. UNESCO Statement 8 March 2022. Last update: 21 April 2022. <https://www.unesco.org/ru/articles/kulturnoe-nasledie-ukrainy-nakhoditsya-pod-ugrozoy-yunesko-usilivaet-mery-zaschity>

5. Ukraine: UNESCO statement following the adoption of the UN General Assembly resolution. Statement 3 March 2022. Last update: 21 April 2022. <https://www.unesco.org/ru/articles/ukraina-zayavlenie-yunesko-posle-prinyatiya-rezolyucii-generalnoy-assamblei-oon>

6. Lytovchenko V.(2021). UNESCO World Heritage in Ukraine. Kyiv: Your Autograph [in Ukrainian].

Sergii BOLTIVETS. UNESCO's Adult Education Weeks mission in the protection of Ukrainian children and adults to preserve the life of the world's cultural and natural heritage.

The article highlights the substantive guidelines and practice of UNESCO's International Adult Education Weeks in Ukraine during 2000-2022. The stages of implementation of UNESCO's Adult Education Week in Ukraine, the "Adult Education of Ukraine" logo, which is a symbol of Ukraine among the participating countries, are presented. Adult Education Weeks of UNESCO. The universal orientation of UNESCO's Adult Education Weeks in Ukraine since 2000 (I-III) and their subsequent thematic orientation since IV (2003) have been revealed: each subsequent Adult Education Week in Ukraine received its own motto, determined by the initiative and consent of all adult initiators, craftsmen and participants in its preparation. The interaction of state, public, private and individual leaders of lifelong learning in Ukraine is presented. Special attention is paid to highlighting the content of the Adult Education Weeks 2020 — 2022, aimed at promoting the values of culture, education and science in the family policy of Ukraine, the mission of youth in the development of civil society, the protection of Ukrainian children and adults to preserve the life of the world's cultural and natural heritage. These are, in particular, the 21st Adult Education Week (2020) — "The Mission of Youth in the Development of Civil Society in Ukraine", the 22nd Adult Education Week (2021) — "The Mission of Lifelong Education in the Development of Civil Society in Ukraine", XXIII Adult Education Week (2022) — "Protection of Ukrainian children and adults to preserve the life of the cultural and natural heritage of the world." An example of the generalization and approval of conclusions and recommendations based on the results of discussions and joint reasoning of the participants of the Round Table of the Department of Youth Policy Development of the State Institute of Family and Youth Policy of the State University — "Theoretical and methodological foundations of the study of the legal culture of modern Ukrainian youth: culture and legal culture" in the framework of 20th "Adult Education Week". The variety of forms of adult education was revealed at the 21st "Adult Education Week". Among the significant scientific events of the 22nd "Adult Education Week" is a forum of adult participants from various fields of professional activity interested in the development and use of andragogic knowledge: "Andragogy — theory of adult education, adult education — andragogic practice". The theme of the UNESCO Ukraine-Great Britain Jubilee Session for the 30th anniversary of the world's first "Work-Based Learning Week" of Allen and Catherine Mellon in 1992 in the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, held at the base of the State Institute of Family and Youth Policy of Ukraine and the Gold Standard,

is highlighted of social work of Great Britain — Edge Hill University (Ormskirk, Lancashire, Great Britain) as part of the 23rd Adult Education Week. The general goal of all “Adult Education Weeks” in Ukraine is the integration of education and life in the widest possible life contexts, such as family and society; education, work and leisure throughout a person’s life, encouraging young adults, mature, elderly and senior people to continue their own education for the fullest possible manifestation and embodiment of their own abilities and talents, and therefore — lifelong opportunities and their own purpose.

Key words: *adult education, lifelong education, people’s self-movement, self-perfection, cognitive ideas, andragogic knowledge, life contexts, adult encouragement, life preservation, self-determination.*

ЗРОСТАННЯ РОЛІ НЕФОРМАЛЬНОЇ ТА ІНФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ ДЛЯ ДОРΟΣЛИХ В УМОВАХ ВІЙНИ

УДК 378.046.4

DOI 10.58340/2786-6238-2022-3(3)-6

Микола КАРПЕНКО,

провідний науковий співробітник відділу гуманітарної політики і розвитку громадянського суспільства Центру суспільних досліджень Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат філософських наук
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9687-026X>

У статті дано визначення неформальної та інформальної освіти згідно із Законом України «Про освіту». Проаналізовано зростаючу роль неформальної та інформальної освіти в умовах російської агресії. За даними ООН, станом на кінець червня третина українців була змушена залишити домівки через війну — це найбільша міграційна криза в сучасному світі. Понад 7 мільйонів — це ті українці, які покинули домівки, але залишилися в Україні. Ще близько 5,5 мільйона опинилися в Європі, із них 3,6 мільйона отримали тимчасовий захист у тій чи іншій європейській країні. Розглянуто значення неформальної та інформальної освіти для вирішення проблем працевлаштування, що особливо актуально для внутрішньо переміщених осіб. У таких умовах природнім є зростання ролі неформальної та інформальної освіти, що не прив'язані фізично до місцезнаходження навчальних закладів сектора формальної освіти й місцеперебування тих, хто навчається. Неформальна освіта відіграє значну роль у здобутті мікрокваліфікацій — явищі, що в останні роки набуває все більшого розповсюдження. Мікрокваліфікації засвідчують результати короткострокового навчання, наприклад короткого курсу або тренінгу. Вони пропонують гнучкий спосіб допомогти людям розвинути навички та компетенції, необхідні для їх особистого та професійного розвитку. Мікрокваліфікації особливо корисні для людей, які хочуть підвищити кваліфікацію або перекваліфікуватися, щоб задовольнити потреби ринку праці й розвиватися професійно. Мікрокваліфікації можуть бути розроблені та надані різними постачальниками освітніх послуг, у тому числі в неформальному та інформальному навчанні. Для України в умовах війни здобуття мікрокваліфікацій набуває особливої актуальності, оскільки багато людей втратили свою постійну роботу й змушені в швидкому порядку здобувати нову професію. Поширен-

ню неформальної та інформальної освіти значною мірою сприяє розвиток інформаційно-комунікативних технологій. Велику роль у цьому відіграють різноманітні онлайн курси. Підкреслено важливість створення механізмів і правового забезпечення визнання результатів неформальної та інформальної освіти. Також визначено місце неформальних видів освіти в освіті протягом життя, концепції, що в останні десятиліття посіла провідне місце в стратегічному баченні розвитку освіти.

Ключові слова: неформальна освіта, інформальна освіта, освіта протягом життя, працевлаштування.

Неформальна та інформальна освіта: визначення понять. Закон України «Про освіту» надає такі визначення неформальної та інформальної освіти:

— *неформальна освіта* — це освіта, яка здобувається, як правило, за освітніми програмами та не передбачає присудження визнаних державою освітніх кваліфікацій за рівнями освіти, але може завершуватися присвоєнням професійних та/або присудженням часткових освітніх кваліфікацій;

— *інформальна освіта (самоосвіта)* — це освіта, яка передбачає самоорганізоване здобуття особою певних компетентностей, зокрема під час повсякденної діяльності, пов'язаної з професійною, громадською або іншою роботою, родиною чи дозвіллям [1]. Більш деталізовані критерії визначення видів освіти наведені в *таблиці 1*.

Зростання ролі неформальної та інформальної освіти в Україні під час війни. За даними ООН, станом на кінець червня третина українців була змушена залишити домівки через війну — це найбільша міграційна криза в сучасному світі. Понад 7 мільйонів — українці, які покинули домівки, але залишилися в Україні. Ще близько 5,5 мільйона — опинилися в Європі, із них 3,6 мільйона отримали тимчасовий захист в тій чи іншій європейській країні [2].

На кінець липня цього року за кордоном, зокрема, залишалось 22 тисячі українських педагогічних працівників і понад 600 тисяч учнів. Директори й ректори говорять, що в середньому не ідентифіковано, де конкретно перебувають 10—15 % учнів і студентів [3]. Знову ж таки, станом на середину липня 2022 року внаслідок бомбардувань та обстрілів росіяни пошкодили 2 126 закладів освіти, із них 216 зруйновані повністю [4]. Переміщено 34 заклади вищої освіти (інститути, університети й академії), 42 коледжі (заклади фахової передвищої освіти) та 65 відокремлених структурних підрозділів [5]. Щотижня статистика щодо постраждалих від війни і переміщених закладів вищої освіти змінюється. В таких умовах природнім є зростання ролі неформальної та інформальної освіти, що не прив'язані фізично до місцезнаходження навчальних закладів сектора формальної освіти і місцеперебування тих, хто навчається.

Таблиця 1

Критерії	Формальна освіта	Неформальна освіта	Інформальна освіта
Межі навчального осередку	Відбувається в державних та приватних навчальних закладах, акредитованих державою, надає кваліфікацію	Відбувається в інституціоцілізованому навчальному середовищі, створеному юридичними та фізичними особами, мета яких здійснення навчальної діяльності, не надає кваліфікації	Відбувається в повсякденному житті: в сім'ї, на робочому місці, в соціумі
Керованість	Регулюється державою	Керується актуальними потребами ринку	Керується тим, хто навчається, сім'єю або соціумом
Тривалість	Довгострокова	Переважно короткострокова	Постійно
Концентрація	Централізована	Децентралізована	Визначається лише тим, хто навчається
Оцінювання	Зовнішнє оцінювання результатів навчання	Спирається на зовнішнє оцінювання та/або самооцінку	Спирається на самооцінку
Характер процесу	Безперервна, регламентована	Проходить у будь-якому зручному режимі того, хто навчається, проте зазвичай регламентується надавачем освітніх послуг	Проходить в індивідуальному режимі, але залежить від зовнішніх чинників
Індивідуалізація	Групова	Індивідуальна або в невеликій групі	Індивідуальна

Джерело: Державне регулювання розвитку неформальної освіти в Україні [Текст]: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.03 // Коваленко Маргарита Олександрівна; Класичний приватний ун-т. Запоріжжя, 2017. С. 6.

Неформальна освіта відіграє значну роль у здобутті мікрокваліфікацій – явищі, що в останні роки набуває все більшого розповсюдження. Мікрокваліфікації засвідчують результати короткострокового навчання, наприклад короткого курсу або тренінгу. Вони пропонують гнучкий спосіб допомогти людям розвинути навички та компетенції, необхідні для їх особистого та професійного розвитку. Мікрокваліфікації особливо корисні для людей, які хочуть підвищити кваліфікацію або перекваліфікуватися, щоб задовольнити

потреби ринку праці й розвиватися професійно. Мікрокваліфікації можуть бути розроблені та надані різними постачальниками освітніх послуг, в тому числі, у неформальному та інформальному навчанні. Для України в умовах війни здобуття мікрокваліфікацій набуває особливої актуальності, оскільки багато людей втратили свою постійну роботу й змушені в швидкому порядку здобувати нову професію.

Поширенню неформальної та інформальної освіти значною мірою сприяє розвиток інформаційно-комунікативних технологій. Велику роль у цьому відіграють різноманітні онлайн курси. Особливо ефективними є ті з них, які залучають до співпраці висококваліфікованих фахівців-практиків і досвідчених викладачів. В Україні чимало таких платформ, як вітчизняних, так і міжнародних, які вже успішно функціонують.

Визнання результатів формальної та інформальної освіти. Важливим чинником розвитку і поширення неформальної та інформальної освіти є створення механізмів і правового забезпечення визнання результатів неформальної та інформальної освіти. Наказом МОН про «Порядок визнання у вищій та фаховій передвищій освіті результатів навчання, здобутих шляхом неформальної та/або інформальної освіти» визначено загальні вимоги до процедур визнання результатів навчання, здобутих шляхом неформальної та/або інформальної освіти в межах автономії закладів вищої та фахової передвищої освіти.

В Україні вже розпочали роботу перші кваліфікаційні центри, які присвоюють професійні кваліфікації на основі неформального й інформального навчання. У цих центрах також можна підтвердити професійну кваліфікацію, здобуту за кордоном. Перші чотири кваліфікаційні центри створені роботодавцями на базі металургійних підприємств у Кривому Розі, Запоріжжі та Кам'янському Дніпропетровської області. В липні вище професійне училище № 33 міста Києва стало першим кваліфікаційним центром за професійними кваліфікаціями, визначеними професійними стандартами «Кухар» та «Кондитер», акредитованим Національним агентством кваліфікацій. Наразі наявні кваліфікаційні центри вже видають сертифікати про присвоєння професійної кваліфікації, що визнаються державою і є підставою для офіційного працевлаштування особи.

Відкриття центрів і присвоєння професійних кваліфікацій стало можливим, коли Національне агентство кваліфікацій запустило механізми системи незалежної оцінки професійних кваліфікацій. Якщо знання і компетентності особи відповідатимуть вимогам професійного стандарту й вона успішно пройде теоретичне і практичне оцінювання, то кваліфікаційний центр видає сертифікат про присвоєння професійної кваліфікації, який визнаватиметься державою і який є підставою для офіційного працевлаштування.

Неформальна та інформальна освіта є невід’ємними складовими «освіти протягом життя» (lifelong learning) — концепції, що в останні десятиліття посіла провідне місце в стратегічному баченні розвитку освіти в сучасному світі.

Поняття «навчання протягом життя» охоплює навчання, що проходить через весь життєвий цикл із дитинства до старості. Європейською Комісією стратегічна важливість освіти протягом життя була визначена в Робочій програмі щодо майбутніх цілей систем освіти та навчання ще в 2000 році. У Лісабонській стратегії, прийнятій того ж року Європейською Радою, навчання протягом життя взагалі проголошується «базовим компонентом європейської соціальної моделі». Особливо виділяється роль безперервної освіти в економіці знань. Динамічні соціальні й економічні зміни, непередбачуване майбутнє призводять до того, що в людини сьогодні немає можливості замолodu сформувати свій життєвий шлях і надалі без коригування його реалізовувати. Також не існує якогось достатнього рівня освіти, на якому можна спинитися. Навпаки, будь-який рівень освіти повинен розглядатися як відправний пункт для подальшого навчання, елемент процесу безперервної освіти. Безперервність виступає в сучасному культурно-освітньому процесі як ідея, принцип навчання, умова становлення людини.

Останніми десятиліттями кардинально змінилася система генерації й передачі знань, а їх обсяг багаторазово зріс. Сьогодні не можна за один раз, навіть за 5—6 років, підготувати людину до професійної діяльності на все життя. Нині щорічно оновлюється близько 5 % теоретичних і 20 % професійних знань.

Існує одиниця виміру старіння знань фахівця — період «напіврозпаду» компетентності, тобто зниження її на 50 % внаслідок появи нової інформації. Дослідження Всесвітнього економічного форуму в 2017 році визначило, що період напіврозпаду компетенцій становить близько 5-ти років. А вже на кінець 2021 року цей період оцінюється в 4 роки. Тож можна припустити, що сьогодні кожні 4 роки наші навички втрачають половину цінності, тобто стосовно вітчизняної системи освіти, часто раніше, ніж закінчується саме навчання. Вирішення проблеми полягає в переході до освіти протягом життя, коли базова освіта періодично доповнюється додатковою освітою й розглядається не як кінцева, завершена, а як фундамент, який у подальшому буде постійно надбудовуватися.

Згідно з нещодавнім опитуванням більше половини організацій, які взяли в ньому участь, націлені на підвищення кваліфікації та перепідготовку своїх важливих працівників для ефективної трансформації робочої сили. З іншого боку, PricewaterhouseCoopers (міжнародна мережа компаній, що надає послуги у сфері консалтингу та аудиту) на основі опитування 10 тисяч працівників у Великій Британії, Німеччині, Китаї, Індії та США з’ясувала, що 74 % співробітників

готові навчатися новим навичкам або перекваліфікуватися, щоб залишатися затребуваними на ринку праці в майбутньому.

Отже, неформальна та інформальна освіта набувають у сучасних обставинах, коли, окрім сталого процесу прискорення старіння компетенцій і, відповідно, реалізації концепції освіти протягом життя, виникають непередбачувані глобальні й локальні виклики. У всесвітньому вимірі таким викликом стала пандемія COVID-19. Для України до цього додалася повномасштабна російська агресія, яка завдала руйнівної шкоди вітчизняній освітній системі, насамперед сектору формальної освіти, а також призвела до появи великої кількості людей, вимушених залишити свою попередню роботу й освоювати нові спеціальності для працевлаштування в нових місцях перебування.

Список використаних джерел

1. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 16.09.2022).
2. Анастасія Зануда. Чи повернуться українці додому. BBC News Україна. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-62249591>
3. В Україну повернулося вже 8 тисяч вчителів, які виїхали через вторгнення рф — Міносвіти. Українські національні новини. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1985364-v-ukrayinu-povernulosya-vzhe-8-tisyach-vchiteliv-yaki-viyikhali-za-kordon-cherez-vtorgnennya-rf-minosviti>
4. Луценко Є. Наслідки повномасштабної війни: в Україні загинули 349 дітей і зруйновано 216 закладів освіти. Hromadske / URL: <https://hromadske.ua/posts/naslidki-povnomasshtabnoyi-vijni-v-ukrayini-zaginuli-349-ditej-i-zrujnovano-216-zakladiv-osviti>
5. Сергій Шкарлет: «Я не допущу освітнього мародерства». Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/sergij-shkarlet-ya-ne-dopushu-osvitnogo-maroderstva>
6. A European approach to micro-credentials. European Education Area. URL: <https://education.ec.europa.eu/education-levels/higher-education/micro-credentials>
7. Про затвердження Порядку визнання у вищій та фаховій передвищій освіті результатів навчання, здобутих шляхом неформальної та/або інформальної освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 08.02.2022 р. № 130. (набрав чинності 22.09.2022 р. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0328-22#Text> (дата звернення 16.09.2022 р.).

8. Education and Training in Europe: Diverse Systems, Shared Goals for 2010. The Work Programme on the Future Objectives of Education and Training Systems. ERIC Institute of Education Sciences. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED477388.pdf>
9. New strategic goal for the Union. Lisbon European Council. URL: https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/00100-r1.en0.htm
10. Skill, re-skill and re-skill again. How to keep up with the future of work. World Economic Forum. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2017/07/skill-reskill-prepare-for-future-of-work/>
11. The Half-life of Skills. Emeritus. URL: <https://emeritus.org/blog/the-half-life-of-skills/>
12. Global Talent Trends 2020–2021. Mercer/ URL: <https://www.mercer.com/content/dam/mercer/attachments/private/global-talent-trends/2021/gl-2021-gtt-global-eng-mercer.pdf>
13. Workforce of the future. PwC. URL: <https://www.pwc.com/gx/en/services/people-organisation/workforce-of-the-future/workforce-of-future-appendix.pdf>

References

1. Pro osvitu: Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 № 2145-VIII / Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (data zvernennia: 16.09.2022).
2. Anastasiia Zanuda. Chy povernutsia ukraintsi dodomu. BBC News Ukraina. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-62249591>
3. V Ukrainu povernulosia vzhe 8 tysiach vchyteliv, yaki vyikhaly cherez vtornennia rf – Minosvity. Ukrainski natsionalni novyny. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1985364-v-ukrayinu-povernulosya-vzhe-8-tisyach-vchyteliv-yaki-viyikhali-za-kordon-cherez-vtorgnennya-rf-minosviti>
4. Lutsenko Ye. Naslidky povnomasshtabnoi viiny: v Ukraini zahynuly 349 ditei i zruinovano 216 zakladiv osvity. Hromadske/ URL: <https://hromadske.ua/posts/naslidki-povnomasshtabnoyi-vijni-v-ukrayini-zaginuli-349-ditej-i-zrujnovano-216-zakladiv-osviti>
5. Serhii Shkarlet: «Ia ne dopushchu osvitnoho maroderstva». Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/sergij-shkarlet-ya-ne-dopushu-osvitnogo-maroderstva>
6. A European approach to micro-credentials. European Education Area. URL: <https://education.ec.europa.eu/education-levels/higher-education/micro-credentials>
7. Pro zatverdzhennia Poriadku vyznannia u vishchii ta fakhovii peredvishchii osviti rezultativ navchannia, zdobutykh shliakhom neformalnoi ta/abo informalnoi osvity : Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 08.02.2022 № 130. Nabrav

chynnosti 22.09.2022 / Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0328-22#Text> (дата звернення 16.09.2022).

8. Education and Training in Europe: Diverse Systems, Shared Goals for 2010. The Work Programme on the Future Objectives of Education and Training Systems. ERIC Institute of Education Sciences. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED477388.pdf>

9. New strategic goal for the Union. Lisbon European Council. URL: https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/00100-r1.en0.htm

10. Skill, re-skill and re-skill again. How to keep up with the future of work. World Economic Forum. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2017/07/skill-reskill-prepare-for-future-of-work/>

11. The Half-life of Skills. Emeritus. URL: <https://emeritus.org/blog/the-half-life-of-skills/>

12. Global Talent Trends 2020–2021. Mercer/ URL: <https://www.mercer.com/content/dam/mercer/attachments/private/global-talent-trends/2021/gl-2021-gtt-global-eng-mercer.pdf>

13. Workforce of the future. PwC. URL: <https://www.pwc.com/gx/en/services/people-organisation/workforce-of-the-future/workforce-of-future-appendix.pdf>

Mykola KARPENKO. Increasing the role of nonformal and informal education for adults in war conditions.

The article defines non-formal and informal education in accordance with the Law of Ukraine «On Education». The growing role of non-formal and informal education in Russian aggression is analyzed. According to the UN, as of the end of June, a third of Ukrainians were forced to leave homes because of the war — this is the largest migration crisis in the modern world. More than 7 million are those Ukrainians who have left homes but remained in Ukraine. Another 5.5 million found themselves in Europe, of which 3.6 million received temporary protection in a particular European country.

The importance of non-formal and informal education is considered to solve employment problems, which is especially relevant for internally displaced persons. In such circumstances, it is natural to increase the role of non-formal and informal education, which are not physically tied to the location of the educational institutions of the formal education sector and the whereabouts. Non-formal education plays a significant role in the acquisition of micro-credentials — a phenomenon that has become increasingly widespread in recent years. Micro-credentials certify the results of short-term training, such as a short course or training. They offer a flexible way to help people develop the skills and competencies necessary for their personal and professional development. Micro-credentials are especially useful for people who want to improve

their skills or retraining to meet the needs of the labor market and develop professionally. Micro-credentials can be developed and provided by various providers of educational services, including in non-formal and informal training. For Ukraine, in the conditions of war, micro-credentials are especially relevant, as many people have lost their constant work and are forced to get a new profession in a fast.

The development of non-formal and informal education is largely facilitated by the development of information and communication technologies. Various online courses play a big role in this.

The importance of creating mechanisms and legal support for recognition of the results of non-formal and informal education is emphasized. Also identified the place of informal types of education in lifelong learning, a concept that has taken a leading place in the strategic vision of education in recent decades.

Key words: *non-formal education, informal education, lifelong learning, employment.*

ГУМАНІТАРНІ РЕСУРСИ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

УДК 323.2

DOI 10.58340/2786-6238-2022-3(3)-7

Сергій ЗУБЧЕНКО,

головний консультант відділу гуманітарної політики та розвитку громадянського суспільства Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат політичних наук, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6909-7881>

У статті проаналізовано гуманітарно-безпекові аспекти актуальних питань міжнародного порядку денного на тлі воєнних злочинів внаслідок російської агресії проти України, ерозії міжнародно-правової системи та вразливостей міжнародних інституцій. Окреслено джерела тенденцій до невиправданого ностальгування за різноманітними лівими ідеями й толерування проросійських політичних діячів і практик, що загострилися в ліберально-демократичних країнах після розпаду СРСР; зростання небезпечних популістських, авторитарних чи екстремістських настроїв у суспільствах; істотної ескалації загроз національній, регіональній і міжнародній безпеці. Обґрунтовано фундаментальну важливість відновлення територіальної цілісності України в міжнародно визнаних кордонах для глобальної стабільності, безпеки та правопорядку; необхідність посилення санкційно-обмежувальних заходів щодо РФ, її юридичних і фізичних осіб та проксісуб'єктів, а також притягнення до юридичної відповідальності осіб, причетних до вчинення міжнародних і воєнних злочинів. З огляду на зміни в глобальному безпековому середовищі наголошено на потребі в критичному аналізі й раціональному переосмисленні деяких попередньо використовуваних у національній і міжнародній політичній практиці методологічних підходів та стратегічних уявлень. Сформульовано низку рекомендацій для України щодо забезпечення національної стійкості, подальшого зміцнення її гуманітарного складника, вживання відповідних внутрішніх і зовнішніх заходів.

Ключові слова: російська воєнна агресія проти України, міжнародне право, міжнародна безпека, дипломатія, зовнішня політика, національна безпека, національна стійкість, геополітика.

Вступ

«Найголовнішого очима не побачиш».

Антуан де Сент-Екзюпері, «Маленький принц»

Світ укотре переконливо підтвердив беззаперечну істину про те, що будь-яка криза — це час як випробувань, так і можливостей. Незважаючи на глобальну пандемію COVID-19, яку сприймали як «всесвітню вирівнювачку» (оскільки, окрім іншого, вона призвела до стрімкого падіння ВВП більшості держав, зокрема з найпотужнішими економіками), нерівність у світі лише зростає. Як зауважував Посол України в Японії Сергій Корсунський, «із березня по грудень американські мільярдери (приблизно 650 людей, із них 47 нових мільярдерів з'явилося в 2020-му) збагатилися на 1 трлн дол., тоді як мільйони простих людей втратили роботу й житло. Але їхні досягнення тьмяніють на тлі 257 нових мільярдерів у віці до 40 років, які з'явилися цього року в Китаї. А всього 878 таких мільярдерів у КНР збільшили свої сумарні статки до 4 трлн доларів. Для порівняння: в Японії — третій економіці світу — налічується всього 37 мільярдерів, тоді як навіть у росії — 101» [1]. Хіба не сприятливий ґрунт для нових регіональних загроз і глобальних викликів (на тлі яких витівки розлючених «Reddit»-бунтівників з акціями «GameStop», що коштували мільярдних збитків низці американських інвесторів, чи застряглий у Суецькому каналі контейнеровоз «Ever Given» можуть видатися дитячими забавками)?

Проте й старі загрози — геополітичні, біологічні, екологічні, технологічні, інформаційні тощо — нікуди не поділися. Тож визначеності й стабільності не побільшало. У 2021-й людство вступило не тільки з кількома різними вакцинами проти вірусу SARS-CoV-2 (який, до речі, також не стоїть на місці — попри те, що немає єдиної глобальної номенклатури для класифікування його варіацій, станом на квітень 2021 року, за даними різних наукових інституцій, у світі налічували вже від 6 до 11 споріднених гілок або клад цього вірусу), а й із поглибленням суперництва між США та КНР, яке за нової американської адміністрації було оформлено остаточно й, найпевніше, визначатиме стратегічну «погоду» найближчого десятиліття. Якщо відкинути упередження, легко визнати, що й американська, і китайська політико-економічні моделі довели свою життєздатність в умовах буремного сьогодення. Тож можна було б вважати, що така системна конкуренція стане джерелом чималих благ для всього людства (а надто враховуючи інвестиції сторін в освіту, науку та сектор R&D), якби водночас працювала система «міжнародних запобіжників», котра ефективно згладжувала би неминуче за такого протистояння «тертя» та гасила б локальні конфлікти, не даючи їм перерости в щось серйозніше. Бо одна річ — «вакцинна дипломатія»

чи «холодні технологічні війни» і зовсім інша — свавільні порушення свободи судноплавства чи засадничих принципів міжнародного права.

Натомість міжнародна інституційно-правова система (зокрема й органів ООН) досі малоприсадаблена для розв'язання не те, що нагальних проблем глобального порядку денного, — вона не може дати раду навіть регіональним «порушникам спокою». Таким, наприклад, як путінська росія. Заледве можна вважати нормальною ситуацією, коли єдиною міжнародною організацією, яка змогла ефективно поставити РФ на місце, є Всесвітня антидопінгова агенція (WADA).

Утім і на рівні національних держав та їхніх істеблішментів вистачає моментів, пов'язаних із нерозумінням очевидних, здавалося б, речей. Наприклад, того, що політику путіна не можна міряти одним лише калькулятором, або що «сучасна росія — це відбиток ідеї, а не грошей». А так само — «що існують речі, які не мають спільних знаменників» [2]. Звідси й шкідливі ілюзії щодо об'єкта та неспроможність вибудуваних на хибному методологічному фундаменті стратегій і тактик.

«Дитячі хвороби» з дорослими наслідками

Це — одна з доволі суттєвих проблем сучасного колективного Заходу, яка має відчутний негативний вплив на внутрішню та зовнішню політику. Вона полягає в тому, що там занадто фрагментарно ознайомлені з працями теоретиків соціалізму та комунізму, адже здебільшого не читали такі книги, як «Капітал. Критика політичної економії» Маркса, «Походження сім'ї, приватної власності й держави» Енгельса, «Держава та революція» Леніна, «Марксизм і національне питання» Сталіна. Про зазначені праці там знають лише із чийось слів або інтерпретацій далеких від реалістичності творів популярної культури. Звідси й дещо поблажливе ставлення до різноманітних лівих діячів сучасності та їхніх ідей (часом навіть дуже контroversійних). Найбільше це стосується тих, хто в свідомому віці не застав СРСР та слабко обізнаний із надбанням 70 років його існування (про екстремальніші практики на кшталт червоних кхмерів навіть не йдеться). Тоді як українці обізнані з цим досить добре і знаються не тільки на теоретичній частині, а й спізнали її практичні втілення: диктатуру пролетаріату, воєнний комунізм, примусову колективізацію, голодомори, позасудові арешти та розстріли, трудові табори й інші принади тоталітарного ладу. Із цих питань ми без жодного перебільшення чи хибної скромності можемо повчити Захід, аби ж у когось було бажання слухати, бодай тимчасово знявши із себе традиційні менторські шати. Візьму на себе сміливість стверджувати навіть більше: зважаючи на зростання популізму та суспільної поляризації (йдеться не лише про США), те, чи врешті-решт до нас дослухаються, може бути питанням виживання Західної цивілізації.

Насправді «дитяча хвороба лівизни» та незрозумілі sentimenti до росії з її мінйонами в західних інтелектуальних колах можна вилікувати дуже просто: візитами в зони бойових дій російсько-української війни. Що більше буде таких візитів авторитетних діячів та інтелектуалів, то швидше всі зрозуміють, що в деяких полум'яних викривачів моральних вад західного капіталізму та західних же практик ведення міжнародної політики, м'яко кажучи, не все гаразд зі щирістю, порядністю й гуманізмом.

Для закріплення ефекту щодо конкретно росії можна почитати «Таємну дипломатичну історію XVIII століття» того ж Маркса [3]. Якщо вже хтось сумнівається в об'єктивності українців, які століттями вимушені жити поряд з агресивним східним сусідом і тому, природно, знають його як облупленого, то, можливо, Марксова думка щодо споконвічних норів російських правителів і менталітету тамтешнього населення буде для них переконливішою.

Тим же, хто схильний розмежовувати поведінку правителів і підданих («ви не розумієте, це інше!») чи марить про «особливу духовність російського народу», можна порекомендувати іншого, також лівого, автора та класика російської літератури — Максима Горького з його статтею «Про російське селянство» [4] (яку, до речі, ніколи не видавали ані в СРСР, ані в сучасній рф). Можливо, тоді вони зовсім іншими очима подивляться й на історичні апропріації кремля, і на нинішню росію. Не кажучи вже про те, як тріщатимуть шаблони в правих симпатиків рф, котрі вважають її поборницею традиційних християнських цінностей та інших «духовних скреп», коли ті дізнаються, що станом на 2021 рік росія є світовим лідером за кількістю абортів на 1 000 жінок (53,7), майже в півтора раза випереджаючи найближчих переслідувачів, В'єтнам (35,2) і Казахстан (35) [5].

Мимоволі виринає думка: можливо, росія — справді «окрема цивілізація» (в. путін) із населенням, що має «одну зайву хромосому» (в. мединський)? російсько-українська війна триває дев'ятий рік поспіль: на східному фронті великі зміни. Водночас із 2014 року й досі під російською окупацією перебуває український Крим, донині «русское безвременье» (за влучним висловом Дениса Казанського та Марини Воротинцевої) [6] панує в окупованих росією ОРДЛО. росія й далі дотримується вже відпрацьованої гібридної тактики: довільно інтенсифікує обстріли, здійснюючи воєнні злочини, примусово паспортизує населення окупованих територій, захоплює нових заручників для «обмінного фонду», генерує фейки, звинувачуючи Україну в агресивних намірах тощо. Тривають мілітаризування, примусовий призов громадян на окупованій території до служби в зс рф (порушення вимог Женевських конвенцій 1949 року). Окрім того, під час глобальної пандемії COVID-19 — українські громадяни на окупованих територіях, до всіх їхніх нещасть, стали ще й об'єктами російських біологічних

експериментів під назвою «вакцинування від коронавірусу». Поплічники російських окупантів у Криму заявили про намір позиватися до України стосовно компенсації збитків, яких, нібито, завдала півострову водна блокада (хоча вже зазначена Женевська конвенція повністю покладає на окупанта обов'язок із забезпечення цивільного населення на окупованій території).

Але й поза зоною бойових дій в Україні мультимірна активність РФ не менш деструктивна. Росія чинить регулярні військові провокації біля кордонів держав НАТО й, окрім підтримання осередків нестабільності на Близькому Сході та в Африці, нині втрутилася ще й у конфлікт на території М'янми, а також розгорнула мілітаризування Арктики та західного сектора Балтійського моря (навколо недобудованого газопроводу «Північний потік 2» під приводом нібито «захисту стратегічно важливої магістралі російсько-німецького партнерства»). У самій Росії проводять бойову підготовку для європейських екстремістів і неонацистів — зокрема з проходженням «стажування» на окупованих РФ українських територіях ОРДЛО [7]. Лише станом на листопад 2020 року Оперативна робоча група зі стратегічних комунікацій Європейської служби зовнішньополітичної діяльності зареєструвала на інформаційному плацдармі понад 10 тис. випадків кремлівської дезінформації — разюче число [8]. Головні об'єкти атаки незмінні: Україна й колективний Захід (США, НАТО, ЄС). Пандемія COVID-19 аніскільки не послабила потоку брехні з боку Росії та її проксісуб'єктів, лише урізноманітнила його. До меседжів долучили дискредитування протиепідемічних зусиль урядів Заходу, просування російських «вакцин від коронавірусу», а також насадження думки щодо, нібито, потужного негативного впливу на економіки європейських країн в умовах пандемії міжнародних санкцій проти РФ, у зв'язку із чим їх необхідно скасувати. Усе зазначене Росія підкріплює відповідною дипломатичною активністю, яка подеколи є успішною, оскільки цинічно експлуатує справді наявні в деяких державах внутрішні проблеми. Окремо необхідно відзначити російську юридично-дипломатичну спецоперацію з дискредитування України в Європейському суді з прав людини, у межах якої підконтрольні Кремлю адвокати свого часу розгорнули кампанію з масового подання скарг проти України до ЄСПЛ від імені жителів ОРДЛО.

Сандер ван Ляук, брат загиблого Клааса-Віллема ван Ляука в збитому із російського ЗРК на Донбасі «Боїнгу» рейсу МН-17 Малайзійських авіаліній (загинули 298 осіб), справедливо зауважив: «російська федерація прагне поваги до себе від усього світу, але ось уже шість років поводить себе як пацюк, що ховається в каналізаційній трубі. Потік брехні з цієї каналізації вражає. Натиснули на кнопку, можливо, випадково. Але все, що до цього призвело, та всі подальші події — то не була випадковість. Постачання техніки та військовослужбовців

сепаратистам, зокрема й самого «Бука», приховування доказів і свідків, потік брехні. Усе це робили умисно» [9]. Тому цілком закономірно, що 10 червня 2020 року Нідерланди подали до ЄСПЛ міждержавний позов проти рф за збиття підконтрольними їй військами зазначеного цивільного літака.

Незмінною залишається й злочинна діяльність росії в кіберпросторі, що після масштабного інциденту з програмним забезпеченням «SolarWinds» стала причиною занепокоєння не тільки експертів західних державних інституцій і провідних політиків, а й представників приватного сектора. На «потребі в потужній та глобальній кібербезпековій відповіді» наголошує президент компанії «Microsoft» Бред Сміт [10].

Не менш промовистими є і внутрішньополітичні маркери в самій росії: від видалення з публічного доступу даних про забруднення довкілля в деяких містах рф та закриття архівів Другої світової війни (в яких надто вже багато інформації, що ставить під сумнів наративи офіційного «культу перемоги», однієї з базових «скреп» ідеології «руського міра») до відвертого «закручування гайок» у медіа-просторі й отруєння своїх громадян бойовими речовинами. Якщо вже країна оперує такими методами стосовно власних платників податків, то чи може вона діяти в принципово іншій парадигмі щодо зовнішньополітичних партнерів?

Утім, заради правди слід визнати, що дещо в поведінці представників рф таки змінилося на краще. Якщо раніше співробітники російських диппредставництв займалися контрабандою важких наркотиків, маскуючи їх як дипломатичну пошту з Аргентини, то нині вони лише викрадають і перепродають велосипеди у Франції. Але чи достатньо цього для послаблення або скасування міжнародних санкцій? Напевно, усе-таки ні. Те саме стосується й розблокування роботи над газопроводом «Північний потік 2», що, як визнають профільні фахівці [11], аж ніяк не бізнесовий, а насправді стратегічний геополітичний проєкт, спрямований на подальше енергетичне закабалення Європи й уможливлення повномасштабного воєнного нападу на Україну. Отже, це є питання безпеки не лише національної, а й регіональної, тобто як України, так і всього європейського континенту.

Здавалося б, чому українська справа має бути важливою для світу, в якого й без того вистачає проблем? По-перше, тому, що дії росії є тривалим міжнародним злочином, який уже призвів до тяжких втрат для мільйонів людей. І якщо його не припинити, він неодмінно призведе до ще гірших наслідків. Ще з 2014 року в ЄСПЛ та Міжнародному кримінальному суді розглядають низку справ за позовом України, в яких наводяться докази того, що з лютого 2014 року на території Криму й окупованого Донбасу вчиняються численні тяжкі злочини: умисні вбивства, тортури, нелюдське або жорстоке поводження,

насильницькі викрадення людей, незаконні позбавлення волі, сексуальне насильство, переслідування за політичними та релігійними мотивами, депортації чи насильницькі переміщення населення, захоплення майна й умисні напади на цивільні об'єкти тощо. Водночас росія (що, як постановив суд, мала ефективний контроль над Кримом іще з 27 лютого 2014 року) повністю ігнорує запити Міжнародного кримінального суду, а Україна самотійно не в змозі притягнути винних до відповідальності [12].

Чимало європейців занепокоєні й долею уйгурів та рохінджа, проте чомусь воліють не помічати того факту, що в місті, яке не так давно приймало матчі фінальної частини футбольного «Євро 2012», функціонує справжній концтабір «Ізоляція», який організували росіяни зі своїми поплічниками і про який «продовжують надходити шокуючі свідчення про катування й жорстоке поводження» та «доступ до якого не надано ані УВКПЛ, ані іншим міжнародним спостерігачам» [13]; що в найбільшій європейській державі, яка має безвізовий режим та Угоду про асоціацію з ЄС, унаслідок російської агресії майже 10 млн людей стали внутрішньо переміщеними особами, а на окупованих рф українських територіях тривають переслідування за політичною та релігійною ознаками. Звичайно, ми цілком далекі від того, щоб виправдовувати антигуманні дії влади будь-якої держави або надавати більшої ваги життю чи стражданню одних людей і нехтувати іншими, але підхід, за якого події за тисячі кілометрів чомусь вважаються важливішими, аніж аналогічні події зовсім поряд, щонайменше видається лицемірним.

По-друге, від того, наскільки твердими та солідарними будуть санкційні дії міжнародної спільноти щодо агресора, залежить не тільки доля України, а й регіональна та глобальна стабільність. Адже злочини росії проти України занадто вже показові для будь-якого компетентного представника аналітичної, військової чи дипломатичної спільноти на будь-якому континенті. Вони можуть не плекати теплих почуттів до українців і навіть не уявляти, де на мапі розташовані ті Крим та Донбас, Буча, Ірпінь чи Маріуполь, але точно знатимуть три речі: 1) 1994 р. Україна добровільно, під міжнародні гарантії безпеки (Будапештський меморандум), відмовилася від третього за розміром у світі ядерного арсеналу; 2) 2014 р. співпідписант зазначеного міжнародно-правового договору й один із гарантів безпеки України (росія) із застосуванням військової сили відібрав у неї частину її території, і водночас очільник цієї країни на весь світ зізнався, що готовий був, за потреби, застосувати ядерну зброю; 3) станом на 2022 рік триває російсько-українська війна, величезні території нашої країни досі окуповані, а жодного з керівників, які ухвалювали рішення розпочати цю війну проти України (що призвела до тисяч загиблих і поранених, мільйонів біженців, не кажучи

вже про збиття цивільного пасажирського літака з майже 300 людьми на борту, позасудові затримання, свавільні позбавлення життя та свободи, катування сотень громадян, численні гвалтування, масштабні руйнування інфраструктури й екологічні проблеми), не притягнуто до кримінальної відповідальності за воєнні злочини.

Неважко спрогнозувати їхні рекомендації власним урядам. Жодного антимотиву для повторення таких дій у майбутньому в цій ситуації не видно. Навпаки — кращі ілюстрації власної правоти для різноманітних апологетів «права сили», міжнародного авантюризму та «соціал-дарвінізму» чи інших середньовічних практик міждержавних відносин годі й шукати. І рекордне зростання військових витрат у цьому контексті — цілком закономірний результат «Кримнашу» та «новоросії / ЛДНР». Так само як і побоювання фахівців щодо можливого розширення «ядерного клубу» [14].

Саме це різнить поточну російсько-українську війну від усіх інших протистоянь сучасності; і саме це робить відновлення територіальної цілісності України в міжнародно визнаних кордонах надважливим питанням глобальної безпеки — без перебільшення, справою всього людства. Звичайно, американські колеги можуть аргументовано зауважити: якщо відкинути напускну велич і босяцький гонор, то нинішня росія, з її економікою в стані деградації, об'єктивно не дотягує до рівня глобального гравця (на що недвозначно натякав зміст першої прес-конференції Джо Байдена на посаді Президента США 25 березня 2021 року, проведеної лише за кілька днів після того, як він публічно підтвердив, що вважає Путіна «вбивцею»). Як бліда тінь СРСР, чиї внутрішньо- та зовнішньополітичні практики останніми роками так старанно наслідує її керівництво, РФ удостоїлася згадки від очільника Білого дому аж один раз (та й то побіжно). Проте слід зауважити, що навіть звичайнісінький «гопник» може із часом стати великою проблемою «на районі», якщо відчуватиме власну безкарність. Будь-який фахівець із кримінальної психології підтвердить це. Крім того, не слід забувати, що «пітерське підворіття» має деякі успіхи в застосуванні кіберзброї.

Сучасна росія може дестабілізувати сусідів, завдавати дошкульних інформаційних і кіберударів західним візаві та послаблювати їхні альянси, але повністю не в змозі скористатися плодами своїх перемог. Утім це чудово може зробити дехто потужніший — Китай. Як раніше Сталін використовував Гітлера як «криголам» проти Заходу (що описано в однойменній книзі Віктора Суворова), так тепер Китай використовує росію як власний «побіньчуань» проти США, ЄС та НАТО. Про це докладно пише Л. Шевцова [15]. Цікава іронія геополітичної долі: держава, що була ледь не еталонним маніпулятором ще якісь пів століття тому, нині сама є об'єктом маніпуляції. Та ще й із боку того, хто раніше зазнавав

принизливих воєнних поразок, відторгнень частин своєї території та нав'язувань несправедливих економічних і зовнішньополітичних угод (зокрема від тієї-таки росії).

«Важка, але потрібна наука». Колишній в'язень концтабору «Ізоляція» на території окупованого рф Донецька Станіслав Асеев пише, що «колективна пам'ять буває мінлива й хибна: люди легко зрікаються того, що ще вчора цілі покоління тримали в пам'яті як святину» [16, с. 182]. Зазначене, вочевидь, є особливо актуальним щодо спільного травматичного досвіду. Радянський історик і сходознавець Ігор Можейко (широка громадськість знає його як письменника-фантаста Кіра Буличова) в одній зі своїх праць справедливо відзначав, що історики охочіше пишуть про війну, яку їхня держава виграла; ганебні ж, програні кампанії охоче забувають [17]. Із суто психологічного погляду такий підхід цілком можна зрозуміти. Проте з погляду практичної політики забуття — це шлях до повторення таких прецедентів.

Саме тому не можна, наприклад, удаючись до дипломатичного лукавства, говорити про те, що на саміті НАТО в Бухаресті 2008 року, нібито, «було вирішено, що Україна та Грузія стануть членами Альянсу», просто «без зазначення конкретної дати». Усі причетні до процесу особи тоді добре розуміли, яким насправді був меседж рішень Бухарестського саміту для України та Грузії (та й для всіх інших «зацікавлених сторін»). Зрештою Сакартвело зазнала російської військової агресії вже того-таки 2008 року, а Українська Держава — шість років по тому — 2014-го. Треба мати мужність називати речі своїми іменами та визнавати власні стратегічні помилки, не тримаючи себе в «теплій ванні» самозаспокоєння та самовиправдання, інакше з такого досвіду науки не добути.

Коли в 1997 році Олександр Дугін опублікував «Основи геополітики», на Заході його книгу ніхто не сприйняв серйозно, вважаючи лише «творчістю душевнохворих» чи наркотичними мареннями російських неонацистів-маргіналів. А даремно, бо підходи та концепти, закладені в ній, кремль негайно взяв на озброєння, щойно рф набрала ваги в «жирні роки» вуглеводного буму початку 2000-х та відчула себе справжньою силою. Тепер за цю легковажність ми платимо всією Європою — маємо «Судети ХХІ століття» (Крим), російсько-українську війну, Брекзіт і перманентні мультиміліардні дестабілізаційні дії росії. Усього цього могло не бути, якби на Заході від початку оперували реалістичними концептами щодо рф та її політичного керівництва чи бодай уважніше ставилися до застережень партнерів (тієї ж України). Якщо у Великій Британії, котра в 1971 році спромоглася водночас вислати 105 радянських дипломатів, станом на 2020-й росія (правонаступниця СРСР) змогла організувати «мережу політиків і консультантів для просування своїх інтересів та переслідування ворогів» [18], то

стратегія, яку ця держава обрала щодо рф після 1991-го, була докорінно хибною. Але не в них одних: Гаррі Каспаров, згадуючи 2014 рік, справедливо зазначає, що тодішня американська адміністрація «припустилася багатьох помилок, пов'язаних із повним нерозумінням природи путінського режиму, природи путінської агресії, і вже тоді очевидної фашизації режиму» [19].

Насправді позитивні зрушення в стратегічному баченні відносин із рф на Заході все ж є. Це помітно як зі змісту стратегічних документів у різних секторах (від військових справ, розвідки та контррозвідки до енергетики, космосу й штучного інтелекту), так і з дій західних установ (наприклад, висилати російських шпигунів, які працюють під дипломатичним прикриттям, стали не лише в країнах із традиційно жорстким контррозвідувальним режимом, а й там, де раніше воліли толерувати витівки російської агентури). Традиційно перед веде США (Стратегія національної контррозвідки на 2020–2022 рр., Остаточний звіт Комісії національної безпеки з питань штучного інтелекту 2021 р., Тимчасові керівні настанови національної безпеки 2021 р., звіт «Іноземні загрози федеральним виборам у США 2020 року» тощо); Велика Британія (звіт «росія» Комітету з розвідки та безпеки британського парламенту, комплексний огляд «Стратегічна Британія в конкурентну добу», «Стратегія модернізації збройних сил 2021») та країни Балтії (щорічні звіти розвідувальних органів). У НАТО констатували, що попередня Стратегічна концепція 2010 року, в якій рекомендували розвивати відповідне партнерство з росією, не відповідає реаліям і потребує перегляду через суттєві зміни в зовнішньому безпековому середовищі (ідеться, зокрема, про агресію рф — вторгнення й окупацію Криму та інших територій України 2014 року) [20].

Навіть у ФРН уже розмірковують, чи правильно було скасовувати призов до лав Бундесверу десять років тому [21], а один із найпереконаніших «путінферштерів» Гергард Шрьодер повідомив, що «окупація Криму була явним порушенням міжнародного права» та що росія «перетнула межі дозволеного, які не варто було перетинати», учинивши хакерські атаки на сервери Бундестагу [22]. Але, по-перше, чи не занадто повільним є такий прогрес в епоху гіперзвукової зброї та технологій 5G, коли є технічна можливість у режимі реального часу одним натисненням клавіші завдати нищівного удару з повітря за тисячі кілометрів од оператора або за якісь секунди переслати на інший кінець світу базу даних з усіма таємницями цілої державної установи за всі попередні роки?

По-друге, їхньому найвищому військово-політичному керівництву в критичний момент може забракнути головного — рішучості відстоювати свої цінності не лише силою слова, а й зі зброєю в руках. Україна виразно відчула це на власному досвіді з 2014 року. І тут на авансцену виходить та сама «гуманітарна зброя».

Приховані елементи стратегічного ландшафту

Попри поширений хибний стереотип, стратегічна інфраструктура — це не лише водо- й енергопостачання, продовольство, транспортні комунікації та зв'язок, військові бази, оборонна промисловість тощо. Це ще й цілком нематеріальні речі: загальні уявлення, поняття, переконання, принципи, смисли та наративи про довколишню реальність. Незважаючи на свою ефемерність, вони мають цілком конкретний вияв: наприклад, у законах, які регулюють найважливіші суспільні відносини в державі. Вони також є чинниками самоідентифікації та формування національної ідентичності, про що докладно пише професор Михайло Степико [23]. Як демонструє історія людства, за допомогою маніпулювання цими поняттями й смислами можна досягати чималих результатів у воєнно-політичному аспекті. Ось чому деякі держави докладають стількох зусиль для їх спотворення у власних інтересах засобами інформаційно-психологічного впливу. За влучним висловом Роберта Сапольскі, «натискання на спусковий гачок може бути й нелюдською агресією, й актом самопожертви» [24]. Так само розмови про мир та спекулювання на «дифузних страхах війни й пацифістських рефлексях» можуть використовувати для цілковито протилежних цілей, перетворюючи їх, наприклад, на дієву зброю війни або «psyops» — такий собі відволікаючий маневр, «щоб підірвати готовність демократій захищатися», про що застерігає Ріхард Герцінгер. За допомогою конкретних історичних прикладів він доводить, що «легковірність і поступливість перед агресорами не зменшують загрози війни, а навпаки, збільшують»; насправді ж «мир може захищати лише той, хто щосили послідовно протистоїть усім ворогам демократії та прав людини» [25].

На непрямі згадки «гуманітарної зброї» натрапляємо і в академіка Володимира Горбуліна: поряд із кардинальним реформуванням Збройних сил України, територіальної оборони, сектора національної безпеки й оборони загалом, досягненням технологічної переваги він справедливо вказує на виняткову важливість асиметричних дій, створення «несилової системи протидії», активної інформаційної політики, чіткого ідентифікування ворога, пошуку його слабких місць поряд із відшліфовуванням національної ідеї всезагального спротиву [26]. Цей другий блок питань, вочевидь, перебуває в тісному взаємозв'язку з матрицею фундаментальних сенсів, загальних наративів і переконань, які формує інструментарій саме гуманітарної сфери. Підтвердження цього є й у більш ранніх працях різних авторів (ба навіть суто військових — наприклад, відомій книзі Ганса фон Даха «Тотальний опір»). Саме тому ані освіта, ані наука, ані культура, ані навіть спорт ніколи не були, не є і загалом не можуть бути «поза політикою» (а надто в умовах зовнішньої воєнної загрози чи іноземної окупації території).

Порядок денний для України

Попри тверду прихильність нашої країни до дипломатичного способу врегулювання конфліктів, через тридцять років після відновлення суверенітету та незалежності ми були приречені на війну з росією. Цьому немає альтернативи: як слушно зазначив експерт НАТО Андерс Расмуссен під час телемарафону «Війна і мир», «якщо Україна припинить воювати — то України просто більше не буде. Якщо ж путін припинить війну, то більше не буде війни». Адже автократи розуміють тільки мову сили [27]. Тому спільні декларації (на кшталт Спільної заяви 46 країн із нагоди сьомої річниці схвалення в Генеральній Асамблеї ООН резолюції 68/262 «Територіальна цілісність України»), звичайно, значущі, але куди важливішими є спільний санкційний тиск, постійна присутність в Україні сил НАТО — військових літаків у небі, кораблів у територіальних водах та інструкторів на нашій землі, гостинній до друзів і нетерпимій до загарбників та окупантів. Статус партнера з розширеними можливостями — це чудово, але треба докласти зусиль для якнайшвидшого набуття повноцінного членства в НАТО та ЄС, що гарантуватиме незворотність євроатлантичного цивілізаційного вибору України, закріпленого в нашій Конституції. Сторонньому спостерігачеві, навіть досить «підкованому» політично (але не надто обтяженому аналітично та науково), Україна може здаватися країною «з Бандерою та бандурою, але без нації», а надто якщо цей спостерігач має щодо нас ідеологічні упередження. Насправді ж автор першої в світі писаної конституції в сучасному її розумінні («Пакти й конституції законів і вольностей Війська Запорозького», 1710 р.) Пилип Орлик, найкращий хокеїст усіх часів Вейн Грецкі [28], знаменита співачка Квітка Цісик, видатні інженери-винахідники Ігор Сікорський, Сергій Корольов та Любомир Романків — усі народилися на українській землі чи мають українське коріння. Це нація, яка подарувала світові «трасу Кондратюка» для висадки на Місяць, «Щедрика» Миколи Леонтовича («Carol of the Bells») для задоволення естетичних потреб та український борщ — для гастрономічних. Зрештою, «Енеїда» Івана Котляревського вперше вийшла друком (1798 р.) ще до того, як народився Олександр Пушкін (1799 р.), якого вважають основоположником літературної російської мови. Тож чи можна просторікувати про «ніякої України, українців та української мови не існує, це все вигадки австрійського генштабу»?

Утім навіть якщо обличити історичні екскурси та розглянути лише наш новітній час, Україна постає як цілком самодостатній феномен. Це і два Майдани, і, що найпоказовіше, відродження з пострадянського попелу фенікса українського війська силами добровольців, волонтерів і просто небайдужих громадян з усього світу. Заледве хтось чекав від індивідуалістів-українців такої згуртованості, проте саме готовність у найкритичніші моменти жертвувати навіть найдорожчим

заради спільного блага стала нашою стратегією виживання та національної стійкості.

Хоч би як парадоксально це не звучало, але в такому приголомшливому невігластві деяких наших сусідів є й частка вини самих українців. Маючи здобутки та досягнення світового рівня, ми не надто переймаємося їх промоцією. Нечувана легковажність у сучасному перенасиченому інформаційному просторі, де навіть резонансні й справді важливі новини часто не живуть більше 72-х годин! Маючи більш ніж тисячолітню культуру та історію самостійної зовнішньополітичної суб'єктності, ми дозволяємо росії насаджувати світові облудні наративи про спадкоємність росії від Русі, «Україну як частину єдиної російської цивілізації із центром у москві», «триєдиний слов'янський народ» тощо. Ніби це не «київські прогресори» Феофан Прокопович, Симеон Полоцький, Стефан Яворський та інші випускники Києво-Могилянської колеґії допомагали відсталим московитам піднімати їхню культуру, освіту й науку, а навпаки. Тож чи варто дивуватися, що в нас постійно намагаються щось поцупити й присвоїти — то Ярослава Мудрого з Анною Київською, то православну Київську митрополію, то Крим, ба навіть борщ.

Авторитетний американський аналітик і дипломат Курт Волкер, відповідаючи на запитання про те, як підняти Україну в списку стратегічних пріоритетів США, цілком слушно наголошує на необхідності «розширити розуміння того, чим є Україна», зазначаючи, що «недостатньо мати лише відносини між урядами, потрібні відносини між суспільствами. Це означає краще розуміння Українського народу: його прагнень, культури, історії, взаємозв'язків у суспільстві в таких сферах, як освіта, здоров'я, бізнес» [29]. На значенні таких гуманітарних контактів (із громадянським суспільством, з інтелектуалами, бізнесовими й академічними колами), що дають змогу виявляти та розуміти важливі суспільно-політичні реалії держав перебування, непомітні на перший погляд, наголошував і Президент Франції Еммануель Макрон під час виступу на нараді французьких послів 2019 року [30].

Тому, можливо, штучний інтелект справді «революціонізує практику розвідки» [31]. Проте він не може замінити реальної копіткої дипломатичної роботи «на землі», оскільки не здатен побачити найголовнішого — мотивації. Жодна програма, нейромережа чи навіть квантовий суперкомп'ютер не в змозі врахувати в своїх обчисленнях ідеалістичні мотиви людини, яка свідомо, прикриваючись одним лише саморобним дерев'яним щитом, ішла під кулі снайпера на Майдані, намагаючись відтягнути вбитого побратима; антипрагматичну вірність присязі українського офіцера в Криму, який відповів відмовою на більш ніж щедру пропозицію перейти на бік ворога та віддав наказ підлеглим готуватися до кругової оборони, облаштувавши вогневі точки на вході до казарм і протягнувши через

коридор кулеметні стрічки; спокійну українську впертість оборонців Донецького аеропорту, частина з яких їхала туди добровольцями, своїм коштом, у придбаній власноруч амуніції та навіть без офіційного оформлення (а отже, без сподівання на будь-які пільги чи компенсації від держави, яку вони зголосилися захищати, в разі поранення або смерті). Це і є те найголовніше, чого не можна помацати чи бодай побачити очима; за всієї його ефемерності, це і є найцінніший ресурс національної стійкості XXI століття.

Висновки

1. Геополітична реальність останніх восьми років дедалі виразніше диктує нагальну потребу формулювання «Нового органу» глобальної безпеки, який має заступити той, що сформувався після розпаду СРСР. Це очевидно не тільки через агресивні дії росії (яка об'єктивно, попри напускну велич і кримінальні фортелі, є для колективного Заходу лише регіональним порушником спокою, «ізгоєм, а не суперником» [32], який, утім, уміє успішно застосовувати кіберзброю), а й з огляду на зростання могутності Китаю (який нині постає справжньою глобальною силою — військовою, технологічною, ідеологічною). І пандемія COVID-19 та супутні їй процеси у світовій економіці, медіапросторі, суперечливі національні карантинні практики та «вакцинна дипломатія» на межі фолу лише додатково наголошують на цьому факті.

Насправді конкуренції США та Китаю властивий не лише конфліктогенний потенціал. Вона може бути й джерелом позитивних змін для колективного Заходу, адже створює зовнішній стимул удосконалюватися, що майже зник після краху СРСР. Проте без ретельної «роботи над помилками», без ґрунтового аналізування своїх стратегічних прорахунків за минулі тридцять років заледве може йтися про вироблення спільної реалістичної «системи стратегічних координат», усунення наявних недоліків інституцій і процедур європейської та міжнародної безпеки, забезпечення їх готовності відповідати на нові виклики й загрози, а отже, і про успіх в сучасних мультимірних геополітичних протистояннях.

Так само важливим є докорінне переосмислення деяких лібералістичних практик і підходів, невиправдана догматичність яких упродовж попередніх років створила підґрунтя для зміцнення позицій автократів, популістів та екстремістів у різних частинах світу [33] (зокрема шляхом експлуатування їхніх очевидних недоліків, безкарного зловживання гарантованими законом фундаментальними правами, свободами та демократичними цінностями, а подекуди — й доведення їх до цілковитого абсурду). Щоб ефективно «боротися зі злом, а не стати на його бік», слід повсякчас пам'ятати застереження, викладені наприкінці «довгої телеграми» Джорджа Кеннана.

2. Попри зусилля міжнародного «лікарського консилиуму», «пацієнт» із кремлівського бункера наразі не має ознак одужування. Росія вже дев'ятий рік протиправно утримує під своєю окупацією українські території й не демонструє наміру змінити власну поведінку (яка, по суті, є державним тероризмом). Очевидно, що за таких умов про скасування чи бодай послаблення «лікування», тобто міжнародних санкцій щодо РФ та її проксісуб'єктів, причетних як до війни в Україні, так і до міжнародних злочинів на території інших держав, годі й говорити. Навпаки, їх має бути продовжено та розширено, позаяк російське керівництво постійно вживає заходів, аби їх обійти або послабити їхній вплив. Водночас національним інституціям слід вживати жорсткіших заходів кримінально-правової відповідальності стосовно власних юридичних і фізичних осіб, які порушують санкційний режим.

Побоювання країн, які пережили нацистську та радянську окупації, спровокувати нову війну є цілком зрозумілими. Проте треба пам'ятати історичні уроки минулого (наприклад, Мюнхенської угоди 1938 року). Спекулювання жахами війни, пацифістську риторику та розмови про мир також можна використовувати як зброю. А надто тоді, коли все це лунає з уст агресора, якого вже неодноразово ловили на віроломному порушенні раніше укладених угод. Дешевше (в усіх розуміннях цього слова) відразу дати рішучу відсіч зазіханням міжнародних ревізіоністів та авантюристів, аніж спочатку поступитися принципами, давши їм відчуття п'яний смак безкарності, а згодом гарячково намагатися виправити ситуацію. Саме тому російсько-українську війну не можна «заморожувати», хоч би як хто цього не хотів, доки територіальну цілісність України не буде повністю відновлено в міжнародно визнаних кордонах. А тим паче неприпустимо приставати на пропозиції агресора вирішити долю України без її участі.

3. У гонитві за технологічним прогресом державам (а надто Україні, яка перебуває на передовій гібридної війни) важливо не забувати про «гуманітарну зброю» — вона актуальна завжди, і події останніх років це яскраво показують. Фундаментальні смисли, переконання та цінності, що їх формують засобами гуманітарної політики, є потужними ресурсами національної стійкості; «нейро-медіаторами» в системі стратегічної інфраструктури, без яких та не працюватиме як належить. Вони ж є й антидотами від пропаганди та «кліпового мислення».

Тому на сучасному етапі розвитку, через три десятиліття після відновлення незалежності, Україні вкрай необхідно провести:

1) внутрішню роботу щодо зміцнення національної ідентичності, лояльності громадян до Української Держави, морально-психологічної готовності захищати її суверенітет, незалежність і територіальну цілісність (за потреби — зі зброєю в руках);

2) зовнішню — з індоктринації коректних смислів і наративів, достовірної інформації про Україну й українців на зовнішній арені; зміцнення публічно-дипломатичного вектора та підкріплення класичної дипломатії засобами гуманітарного інструментарію. Водночас не варто зациклюватися лише на росії — натомість треба будувати власну історію успіху, свій «дім об'єднаний», зміцнюючи національну стійкість на основі розвитку та європейської трансформації пострадянської суспільної моделі, цементуючи реноме України як відповідального міжнародного гравця й надійного партнера [34, с. 15].

Перефразую вислів, який приписують Наполеону: «Нація, яка не хоче дбати про власну стратегічну інфраструктуру, скоро буде змушена дбати про чужу». Передбачити абсолютно все та переловити геть-чисто «чорних лебедів» неможливо. Але мати гнучку й ефективну інституційну архітектуру, бути організаційно та морально готовими діяти швидко й рішуче у відповідь на блискавичні дії агресора чи інші раптові безпекові виклики — цілком. А також слід пам'ятати, що «стрімкий хід часу — це єдине, що залишається незмінним у світі, охопленому масштабними змінами» (Лю Цисінь).

Список використаних джерел

1. Корсунський С. Нудно не буде: П'ять глобальних тенденцій-2021 // Дзеркало тижня. 26 грудня 2020. URL: <https://zn.ua/ukr/international/nudno-ne-bude.html>
2. Асеев С. Путін. Останній метафізик Європи // Радіо Свобода. 20 жовтня 2020. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/putin-ostannij-metafizyk-evropy/30903291.html>
3. Marx K. (1899). Secret Diplomatic History of The Eighteenth Century. Project Gutenberg [online]. Available at: <https://www.gutenberg.org/files/32370/32370-h/32370-h.htm> [in English].
4. Горький М. О русскомъ крестьянствѣ. Берлинъ: Издательство И. П. Ладыжникова, 1922. 45 с.
5. World Population Review (2021). Abortion Rates by Country [online]. Available at: <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/abortion-rates-by-country> [in English].
6. Казанський Д. Як Україна втрачала Донбас / Д. Казанський, М. Воротинцева. К.: Чорна гора, 2020. 326 с.
7. See: Hufelschulte, J. (2020). 'Deutsche Neonazis üben Terrorkampf in Sankt Petersburg', Focus, 5 June [online]. Available at: https://www.focus.de/politik/ausland/rechtsextreme-lager-deutsche-neonazis-ueben-ter-rorkampf-in-sankt-petersburg_id_12067019.html [in German]; Robert Lansing Institute for Global Threats and Democracies Studies (2020). Combat training for European neo-Nazis in

Russia [online]. Available at: <https://igtds.org/blog/2020/06/09/combat-training-for-european-neo-nazis-in-russia> [in English].

8. EUvsDisinfo (2021). Disinformation in 2020: Top Embarrassing Moments [online]. Available at: <https://euvsdisinfo.eu/disinformation-in-2020-top-embarrassing-moments> [in English].

9. Корниенко С. «Достоїнство проти цинизма». Начался суд по делу MH17 // Радио Свобода. 9 марта 2020. URL: <https://www.svoboda.org/a/30477171.html>

10. Smith B. (2020). A moment of reckoning: the need for a strong and global cybersecurity response [online].

Available at: <https://blogs.microsoft.com/on-the-issues/2020/12/17/cyberattacks-cybersecurity-solarwinds-fireeye> [in English].

11. See: CGS Strategy XXI (2021). Speech by the President of the CGS Strategy XXI for the XII US-Ukraine Security Dialogue, 4 March [online]. Available at: <https://cutt.ly/Lc5nryx> [in English].

12. See: European Court of Human Rights (2020). Applications nos. 20958/14 and 38334/18. UKRAINE v. RUSSIA (RE CRIMEA) [online]. Available at: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-207622> [in English]; European Court of Human Rights (2021). Grand Chamber decision Ukraine v. Russia (re Crimea) — complaints concerning pattern of human-rights violations partly admissible [online]. Available at: <http://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-6904972-9271650> [in English]; International Criminal Court (2020).

Report on Preliminary Examination Activities (2020) — Ukraine [online]. Available at: <https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=2020-otp-rep-PE-UKR> [in English].

13. Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні 1 серпня 2020 року — 31 січня 2021 року / Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини. URL: <https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/31stReportUkraine-ukr.pdf>

14. See: The Economist (2021). 'The world is facing an upsurge of nuclear proliferation', 30 January [online]. Available at: <https://www.economist.com/leaders/2021/01/30/the-world-is-facing-an-upsurge-of-nuclear-proliferation> [in English].

15. Шевцова Л. Китай кидає виклик Заходу. І що нам до цього? // День. 31 березня 2021. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/blog/polityka/kytay-kydaye-vyklyk-zahodu-i-shcho-nam-do-sogo>

16. Асеев С. «Світлий шлях»: історія одного концтабору. Львів: Видавництво Старого Лева, 2021. 448 с.

17. Можейко И. В. Западный ветер — ясная погода. москва: АСТ, 2001. 541 с.

18. Harding, L., Sabbagh, D. (2020). 'russia «hired network of Britons to go after enemies of putin», The Guardian, 9 March [online]. Available at: <https://www>

theguardian.com/world/2020/mar/09/russia-network-britons-enemies-vladimir-putin-report [in English].

19. Селезнева Т. Гарри Каспаров: россия путина — динозавр с огромным телом и маленьким мозгом // Українська правда. 8 лютого 2021. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/articles/2021/02/8/7282622/>

20. NATO (2020). NATO 2030: United for a New Era. NATO [online]. Available at: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/12/pdf/201201-Reflection-Group-Final-Report-Uni.pdf [in English].

21. Jungholt, T., Haubrich, R. (2021). 'War die Aussetzung der Wehrpflicht richtig?', Welt, 23 March [online].

Available at: <https://www.welt.de/debatte/kommentare/article228856863/Pro-und-Contra-War-die-Aussetzung-der-Wehrpflicht-richtig.html> [in German].

22. Der Spiegel (2021) [online]. Available at: <https://magazin.spiegel.de/SP/2021/3/174874869/index.html> [in German].

23. Степико М.Т. Українська ідентичність у глобалізованому світі. Харків: Майдан. 2020. 258 с.

24. Sapolsky, R. (2018). Behave: The Biology of Humans at Our Best and Worst. New York: Penguin Random House. [in English].

25. Герцінгер Р. Міністерства миру // Український тиждень. 2020. № 52 (684).

26. Горбулин В. Как победит россию в войне будущего. К.: Брайт Букс, 2020. 256 с.

27. Якщо Україна припинить війну, Україні не буде, якщо путін припинить війну, — не буде війни: Расмуссен про агресію рф. Еспресо. URL: https://espresso.tv/news/2020/05/08/yakscho_ukrayina_prypnyut_viynu_ukrayiny_ne_bude_yakscho_putin_prypnyut_viynu_ne_bude_viyny_rasmussen_pro_agresiyu_rf

28. See: IMDb (2020). UKE: The Untold Story of Hockey Legends [online]. Available at: <https://www.imdb.com/title/tt12253130> [in English].

29. U.S.-Ukraine Business Council (2021). Conversation with Ambassador Kurt Volker — Taking Action On Ukraine [online]. Available at: <https://youtu.be/-f0KA36zLqA?t=2906> [in English].

30. Élysée (2019). Discours à la Conférence des Ambassadeurs [online]. Available at: <https://www.youtube.com/watch?v=QOFCvf1AGvE> [in French].

31. The Economist (2021). 'Spy agencies have big hopes for AI', 2 March [online]. Available at: <https://www.economist.com/science-and-technology/2021/03/02/spy-agencies-have-big-hopes-for-ai> [in English].

32. Dobbins, J., Shatz, H., Wyne, A. (2018). Russia Is a Rogue, Not a Peer; China Is a Peer, Not a Rogue [online]. Available at: https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/perspectives/PE300/PE310/RAND_PE310.pdf [in English].

33. See: Krastev, I. & Holmes, S. (2020). *The Light that Failed: Why the West is Losing the Fight for Democracy*. New York: Pegasus Books. [in English].

34. Тези щодо політики України стосовно російської федерації / Національний інститут стратегічних досліджень. К.: НІСД, 2020. 36 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-12/tezi_ukr.pdf

References

1. Korsunskij S. Nudno ne bude: Piat` global`nyh tendencij-2021 // *Mirror of the week*. December 26, 2020. URL: <https://zn.ua/ukr/international/nudno-ne-bude.html>

2. Aseev S. Putin. Ostannij metafizyk Evropy // *Radio Svoboda*. October 20, 2020. URL: <https://www.radiosvo-boda.org/a/putin-ostannij-metafizyk-evropy/30903291.html>

3. Marx, K. (1899). *Secret Diplomatic History of The Eighteenth Century*. Project Gutenberg [online]. Available at: <https://www.gutenberg.org/files/32370/32370-h/32370-h.htm> [in English].

4. Gorkij M. *O russkom krestianstve*. Berlin, 1922. 45 s.

5. *World Population Review* (2021). *Abortion Rates by Country* [online]. Available at: <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/abortion-rates-by-country> [in English].

6. Kazanskij D. *Jak Ukraina vtrachala Donbas*. Kyiv, 2020. 326 s.

7. See: Hufelschulte, J. (2020). 'Deutsche Neonazis üben Terrorkampf in Sankt Petersburg', *Focus*, 5 June [online]. Available at: https://www.focus.de/politik/ausland/rechtsextreme-lager-deutsche-neonazis-ueben-ter-rorkampf-in-sankt-petersburg_id_12067019.html [in German]; Robert Lansing Institute for Global Threats and Democracies Studies (2020). *Combat training for European neo-Nazis in Russia* [online]. Available at: <https://igtids.org/blog/2020/06/09/combat-training-for-european-neo-nazis-in-russia> [in English].

8. EUvsDisinfo (2021). *Disinformation in 2020: Top Embarrassing Moments* [online]. Available at: <https://euvsdisinfo.eu/disinformation-in-2020-top-embarrassing-moments> [in English].

9. Kornienko S. «Dostoinstvo protiv cinizma». *Nachalsia sud po delu MH17* // *Radio Svoboda*. March 9, 2020. URL: <https://www.svoboda.org/a/30477171.html>

10. Smith, B. (2020). *A moment of reckoning: the need for a strong and global cybersecurity response* [online].

Available at: <https://blogs.microsoft.com/on-the-issues/2020/12/17/cyberattacks-cybersecurity-solarwinds-fireeye> [in English].

11. See: CGS Strategy XXI (2021). Speech by the President of the CGS Strategy XXI for the XII US-Ukraine Security Dialogue, 4 March [online]. Available at: <https://cutt.ly/Lc5nryx> [in English].

12. See: European Court of Human Rights (2020). Applications nos. 20958/14 and 38334/18. UKRAINE v. RUSSIA (RE CRIMEA) [online]. Available at: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-207622> [in English]; European Court of Human Rights (2021). Grand Chamber decision Ukraine v. Russia (re Crimea) — complaints concerning pattern of human-rights violations partly admissible [online]. Available at: <http://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-6904972-9271650> [in English]; International Criminal Court (2020). Report on Preliminary Examination Activities (2020) — Ukraine [online]. Available at: <https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=2020-otp-rep-PE-UKR> [in English].

13. Dopovid` schodo situacii z pravamy ludyny v Ukraini 1 serpnia 2020 roku — 31 sichnia 2021 roku / Management of the United Nations High Commissioner for Human Rights. URL: <https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/31stReportUkraine-ukr.pdf>

14. See: The Economist (2021). ‘The world is facing an upsurge of nuclear proliferation’, 30 January [online]. Available at: <https://www.economist.com/leaders/2021/01/30/the-world-is-facing-an-upsurge-of-nuclear-proliferation> [in English].

15. Shevcova L. Kytaj kydae vyklyk Zahodu. I scho nam dj c`ogo? // Day. March 31, 2021. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/blog/polityka/kytay-kydaye-vyklyk-zahodu-i-shcho-nam-do-cogo>

16. Aseev S. «Svitlyj shliah»: istoria odnogo konctaboru. Lviv, 2021. 448 s.

17. Mojeiko I. V. Zapadnyj veter — jasnaja pogoda. Moskva, 2001. 541 s.

18. Harding, L., Sabbagh, D. (2020). ‘russia “hired network of Britons to go after enemies of Putin”’, The Guardian, 9 March [online]. Available at: <https://www.theguardian.com/world/2020/mar/09/russia-network-britons-enemies-vladimir-putin-report> [in English].

19. Selezneva T. Garri Kasparov: rossia putina — dinozavr s ogromnym telom i malen`kim mozgom // Ukrainian Pravda. February 8, 2021. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/articles/2021/02/8/7282622/>

20. NATO (2020). NATO 2030: United for a New Era. NATO [online]. Available at: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/12/pdf/201201-Reflection-Group-Final-Report-Uni.pdf [in English].

21. Jungholt, T., Haubrich, R. (2021). ‘War die Aussetzung der Wehrpflicht richtig?’, Welt, 23 March [online]. Available at: <https://www.welt.de/debatte/kommentare/article228856863/Pro-und-Contra-War-die-Aussetzung-der-Wehrpflicht-richtig.html> [in German].

22. Der Spiegel (2021) [online]. Available at: <https://magazin.spiegel.de/SP/2021/3/174874869/index.html> [in German].
23. Stepyko M.T. Ukrainśka identychniśt` u globalizovanomu sviti. Harkiv, 2020. 258 s.
24. Sapolsky R. (2018). Behave: The Biology of Humans at Our Best and Worst. New York: Penguin Random House. [in English].
25. Gercinger R. Ministerstva myru // Ukrainian week. 2020. No 52 (684).
26. Gorbulin V. Jak peremogty rosiu u vijni majbutn`ogo. Kyiv, 2021. 248 s.
27. Jakscho Ukraina prypynyť vijnu, Ukrainy ne bude, jakscho putin prypynyť vijnu, — ne bude vijny: Rasmussen pro agresiu RF / Espresso. URL: https://espresso.tv/news/2020/05/08/yakscho_ukrayina_prypynyť_vijnu_ukray-iny_ne_bude_yakscho_putin_prypynyť_vijnu_ne_bude_vijny_rasmussen_pro_agresiyu_rf
28. See: IMDb (2020). UKE: The Untold Story of Hockey Legends [online]. Available at: <https://www.imdb.com/title/tt12253130> [in English].
29. U.S.-Ukraine Business Council (2021). Conversation with Ambassador Kurt Volker — Taking Action On Ukraine [online]. Available at: <https://youtu.be/-f0KA36zLqA?t=2906> [in English].
30. Élysée (2019). Discours à la Conférence des Ambassadeurs [online]. Available at: <https://www.youtube.com/watch?v=QOFCvf1AGvE> [in French].
31. The Economist (2021). 'Spy agencies have big hopes for AI', 2 March [online]. Available at: <https://www.economist.com/science-and-technology/2021/03/02/spy-agencies-have-big-hopes-for-ai> [in English].
32. Dobbins, J., Shatz, H., Wyne, A. (2018). russia Is a Rogue, Not a Peer; China Is a Peer, Not a Rogue [online]. Available at: https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/perspectives/PE300/PE310/RAND_PE310.pdf [in English].
33. See: Krastev, I. & Holmes, S. (2020). The Light that Failed: Why the West is Losing the Fight for Democracy. New York: Pegasus Books. [in English].
34. Tezy schodo polityky Ukrainy stosovno RF. Kyiv: NISS, 2020. 36 s. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-12/tezi_ukr.pdf

Serhii ZUBCHENKO. Humanitarian resources of the national stability in the conditions of the russo-ukrainian war.

The article analyzes the humanitarian and security aspects of current issues of the international agenda against the background of war crimes as a result of Russian aggression against Ukraine (particularly Russia's ongoing aggression against Ukraine and the deepening geopolitical rivalry between the U.S. and China, in which the PRC

uses Russia as an 'icebreaker' against the collective West) in the context of the COVID-19 pandemic, erosion of the international legal system, and weaknesses of international institutions.

The author outlines the origins of trends regarding unjustified tolerance of various 'left' ideas, pro-Russian politicians, and practices in liberal-democratic countries after the collapse of the USSR; these trends often lead to indoctrination of harmful strategic illusions, growth of dangerous populist, authoritarian or extremist public attitudes, and significant escalation of threats to national, regional, and international security. The article substantiates the fundamental importance of restoring the territorial integrity of Ukraine within internationally recognised borders for ensuring global stability, security, and legal order.

The author articulates the necessity of imposing greater sanctions and restrictive measures against Russia, its legal entities, individuals, and proxies, which continue to use the methods of hybrid warfare and state terrorism (not only in the occupied Crimea and ORDLO but also around the world), as well as of bringing to justice the persons involved in international and war crimes.

Given the changes in the global security environment, the article emphasises the need for critical analysis and rational rethinking of some methodological approaches and strategic ideas previously used in national and international policy. The author also enunciates some recommendations for Ukraine to ensure its national resilience, further strengthen its humanitarian component, and implement appropriate internal (to support the readiness of society to effectively resist permanent and sudden security threats) and external (to establish a proper international credibility of Ukraine, ensure its international support) measures.

Key words: *Russian military aggression against Ukraine, international law, international security, diplomacy, foreign policy, national security, national resilience, geopolitics.*

DWA WOJENNE DYSKURSY O SYTUACJI DZIECI Z UKRAINY

УДК 316.4.063

DOI 10.58340/2786-6238-2022-3(3)-8

Barbara FATYGA,

Prof. dr hab. Katedra Metod Badania Kultury i Ośrodek Badań
Młodzieży Instytut Stosowanych Nauk Społecznych Uniwersytet
Warszawski

Uwagi wstępne

W grudniu 2021 roku z inicjatywy prof. Siergieja Boltiveca została podpisana umowa o współpracy pomiędzy Państwowym Instytutem Polityki Rodzinnej i Młodzieżowej Ministerstwa Młodzieży i Sportu Ukrainy a Uniwersytetem Warszawskim reprezentującym w tym przypadku Ośrodek Badań Młodzieży działający w Instytucie Stosowanych Nauk społecznych UW. Mieliśmy liczne pomysły na wspólne działania, przyszedł jednak 24.02.2022 roku i już wiedzieliśmy, że te plany trzeba odłożyć, nie wiadomo na jak długo. Nasz zespół, podobnie jak nasi studenci, od początku wojny aktywnie włączył się w pomoc dla uchodźców. A to zabierało dużo czasu i energii. Przypomnę też, że ciągle trwała pandemia Covid-19. W pierwszym okresie, kiedy atakowany był Kijów baliśmy się też o zdrowie i życie naszych nowych Partnerów. Wszakże po paru dniach początkowego szoku mój współpracownik — dr Mariusz Piotrowski zaproponował byśmy nie czekali z realizacją planów na koniec wojny lecz aby oba zespoły zaczęły prowadzić **DZIENNIKI WOJENNE**, dokumentujące z jednej strony — to, co dzieje się z dziećmi i młodzieżą w Ukrainie; a z drugiej — zbierające informacje na ten temat pojawiające się w polskim dyskursie publicznym. Każdy z członków naszego zespołu zgodził się opracować wybraną część tej problematyki, każdy dostał też wolną rękę odnośnie metodologii, z której zamierza skorzystać.

Pierwsze zapisy w moim dzienniku pochodzą z dnia 28 lutego 2022 roku. Ustaliliśmy z Kolegami Ukraińskimi, że nasze dzienniki będziemy prowadzić do końca października 2022 roku. Data ta jest nieprzypadkowa: po pierwsze, trudno przewidzieć koniec wojny; po drugie, chcieliśmy zobaczyć jak w sytuacji *wojennej normalności* będą w Polsce funkcjonowały instytucje edukacyjne (szkoły i uczelnie wyższe) jeśli idzie o wsparcie ukraińskich dzieci i młodzieży w nowym roku szkolnym (ten rozpoczyna się u nas we wrześniu) i akademickim (a ten startuje w październiku). Do analizy mojego dziennika

wybrałam metodę pola semantycznego od lat 80. wzbogaconą i modyfikowaną przeze mnie samą i przez współpracowników w kolejnych projektach badawczych. W tym kontekście warto od razu wyjaśnić, iż jestem zdecydowaną przeciwniczką „metodologii książki kucharskiej” (Nowak, 1970, s.11). Jak pisał wybitny polski socjolog Stefan Nowak (zresztą *ilościowiec* i wyznawca metodologicznego pozytywizmu) metodologia badań socjologicznych i szerzej — społecznych — nie powinna kosztować w sztywnych procedurach, traktowanych następnie przez adeptów jak uniwersalne recepty na udane i poprawne badania. Podobnie jestem głęboko przekonana, że metody w naukach społecznych nie powinny się petryfikować lecz jak najszybciej dostosowywać się do zmieniającego się gwałtownie świata społeczno-kulturowego. Zanim jednak przedstawię jak zamierzam tym razem używać wybranej metody, muszę odnieść się do kilku pojęć teoretycznych związanych z naszym tematem. I tu trzeba złożyć kolejną deklarację: jestem zwolenniczką nie tylko otwartej metodologii w badaniach, ale też uważam, że w trakcie procesu badawczego stały dialog z teoriami jest badaczowi niezbędnym. W myśl tych założeń w badaniu realizują się trzy rodzaje triangulacji: teoretyczna, metodologiczna i triangulacja danych empirycznych.

Dyskurs medialny

Pojęcie dyskursu od pewnego czasu jest w humanistyce bardzo popularne, co jak zwykle nie sprzyja jego jasnym definicjom i w miarę zgodnemu jego rozumieniu. Tu przyjmuję za Markiem Czyżewskim, Sergiuszem Kowalskim i Andrzejem Piotrowskim, że DYSKURS MEDIALNY jest skomplikowanym konstruktem, bowiem — oprócz przekazów wytwarzanych przez media i dla mediów — obejmuje też „rozpowszechniane przez media przekazy [innych odmian — BF] dyskursu publicznego (...)” (Czyżewski, Kowalski, Piotrowski, 1997, s.11). Zaś DYSKURS PUBLICZNY wedle cytowanych autorów to dość prosto i opisowo rzecz ujmując „(...) wszelkie przekazy dostępne publicznie (...)” (ibidem). W trakcie zbierania materiału empirycznego rychło okazało się, że po stronie polskiej mamy dwie główne odmiany publicznego dyskursu medialnego:

— codzienne informacje o wojnie w Ukrainie, razem tworzące zapis faktograficzny, czasami także *fake news’owy*; można by rzec, iż formalnie bliski pojęciu dziennika lub kroniki wydarzeń;

— odmiennie układające się temporalnie informacje o działaniach pomocowych w Polsce i na świecie; te w większym stopniu podlegały „kulturze newsów” (Allan, 2006), czyli od początku wojny narastały wręcz lawinowo, by skumulować się przed końcem roku szkolnego (mniej więcej w maju i czerwcu); od wakacji stopniowo zaczęło się ich pojawiać coraz mniej tak jakby, zgodnie z teorią Allana i innych badaczy współczesnych mediów, zainteresowanie tematem zaczęło przygasać. Zaobserwowałam również, że na stronach internetowych instytucji i organizacji wiele informacji w zasadzie od maja nie było aktualizowanych.

Śledzenie perspektywy czasowej jest tu ważne z wielu powodów. Współczesny dyskurs medialny jest bez wątpienia podporządkowany, jak to pokazał m.in. Allan, *newsom* i specyficznie rozumianej atrakcyjności informacji oraz mocno zdeterminowany przez czynniki ekonomiczne. Można więc postawić pytanie jak dyskurs operujący dynamiką *newsu* poradzi sobie z procesem trwającym wiele miesięcy i rodzącym

moralne zobowiązania? Innymi słowy jest to pytanie o to jak media godzą naczelny wymóg *infotainment* czyli ludyczną atrakcyjność informacji z powszednią i długotrwałą brutalnością wojny oraz uciążliwościami międzyludzkiej solidarności? Zapewne w dyskursie o sytuacji uchodźców można się spodziewać kolejnego pobudzenia mediów o ile nasili się liczba skandalicznych historii związanych ze szkołami, uczelniami lub problemami związanymi z codziennym funkcjonowaniem. Elementy „czarnego przekazu” (np. tematy: handlu kobietami, niewłaściwych zachowań władz, zabierania miejsc w szpitalach polskim dzieciom czy przykłady „mowy nienawiści”) pojawiły się oczywiście już wcześniej, jednak stanowiły one margines dyskursu medialnego. A nawet gdy docierały do jego głównego nurtu to nie wprost (jako równorzędna z innymi informacja) lecz w postaci pośredniej — poprzez wskazanie na ich *fake’owy* charakter i piętnowanie go dość ostro.

(Medialny) dziennik wojenny

Dziennik (inaczej diariusz) to rodzaj materiału autobiograficznego, co zakłada, iż ma on jednego autora nie tylko spisującego (zwykle wybiórczo) fakty, ale też opisującego swój stosunek do spraw świata tego, wyrażającego swoje i cudze poglądy, doraźne opinie i emocje (Lejeune, 2011). W naszym wypadku pojęcie dziennik ma charakter metaforyczny: quasi-autorski subiektywizm przejawia się tu nie przez własną działalność pisarską lecz przez dobór materiału źródłowego, którym są przekazy medialne dostępne w Internecie. Serfowanie po Internecie w poszukiwaniu informacji jest inną czynnością niż doraźne lub refleksyjne spisywanie co się zdarzyło w danym dniu. Zawsze istnieje możliwość, iż na jakiś ważny materiał po prostu nie udało się *kliknąć*. Generalnie rzecz biorąc kontrola nad doбором treści jest tu zatem znacznie mniejsza niż w wypadku prowadzenia własnych zapisków. Z drugiej strony, komponowanie takiego dziennika umożliwi dodawanie pominiętych wcześniej tekstów: moje zapiski mają zwykle nagłówek np. taki: „DWBF 5.05.2022 z uzupełnieniami”. Inna różnica pomiędzy prawdziwym diariuszem a naszymi dziennikami wojennymi jest taka, że jeden autor ma zwykle jedną manierę pisarską, w miarę jednolity sposób widzenia świata i mniej więcej ustalony światopogląd. Tymczasem MEDIALNY DZIENNIK JEST ZBIOREM TEKSTÓW: po pierwsze — przeróżnych autorów (w tym anonimowych); po drugie — zamieszczanych na stronach instytucji (od rządu do samorządów), organizacji pozarządowych czy w mediach różniących się opcjami politycznymi. Ponadto skomponowane przez nas dzienniki wojenne zawierają teksty reprezentujące szerokie spektrum gatunków dziennikarskich: od depechy agencyjnej, przez analizy publicystyczne po reportaże obrazujące kolejne aspekty wojny lub sytuacji uchodźców oraz eseje. Język tych gatunków przekazów z zasady winien być odmienny (Pisarek red., 2006; Taylor, Willis 2006)). Kolejne pytania badawcze, które się tu nasuwają to: czy wojna wpłynęła na leksykalne i emocjonalne ujednoczenie języka dyskursu medialnego? A jeśli nie, to jak wglądają w wojennym dyskursie medialnym różnice w opisie tego co się działo i dzieje?

W wypadku analizowanego medialnego dyskursu wojennego istotną częścią materiału są FOTOGRAFIE. Te jednak tu pomijam, bowiem wymagają innych metod

analizy niż metody badania tekstów. Warto wszakże zauważyć na podstawie pobieżnej obserwacji, typowej przecież dla przeciętnego odbiorcy, że cechują się one, podobnie jak inne elementy wizualne przekazów, dość znaczną schematycznością: zarówno tematyczną, jak i formalną. Problem z atrakcyjnością przekazu powraca zatem i w wymiarze ikonicznym.

Inny problem wymagający rozstrzygnięcia dotyczy NAGŁÓWKÓW, ŚRÓD TYTUŁÓW i ŚRÓDLINKÓW (neologizm, który właśnie wymyśliłam) w zebranych materiale. Funkcje takich elementów tekstowych jak nagłówki i śródtytuły w dyskursie medialnym bardzo się zmieniły w stosunku do klasycznych teorii prasowych. Można by rzec, iż obecnie żyją one własnym życiem, ponieważ mają albo luźny związek z treścią tekstu właściwego, albo nawet nie mają z nią żadnego związku. Podobnie śródlinki, które ułatwiają serfowanie po różnych obszarach informacji, łącznie z szybkim odsyłaniem do nachalnych i często, (przynajmniej w moim odbiorze) niestosownych reklam, „materiałów promocyjnych partnerów” itp. wtętotów. Dlatego, analizując materiały medialne opracowałam swego czasu metodę analizy nagłówków (Fatyga, 2014, s.193-209). Trudno mi jednak dzisiaj rzec, bez dokładnego badania, czy w dyskursie medialnym o wojnie w Ukrainie naczelna — informacyjna — funkcja nagłówków została przywrócona, czy też (i w jaki sposób) realizują one wymogi makabrycznego *infotainment*?

Nie będę w tym miejscu wymieniać dokładnie wszystkich źródeł, z których korzystałam komponując swój dziennik wojenny: ogólnie rzecz biorąc były to przekazy dostępne w Internecie (jednak bez mediów społecznościowych), zbierane początkowo codziennie, a od miesięcy wakacyjnych co parę dni (stąd też uzupełnienia). W świetle sformułowanych wyżej uwag o naturze wojennego dziennika medialnego można się zastanawiać czy właściwe jest tu użycie słowa „komponowanie”. Jednakże warto zaznaczyć, że odszukane materiały nie są gromadzone słynną metodą „kopiuj/wklej” lecz od razu czytane i selekcyjonowane (np. ze względu na powtarzalność treści, konieczność usunięcia reklam itd.). Zebrany dotąd materiał zaczęłam sukcesywnie porządkować w bazie danych, zgodnie z metodą pola semantycznego, o czym niżej.

Dzieci i młodzież

W naszym projekcie naczelne zadanie badawcze dotyczy opisu i analizy sytuacji ukraińskich dzieci i młodzieży podczas trwającej wojny z Rosją. W socjologii młodzieży nie ma jednak zgody co do przedziałów wiekowych, w których mieszczą się dzieciństwo i młodość. (Ta druga często obejmuje również formalną dorosłość, sięgając aż 35 roku życia). Sama staram się trzymać zdroworozsądkowego podziału, uwzględniającego z jednej strony — przyśpieszony (acz nierównomierny) rozwój młodych pokoleń; z drugiej zaś — opierającego się kultowi *wiecznej młodości*, charakterystycznemu dla dominującej współcześnie kultury popularnej. A zatem przyjmuję, że DZIECIŃSTWO obejmuje okres do 10 roku życia; zaś termin MŁODZIEŻ odnosi się do przedziału 11-19 lat (nastolatki młodsze i starsze). Ze względu na kryteria socjokulturowe wyróżniam też kategorię MŁODYCH DOROSŁYCH (od 20 roku życia). Górna granica tej grupy jest każdorazowo określana po analizie sytuacji społecznej jej przedstawicieli. Najważniejszym

kryterium jest tu usamodzielnienie. Co oczywiście niekoniecznie oznacza odłączenie od rodziny pochodzenia w sensie np. samodzielności ekonomicznej lub mieszkaniowej (Fatyga, 2004; Kietlińska, 2019). W obecnym projekcie badawczym zastosowanie tych rozróżnień wydaje się trudne, a to z powodu używania w dyskursie medialnym przede wszystkim mocno nacechowanej emocjonalnie nazwy DZIECI. Szczegółowa analiza ilościowo-jakościowa zgromadzonego materiału zapewne pozwoli wykazać kto jest wojennym dzieckiem, kto wojennym nastolatkiem, a kto młodym dorosłym? I czy kategoryzacje te w ogóle można tu sensownie stosować?

Z krótkiego przeglądu tylko najważniejszych dla tematu pojęć widać już, że pewne kategorie o znaczeniu teoretycznym winny być traktowane dość podejrzliwie i poddane konfrontacjom z tym, co przynosi zarówno gromadzony materiał empiryczny, jak i literatura przedmiotu. Mogę wskazać, że w tekście, który powstanie po zakończeniu badania pojawi się znacznie szerszy zestaw pojęciowy: wojna czy sytuacja, to przykładowe kolejne kategorie wymagające zdefiniowania lub przynajmniej opisu sposobu ich rozumienia przez autorkę.

Pole semantyczne

Jako metoda badawcza pole semantyczne ma dość bogatą i zróżnicowaną tradycję zarówno w językoznawstwie, jak i w naukach społecznych (por. np.: Lyons, 1984). Sama używam i staram się doskonalić wersję tego narzędzia badania tekstów zaproponowaną przez Regine Robin (Robin, 1973). Pierwotna postać metody polegała na skrupulatnym poszukiwaniu w badanym tekście (i w korpusie tekstów) sformułowań odnoszących się do kluczowego słowa, którego maksymalnie dokładnego sensu badacz poszukuje. SŁOWO-KLUCZ, nazywane też PODMIOTEM POLA, wchodzi w tekst w związku znaczeniowe ze swoimi:

— EKWIWALENTAMI, zwykle (choć nie wyłącznie) są to rzeczowniki; zawsze jednak wyrażenia te są mniej lub bardziej dokładnie synonimiczne w stosunku do słowa-klucza (np. w stosunku do podmiotu pola, jakim są dzieci Ukrainy mogą to być *nastolatki, młodzież, młodzi Ukraińcy*);

— OKREŚLENIAMI, na ogół są to przymiotniki bądź przysłówki opisujące jakies cechy badanego słowa-klucza (np.: *przeżalone, zmarznięte, z problemami*);

— ASOCJACJAMI, które tu oznaczają wyrażenia najczęściej rzeczownikowe, skojarzone ze słowem-kluczem, a praktycznie towarzyszące mu w badanej całości (np.: *kobiety z dziećmi, rodziny*);

— OPOZYCJAMI — ta kategoria może być dla niedoświadczonych badaczy myląca, bowiem nie chodzi tu jedynie o przeciwieństwo w sensie negatywnego nacechowania aksjologicznego lub/i emocjonalnego danego słowa-klucza lecz o to, iż w danym zdaniu lub frazie wyrażenie takie jest postawione niejako *vis-à-vis* owego słowa-klucza lub jego ekwiwalentu; (np.: *żołnierze rosyjscy*);

— DZIAŁANIAM PODMIOTU (słowa-kuczka) czyli najczęściej formami czasownikowymi opisującymi nie tylko działania w wąskim sensie, ale np. w przypadku ludzkich podmiotów pola również stany, w tym emocjonalne (np. *uczący się w polskich szkołach*)

— DZIAŁANIAM NA PODMIOT, która to kategoria pozwala ustalić co ze słowem-kuczka robią inni, w tym także nie-ludzie (np. *zmuszeni przez ministra do egzaminu*).

Robin badała przede wszystkim zawartość i znaczenie poszczególnych SIECI tworzonych z wymienionych elementów pola semantycznego. Warto zauważyć, że metoda ta może obejmować nie tylko ANALIZĘ JAKOŚCIOWĄ — czyli znaczenia zebranych wyrażeń, jak i całościowe znaczenie danego słowa-kuczka) lecz także ILOŚCIOWĄ — czyli badanie frekwencji poszczególnych elementów pola w danym tekście lub korpusie tekstów.

Proces badawczy rekonstruowania pola semantycznego w moim przypadku od strony technicznej polega na:

— zgromadzeniu korpusu tekstów odpowiadających wedle zastosowanych kryteriów naszemu problemowi badawczemu; jeśli są one w postaci cyfrowej warto pamiętać o tzw. metryczkach (danych identyfikacyjnych konkretnego tekstu) i uporządkować je jako bazę danych;

— jeśli pracujemy zespołowo (por. też niżej) podzieleniu się materiałem do opracowania i ustaleniu zasad konsultacji wątpliwych przypadków;

— dyskusji i weryfikacji przyjętych do badania słów-kuczka; w tym badaniu moim wyrażeniem kluczowym (podmiotem pola) będą DZIECI UKRAINY;

— w wypadku materiałów medialnych wstępna analiza nagłówków, śródtytułów i śródlinków oceniająca ich rolę w badanych tekstach, by móc podjąć decyzję czy można je potraktować jako integralne składniki tekstów, czy powinny być analizowane osobno;

— wykorzystaniu programu komputerowego do analizy treści lub — prościej — arkusza kalkulacyjnego Excel i wprowadzeniu doń poszczególnych sieci dla danego słowa-kuczka. Ja pracowałam zarówno przy pomocy programów, jak i Excela i — prawdę mówiąc — ten drugi tu zupełnie wystarcza; moi młodszy koledzy wolą programy takie jak np. QDA Miner; warto dodać do zestawienia sieci pola kolumnę „uwagi”, w której można zanotować zarówno wątpliwości, jak i pomysły interpretacyjne nasuwające się w trakcie pracy;

— warto również, dla ułatwienia sobie późniejszych analiz, wykorzystać kolory, np. do zaznaczania dwóch odmian badanego dyskursu medialnego (o wojnie i o sytuacji uchodźców);

— sprawdzeniu (w wypadku pracy zespołowej) czy wyniki są koherentne i konsekwentne oraz czy nie ma błędów w kwalifikacjach wyrażeń do sieci;

— podsumowaniu analiz frekwencyjnych i zinterpretowaniu ich znaczenia dla opisu wyników badania;

- dokonaniu ewentualnych analiz drugiego stopnia porządkujących wyniki w sieciach pola i doprowadzeniu ich bądź do postaci aspektowych definicji, bądź typologii;
- przygotowaniu końcowych interpretacji z uwzględnieniem odwołań do teorii.

Jedną z pierwszych modyfikacji, które wprowadziłam do opisanego metody wiązała się ściśle z badaniami młodzieży. Otóż, badając dyskursy młodzieżowe (głównie subkulturowe) oraz dyskursy prowadzone ponad głowami młodzieży (np. przez nauczycieli, rodziców, polityków, księży, dziennikarzy, itp.) stwierdziłam wraz z moimi współpracownikami, że pomijanie nacechowania emocjonalnego inwentaryzowanych w polu semantycznym wyrażań może prowadzić do zasadniczych błędów interpretacyjnych. Zaczęliśmy więc oznaczać tzw. TEMPERATURY EMOCJONALNE każdego wyrażenia w poszczególnych sieciach pola semantycznego. Były one ustalane kontekstowo w konkretnym tekście lub typie korpusu tekstowego (np. fanzinach punkowych czy skin-headzkich). A w przypadkach wątpliwych dyskutowane zespołowo lub konsultowane z ekspertami (użytkownikami danego języka, przedstawicielami danej subkultury). Początkowo operowaliśmy dość ubogą skalą, wyróżniając temperatury emocjonalne POZYTYWNE, NEGATYWNE i NEUTRALNE. Ale już w pierwszym badaniu, w którym dokonaliśmy takiego oznaczania, zauważyliśmy, iż pojawiło się sporo wyrażań AMBIWALENTNYCH — dodaliśmy więc tę kategorię do naszego zestawu. Następna obserwacja doprowadziła do odróżnienia neutralnej temperatury emocjonalnej od obojętnej. NEUTRALNĄ zdefiniowaliśmy sobie jako wynikającą z natury danego języka (przede wszystkim z jego właściwości gramatycznych i leksykalnych). Pomocnicze pytanie przy kwalifikowaniu wyrażań dotyczyło kwestii: czy da się coś powiedzieć prościej nie łamiąc zasad gramatycznych. Tak więc, neutralna temperatura emocjonalna to w zasadzie brak temperatury albo inaczej: funkcja informacyjna języka zrealizowana w czystej postaci. Tymczasem OBOJĘTNA temperatura już dotyczy emocji, bowiem chodzi tu o aktywnie okazane *désintéressement*. Nie można zatem mylić jej z poprzednią kwalifikacją. W niektórych badaniach stosowałam również stopniowanie dwóch podstawowych temperatur: pozytywnej i negatywnej — od *letnich* do *gorących*. Pomocniczo i kontekstowo przyglądałam się typowemu i nietypowemu stopniowaniu przymiotników, np.: coś lub ktoś jest *mega- super- zaje-fajne(y)*. Zgodnie z wyrażonym wyżej moim metodologicznym *credo* nie uważam tych ustaleń za ostateczne. Utwierdziły mnie w tym przekonaniu badania innego dyskursu (o teatrze i jego publiczności — Fatyga, 2019a), w których z *rozpakowanych* kategorii negatywnych temperatur emocjonalnych pojawiły się m.in. jako osobne kategorie istotne dla tego rodzaju dyskursu: IRONIA i SARKAZM.

Kolejną modyfikacją metody pola semantycznego, o której warto tu wspomnieć jest autorstwa mojego współpracownika z OBM-u — dr Marka Kłosińskiego (Kłosiński, 1994). W latach 90. badał on teksty prasowe poświęcone bezrobociu. Kłosiński uprościł,

ale także uczynił jaśniejszą opisywaną metodę. Sieci konstruował i analizował według wskazówek Robin, jednakże jako zwieńczenie analizy zaproponował STWORZENIE DEFINICJI opartych na, w miarę jednolitym, schemacie:

SŁOWO-KLUCZ, czyli (*innymi słowy*)... EKWIWALENTY... *to...* OKREŚLENIA..., *w przeciwieństwie do...* OPOZYCJE..., *z którym wiąże się (któremu towarzyszy)...* ASOCJACJE..., *które wywołuje (powoduje)...* DZIAŁANIA PODMIOTU..., *wobec którego (któremu, z którym) należy...* DZIAŁANIA WOBEC PODMIOTU....[op. cit. 155].

Oczywiście w proponowanych definicjach łączniki pomiędzy poszczególnymi sieciami powinny być zbudowane tak by zachować poprawny szyk i sens w powstałym zdaniu. Metoda ta pozwoliła w sposób oszczędny i elegancki, (a zwykle też zaskakujący) przedstawiać całkowite znaczenie badanych słów-kluczy. Jednakże jej poważnym ograniczeniem była liczba badanych tekstów. W wypadku bardzo bogatych sieci, pochodzących z dużych korpusów tekstowych, niewystarczające (i niemożliwe) okazało się skonstruowanie jednej definicji. Badacz zaproponował więc by tworzyć ich tyle, ile trzeba by wyczerpać dostępny materiał. Zamiast jednej otrzymywaliśmy więc kilka DEFINICJI ASPEKTOWYCH ujmujących np. różne sytuacje lub stany podmiotu pola — jak w przykładzie poniżej, wziętym z pracy zaliczeniowej mojej byłej studentki. Są to aspektowe definicje rodziny pochodzące z narracyjnego wywiadu biograficznego z młodym punkiem:

RODZINA czyli *innymi słowy ojciec i matka to ludzie mocno wierzący, bardzo ortodoksyjni, gdzie ojciec jest kolejarzem, a matka rencistką, z którymi po prostu nie ma kontaktu i rozchodzą się drogi z tym, co oni wyznawali, a oni nie mają na to wpływu.*

RODZINA czyli *ojciec i matka to ludzie niezbyt dobrze sytuowani, z którymi nie ma specjalnych problemów, którzy utrzymywali, mieli pieniędzy tyle, mieli swój dom, samochód, a którym dokłada się jakieś pieniądze, dokłada do rachunków, starając się oszczędzać ich czas i zdrowie.*

RODZINA czyli *ojciec i matka to nie fachowcy od wychowywania dzieci, o których nie można powiedzieć, że wychowali, należy się bać, że można powtórzyć ich błędy, którzy nie widzą dokładnie o tym, co się robi, którzy coś tam podsuwają, motywują, wałkują, biorą na tapetę, którzy się czasem buntują, a których się nie słucha, nie tłumacząc się.*

RODZINA czyli *ojciec i matka to ludzie, z którymi nie ma specjalnych problemów i z którymi nie ma kontaktu, którzy w miarę akceptują choć nadal im się nie podoba, ale widzą, że i tak się nie zmieniają.*

RODZINA czyli *inaczej grono rodzinne to jest taka kultura, że od niedzieli do niedzieli, kościół, telewizor, ścieżka zdrowia między fotelem a lodówką, że siedząc sobie z nimi przy wódce w niedzielę najeżdża się na Żydów i wspomina; gdzie ojciec mówi a matka ogląda wszystkie teleturnieje choć nie wiadomo co jej to może dać.*

RODZINA to alternatywna rodzina, która polega na równouprawnieniu i nie wiadomo o co chodzi w tej rodzinie! (Kobyłecka, 1998; Fatyga, 1999).

Sama dość często budowałam definicje aspektowe wedle temperatur emocjonalnych — czyli np. definicję zbierającą ze wszystkich sieci wyrażenia o pozytywnej temperaturze, osobno — negatywnej itd. Przy bardzo dużych korpusach tekstowych i dużych frekwencjach można też do definicji wybierać najczęściej pojawiające się w danej sieci wyrażenia (lub najbardziej, typowe, wyraziste itp.). W takich przypadkach podawałam zawsze wartości liczbowe i procentowe poszczególnych wyrażeń. Oczywiście, nie zawsze dało się to w praktyce zastosować, pozostawał więc opis danej sieci. Ciekawe okazały się też przypadki definicji ułamnych (gdy zasoby wyrażeń w niektórych sieciach ograniczały się do niewielkich liczb lub nawet do zera). Trudno w tym momencie orzec czy z ogromnego materiału obejmującego teksty z 8 miesięcy uda się stworzyć aspektowe definicje DZIECI UKRAINY w obu badanych dyskursach medialnych: informującym o wojnie w Ukrainie i o sytuacji dzieci i młodzieży ukraińskiej w Polsce. Tym bardziej trudno przewidywać czy będą one kompletne i zrównoważone.

Zalety i wady metody pola semantycznego

Analiza pola semantycznego, co warto jeszcze raz podkreślić, w przedstawionej tu wersji jest METODĄ JAKOŚCIOWO-ILOŚCIOWĄ, zaś zastosowanie nowoczesnych programów do analiz treści i praca w zespołach umożliwia badanie zbiorów typu *BIG DATA*. Istota postępowania w badaniu JAKOŚCIOWYM jest przede wszystkim uzależniona od uwagi, wnikliwości i wrażliwości na kontekst każdego badacza. Aby być uczulonym na rozmaite poziomy KONTEKSTU bardzo pożądane i pomocne są więc jak najszersze kompetencje zarówno w zakresie profesjonalnej, interdyscyplinarnej wiedzy naukowej (łączącej np. zagadnienia lingwistyczne, socjologiczne, psychologiczne, mediodoznawcze i antropologiczne), jak i szeroko rozumiane kompetencje kulturowe. Pozwalają one dostrzegać różne konteksty, zestawiać je ze sobą tak, by kontrolowały maksymalnie precyzyjne kwalifikowanie poszczególnych wyrażeń do poszczególnych sieci. Nie zawsze jest to łatwe. Typowa trudność polega np. na rozróżnianiu wyrażeń należących do określeń i asocjacji bądź asocjacji i opozycji. Tu potrzebne są nierzadko specyficzny słuch językowy i wysokie kompetencje lingwistyczne, m.in. znajomość różnych odmian języka oraz niemal eksperckie kompetencje w zakresie uczestnictwa w kulturze i szeroka znajomość przeróżnych grup składających się na współczesne społeczeństwo. Nie do przecenienia są też wyobraźnia (i odwaga) metodologiczna, umożliwiające relatywnie szybkie modyfikowanie metody w zależności od właściwości danego materiału empirycznego. Wreszcie konieczna jest otwartość i elastyczność: w powyższym przykładzie dotyczącym trudności rozróżnienia asocjacji i opozycji jeśli nie uda się rozstrzygnąć wątpliwości można rozbudować drzewo kodowe i dodać

kod wskazujący ambiwalencję danego wyrażenia. Skądinąd duża liczba kodów wskazujących niejasność mówi coś i o nadawcy i o strukturze przekazu i o jego wartości informacyjnej.

Specyficzną *sytuację pokusy* stwarza badaczowi ILOŚCIOWY ASPEKT METODY. Wyraża się to w ciągle często spotykanym standardowym myśleniu, że ilość = istotność i/lub wartość. (*Nota bene* warto zwrócić uwagę jak codziennie wpaja je nam kultura popularna — np. znaczenie, ranga, wartość muzyka w dyskursie medialnym opisywane jest zwykle jedynie przez liczbę sprzedanych przezeń utworów). Czyli: jeśli jakieś wyrażenia mają wysokie frekwencje w badanym korpusie tekstowym oznacza to, że są szczególnie ważne. Oczywiście nie zawsze tak jest. Jeśli przypomnimy sobie bowiem, że SŁOWA MAJĄ MOC to może się okazać, iż znaczenie całego pola determinowane jest przez jedno lub kilka *mocarnych* znaczeniowo wyrażeń. Tak więc, ANALIZA FREKWENCJI, będąca składową częścią metody pola semantycznego winna być używana w sposób przemyślany i ostrożny i odpowiadać na precyzyjnie sformułowane pytania badawcze. Sama używam jej zwykle na początku relacji o wynikach badań np. po to by przedstawić ogólną strukturę pola i ilościowy udział w niej poszczególnych sieci czy po to by pokazać rozkłady typów wyrażeń w konkretnych sieciach (np. ekwiwalentów, które w odniesieniu do osób można podzielić wedle kryteriów formalnych przykładowo na ludzkie, animalne i abstrakcyjne lub merytorycznych, wydobywających określone właściwości danego podmiotu pola).

Inne dość powszechnie występujące niebezpieczeństwo jest typowe dla socjologów. Wyniki takich badań są przedstawiane albo natychmiast przez nich rozumiane jako odnoszące się wprost do ludzi (jednostek lub grup). Jeśli będziemy je podawać w odsetkach to nietrudno napotkać odczytanie mówiące, że — powiedzmy — 25% badanych myśli tak lub owak. Tymczasem metoda dotyczy BADANIA TEKSTÓW — NIE LUDZI! Dane frekwencyjne odnoszą się do reprezentacji tekstowych a nie wprost do pojedynczych lub grupowych opinii. Spotykam się z tego rodzaju błędami dość często nie tylko wśród studentów, na zajęciach z jakościowych metod badań społecznych, ale także wśród dojrzałych badaczy, którym trudno odlepić swoje myślenie od statystycznych klisz używanych w ilościowym paradygmacie.

Kolejnym niespecyficznym niebezpieczeństwem tej metody jest dość powszechne i beztrioskie UOGÓLNIANIE WNIOSKÓW. (Analizy frekwencji i duże liczebności w sieciach mogą tę pokusę wzmacniać). Tymczasem trzeba pamiętać, że wykluczysz badania populacyjne, ciągle mamy do czynienia z mniejszą lub większą tekstową próbką, dlatego (zwłaszcza w małych badaniach) nasze wnioski powinny mieć nie tyle charakter sądów uniwersalnych lecz jedynie status przetestowanych empirycznie hipotez wymagających *stricte* ilościowych badań zasięgowych. A dosłownie dotyczą tego i tylko tego zbadanego materiału.

Na koniec warto wskazać, że w pracy tą metodą dobrze sprawdzają się zespoły złożone z przedstawicieli różnych dyscyplin humanistyki. W realizowanych przeze mnie projektach badawczych współpracowałam przykładowo z: socjologami, psychologami, antropologami, pedagogami, filologami, literaturoznawcami, politologami czy historykami sztuki. Co prawda, rodzi to różne problemy natury merytorycznej, technicznej, organizacyjnej a nawet osobowościowej. Te ostatnie są najprostsze do przedstawienia. Warunkiem powodzenia i zarazem zachowania rzetelności wyników jest odpowiedni dobór członków zespołu badawczego. Na swój użytek zbiór najbardziej pożądanых cech takich badaczy nazwałam *SYNDROMEM ENTUZJASTYCZNEGO DŁUBACZA*. Jest to o tyle istotne, że opisane badanie jest żmudne i pracochłonne nawet przy użyciu wspomaganie komputerowego, wyklucza bowiem (albo ogranicza) mechaniczną kwalifikację wyrażań. Stąd permanentny entuzjazm jest bardzo cenną cechą. Zwykle towarzyszy mu niepoohamowana ciekawość, która przekłada się na mrówczą pracę by *dodłubać się* maksymalnie kompletnych sensów danego pojęcia. (Stąd niezbyt elegancie, acz czułe określenie *dłubacz*). Na szczęście jak dotąd znajdowali się obok mnie tacy właśnie młodszy koledzy, studenci i współpracownicy. Mogliśmy się więc porywać na ogromne korpusy tekstowe, jak np. w badaniu funkcjonowania dyskursu o prawie autorskim (Fatyga, Kietlińska, Michalski, Piotrowski, Tomanek 2014). Zespół taki musi być nie tylko dobrze przeszkolony i rozumieć teoretyczne podwaliny metody, ale także musi zdobyć wspólnie doświadczenie praktyczne, nauczyć się rozstrzygania wątpliwości i zasad poprawnej współpracy. Dlatego też w każdym takim zespołowym badaniu na początek pracowaliśmy razem, konsultując się na bieżąco, najpierw przebywając w tym samym czasie w jednym pomieszczeniu, a potem wykorzystując możliwości kontaktu *online*. Robiliśmy to tak długo dopóki ostatni członek zespołu dręczony wątpliwościami, nie zadeklarował, że gotów jest do samodzielnej analizy swojej części materiału. Konsultacje przypadków wątpliwych były prowadzone zbiorowo i indywidualnie w trakcie całej pracy analitycznej. Było to ważne także dlatego, iż każdy nowy typ materiału przynosił inne problemy wymagające wspólnego rozstrzygnięcia albo też w trakcie pracy pojawiały się nowe pomysły korygujące procedurę badawczą. Przykładem może być *rozpakowanie* zbiorczych kategorii wyrażań pozytywnych i negatywnych i osobne kodowanie ironii (dobrotliwej lub złośliwej) oraz sarkazmu. Czasami w trakcie badania zmieniał się nawet zasób słów-kluczy, których znaczeń poszukiwaliśmy. (Zwykle były dodawane nowe, bardziej szczegółowe.) Niezależnie od tego i tak pod koniec analiz (a przed przystąpieniem do pisania) sprawdzałam uzyskane wyniki i — ewentualnie — konsultowaliśmy wspólnie powstałe na tym etapie wątpliwości interpretacyjne. Tym sposobem powyżej wskazałam również metody organizacji pracy zespołu badawczego mające — jak widać — istotny wpływ na jakość uzyskanych wyników i koherencję w zakresie procedur badawczych. W obecnym badaniu korzystanie z zbiorowych

konsultacji będzie miało niewątpliwie nieco inny charakter, m.in. ze względu na współpracę międzynarodową oraz na wspomniany wyżej fakt, że moi polscy koledzy będą się zajmować innymi fragmentami tej rozległej problematyki.

Literatura wykorzystana w artykule

1. Allan, S. (2006). *Kultura newsów*. Kraków: Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego
2. Czyżewski, M., Kowalski, S., Piotrowski, A. (1997). *Wprowadzenie*. W: M. Czyżewski, S. Kowalski, A. Piotrowski (red.). *Rytualny chaos. Studium dyskursu publicznego*. Kraków: Wyd. Aureus
3. Fatyga, B. (2014). *Analiza nagłówków w materiałach prasowych dotyczących prawa autorskiego w latach 2012 — 2013*. W: Fatyga, B., Kietlińska B., Michalczak, K., Michalski, P., Piotrowski, M., Tomanek, P. *Raport końcowy z badania dyskursu publicznego o prawie autorskim w Polsce w latach 2012 — 2013. (Analizy wyników badań)*. dla Fundacji Nowoczesna Polska http://prawokultury.pl/media/entry/attach/Fundacja_Nowoczesna_Polska-Raport_ko%C5%84cowy-Badanie_dyskursu_prawa_autorskiego.pdf (dnia: 7.09.2022)
4. Fatyga, B. (red.) (2004). *„Biała księga” młodzieży polskiej*, Warszawa: Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu
5. Fatyga, B. (2016). *Narodowy Stary Teatr w Krakowie i jego publiczność. Wyniki badań, analizy, interpretacje, wskazówki praktyczne*. Warszawa: Fundacja Obserwatorium Żywej Kultury — Sieć Badawcza. <https://encyklopediateatru.pl/ksiazka/703/narodowy-stary-teatr-w-krakowie-i-jego-publicznosc-wyniki-badan-analizy-interpretacje-wskazowki-praktyczne> (dnia: 7.09.2022)
6. Kietlińska, B. (2019). *Definicje*. W: B. Fatyga (red.) *„Biała księga młodzieży polskiej”*. Tom III. *Praca z młodzieżą i dla młodzieży w Polsce– diagnoza stanu w roku 2019*. Warszawa: Ministerstwo Edukacji Narodowej <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/praca-mlodziej-raport> (dnia: 7.09.2022)
7. Kobyłecka, J. (1999). *Pole semantyczne pojęcia „rodzina”*. W: Fatyga, B. *Dzicy z naszej ulicy. Antropologia kultury młodzieżowej*. Warszawa: Wyd. Instytutu Stosowanych Nauk Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego
8. Lyons, J. (1984). *Semantyka*. Tom I. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe
9. Lejeune, Ph. (2011). *„Drogi zeszyte...”, „drogi ekranie...”*. O dziennikach osobistych (wybór tekstów). Warszawa: Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego
10. Nowak, S. (1970). *Metodologia badań socjologicznych*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe
11. Pisarek W. (red.). (2006). *Słownik terminologii medialnej*. Kraków: Wyd. Universitas
12. Robin, R. (1973) *Histoire et linguistique*. Paris: Armand Colin
13. Taylor, L., Willis, A. (2006). *Medioznawstwo. Teksty, instytucje i odbiorcy*. Kraków: Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego

АНОНС

У Державному інституті сімейної та молодіжної політики готується до друку нове монографічне видання «Волонтерська діяльність в Україні: соціально-правове дослідження» (автори П. Горінов та Р. Драпушко).

У сучасних умовах волонтерство є соціокультурним феноменом України, її цивілізаційним брендом, одним з елементів національної самоідентифікації української нації, визначальною засадою зовнішньої та внутрішньої політики держави на національному та міжнародному рівнях. Волонтерство за своєю структурою є унікальним явищем, що не знає кордонів і не залежить, при цьому, від рівня матеріального достатку його учасників, проте розвиток волонтерської діяльності, як правило, припадає на періоди загострення кризових ситуацій у суспільстві.

Актуальність даного наукового видання підкреслюється тим, що на сьогодні волонтерська діяльність входить у сферу монографічних досліджень багатьох галузей знань, таких, як філософія, педагогіка, психологія, право, культурологія, економіка, менеджмент тощо. Саме це робить дану тему особливо актуальною та соціально значущою не лише для науки, а й для практичної сфери життєдіяльності суспільства.

Проблеми теоретичного та методологічного обґрунтування дослідження інституту волонтерства і волонтерської діяльності є актуальними як із погляду розбудови Української державності, формування громадянського суспільства та національної ідентичності, так і з погляду європейських прагнень України й ефективного її входження в різні європейські інституції та організації. Водночас у нинішній Україні волонтерська діяльність — це доволі динамічний процес, що має розвинену морфологію та змінюється у відповідності до потреб держави, суспільства або конкретних осіб, завдяки чому досягається свідомо поставлена мета, яка є предметом дослідження.

Зацікавленість науковців питаннями волонтерства зростає з кожним роком, це підтверджує сумарна кількість публікацій, що розміщені у базах Web of Science та Scopus. Зокрема, якщо у 2010-му кількість публікацій, присвячених волонтерству, становила понад 1 100 та майже 900 у зазначених базах, то у 2021 році, у цих двох найбільших міжнародних базах даних таких публікацій було майже 1 450 і понад 1 250, відповідно (всього ж за всі роки досліджень у базах Web of Science розміщено понад 35 700 публікацій, Scopus — понад 32 600). У свою чергу кількість монографічних досліджень не є значною, що свідчить про можливість для подальших наукових пошуків різними галузевими науками та інституціями.

Відповідно, в сучасних умовах відповіді на військову агресію росії є доцільним опублікування даної монографії Павла Горінова та Ростислава Драпушка «Волонтерська діяльність в Україні: соціально-правове дослідження», яка була рекомендована до друку Вченою радою Державного інституту сімейної та молодіжної політики (протокол № 5 від 30 листопада 2022 р.)

Автори:

ГОРІНОВ Павло Валерійович — кандидат юридичних наук, перший заступник директора з науково-дослідної роботи Державного інституту сімейної та

молодіжної політики, доцент кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова;
ДРАПУШКО Ростислав Григорович — кандидат філософських наук, виконувач обов'язків директора Державного інституту сімейної та молодіжної політики, доцент кафедри соціальної філософії, філософії освіти та освітньої політики Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

Рецензенти:

АНДРУЩЕНКО Віктор Петрович — доктор філософських наук, професор, ректор Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, академік Національної академії педагогічних наук України, член-кореспондент Національної академії наук України, президент Асоціації ректорів педагогічних університетів Європи;

КАЛЮЖНИЙ Ростислав Андрійович — доктор юридичних наук, професор, заступник декана з наукової роботи юридичного факультету Національного авіаційного університету;

РАФАЛЬСЬКИЙ Олег Олексійович — доктор історичних наук, професор, віце-президент Національної академії наук України, директор Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса;

ШУСТ Наталія Борисівна — доктор соціологічних наук, кандидат політичних наук, професор, професор кафедри філософії, соціології та політології Державного торговельно-економічного університету.

Волонтерська діяльність в Україні: соціально-правове дослідження: монографія / Павло Горінов, Ростислав Драпушко. Київ: Державний інститут сімейної та молодіжної політики, 2022. 240 с.

Актуальність проблематики, що висвітлюється в монографії, пов'язана насамперед з недостатністю у сучасній науці досліджень, які б розкривали комплексний характер волонтерської діяльності в Україні в контексті безпекових викликів. Проблеми теоретичного та методологічного обґрунтування дослідження інституту волонтерства та волонтерської діяльності є актуальними як з погляду розбудови Української державності, так і в контексті становлення національної ідентичності. Особливої актуальності виданню надає використання міжнародно-правового досвіду. Проблематика монографії має також велике значення в системі науково-методичного забезпечення національної безпеки України.

Волонтерська діяльність досліджується як соціальний феномен і складова соціальної роботи, акцентується увага на підходах до розуміння волонтерської діяльності, класифікації та особливостей здійснення добровільної допомоги. Наукове видання розглядає державно-правові засади волонтерських організацій, міжнародний досвід волонтерської діяльності, напрями вдосконалення нормативно-правового й інституційного забезпечення волонтерської діяльності в Україні.

Видання буде цікавим для студентів, аспірантів, викладачів закладів вищої освіти, предствників громадських організацій, соціальних, молодіжних працівників та співробітників органів державного управління і місцевого самоврядування.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ, ЩО ПОДАВАТИМУТЬСЯ В ЖУРНАЛ ДЛЯ ПУБЛІКАЦІЇ

До опублікування в науковому журналі «Державна сімейна та молодіжна політика: законодавство, методи та практики» приймаються наукові праці, які ніколи не друкувалися раніше. Стаття має бути написана на актуальну тему, містити результати глибокого наукового дослідження, новизну та обґрунтування наукових висновків відповідно до її мети статті (поставленого завдання). Публікація статей для авторів – **безоплатна**. Матеріал, поданий без дотримання зазначених вимог, опублікуванню не підлягає.

Рукопис повинен складати 15–20 сторінок (разом із використаними джерелами та анотаціями) формату А-4, набір тексту – через 1,5 інтервала; поля – всі по 2 см, абзац – виступ на 1,27 см, шрифт: Times New Roman, розмір – 14, виконані на комп'ютері в редакторі Word for Windows (*.doc, *.docx). Для набору формул, графіків і таблиць потрібно використовувати спеціальні програми, вмонтовані у Word for Windows. Скановані діаграми і графіки вставляти заборонено. Матеріал потрібно подавати в електронному варіанті (електронною поштою – sana_88@ukr.net). Для публікації в науковому журналі статті подаються українською або англійською мовами, в них не повинно бути переносів слів. Останню сторінку статті обов'язково повинні підписати всі автори. Аспіранти і здобувачі мають подавати ще й рекомендацію наукового керівника. Разом із матеріалом повинен бути наданий і підписаний Ліцензійний договір на використання твору.

Кожна стаття повинна мати коди УДК. На її початку мають бути вказані ПІБ автора (авторів), їхня посада, назва установи, де працюють, науковий ступінь, поштова та електронна адреси, номер ORCID, назва статті, ключові слова – **анотації та ключові слова подаються двома мовами (українською та англійською)**.

Стаття повинна складатися з таких розділів:

- постановка проблеми;
- актуальність обраної теми;
- аналіз останніх досліджень і публікацій;
- постановка мети і завдань;
- новизна;
- методи дослідження;
- виклад основного матеріалу дослідження й отриманих результатів;
- висновки і перспективи подальших досліджень у цьому напрямі.

У її кінці розташовують переліки посилань: використаних джерел, References*.

Обсяг анотації українською та англійською мовами повинен складати понад 1800 знаків без пробілів (наказ МОН України № 32 від 15.01.2018 р.). Кожна публікація не англійською мовою супроводжується **назвою**, анотацією **та клю-**

човими словами англійською мовою. Кожна публікація не українською мовою супроводжується **назвою**, анотацією **та ключовими словами** українською мовою (проект – зміни наказу МОН).

Обов'язкові вимоги до анотацій, які повинні бути: інформативними (без загальних слів); структурованими (відображати послідовну логіку опису результатів у статті); змістовними (відображати основний зміст публікації; описувати актуальність теми, основну мету дослідження; новизну, методи дослідження, містити конкретизацію авторського внеску (що *розроблено, запропоновано, обґрунтовано, здійснено, визначено, виявлено, впроваджено* тощо), висновок – підсумувати найбільш значущі результати).

Авторська анотація має містити пояснення, як було проведено дослідження (без методологічних деталей), не використовуючи при цьому посилання й абревіатури. При викладі розділу «Аналіз останніх досліджень і публікацій» автору необхідно додатково коротко описати 3–4 приклади, яким аспектам досліджуваного питання інші науковці (ПІБ мовою статті та англійською) присвячували роботи. Графічний матеріал – таблиці, ілюстрації, схеми, діаграми, усі умовні позначення на них мають бути чіткими та виразними. Під назвою діаграми розміщують джерела посилань.

Таблиці повинні мати назву, їх «шапка» – точно відповідати змістові граф, усі комірки таблиці повинні бути заповнені. Джерела посилань розміщують під таблицею. Здійснюючи посилання на матеріали журналу «Державна сімейна та молодіжна політика: законодавство, методи та практики» необхідно використовувати таку транслітеровану назву журналу – *Derzhavna simeina ta molodizhna polityka: zakonodavstvo, metody ta praktyku*, та вказувати doi статті.

Список використаних джерел має складатися з двох блоків: Використані джерела і References (ця вимога діє і для англійських статей):

Використані джерела подаються мовою оригіналу й оформлені відповідно до ДСТУ 7.1:2006 (див. форму 23, затверджену наказом ВАК України від 3 березня 2008 р. № 0147). За допомогою ресурсу VAK.in.ua (<http://vak.in.ua>) можна автоматично, швидко та уніфіковано оформити список використаних джерел;

ДСТУ 8302:2015. Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання / Нац. Стандарт України. Вид. офіц. [Уведено вперше ; чинний від 2016-07-01]. Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2016. 17 с. Згідно з наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40 (заєєстровано в Міні'юсті 3 лютого 2017 р. № 155/30023) було спрощено вимоги до оформлення списку використаних джерел. Зокрема, на вибір можна використовувати

вати Національний стандарт України «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання. ДСТУ 8302:2015» або один зі стилів, віднесених до рекомендованого переліку стилів оформлення списку наукових публікацій, які є загальноживаними в зарубіжній практиці оформлення наукових робіт.

1. References – той же список використаних джерел, транслітерований у романському алфавіті (рекомендації за міжнародним бібліографічним стандартом APA-2010, (є варіанти: 6_APA - style, APA-stil_vs_DSTU-2015) правила оформлення транслітерованого списку літератури References на сайті <http://www.dse.org.ua>, розділ для авторів).

Назви періодичних україномовних видань (журналів, збірників та ін.) подаються транслітерацією (правила української транслітерації: постанова Кабінету Міністрів України від 27 січня 2010 р. № 55, Урядовий кур'єр 10.02. 2010, № 5), а в дужках – англійською мовою. Електронне посилання – <http://www.slovnnyk.ua/services/translit.php>. Назви праць у списку використаних джерел розміщуються в порядку цитування в тексті.

Журнал «Державна сімейна та молодіжна політика: законодавство, методи та практики» (Derzhavna simeina ta molodizhna polityka: zakonodavstvo, metody ta praktyku) отримує DOI (цифровий ідентифікатор об'єкта) на всі статті з 2022 р. Матеріали, що публікуються у виданні, підлягають конфіденційному рецензуванню, кожна стаття отримує не менше двох рецензій. За потреби може застосовуватися додаткове незалежне, конфіденційне рецензування.

Редакційна колегія журналу залишає за собою право рецензувати, редагувати, скорочувати (без змін позицій авторів) та здійснювати відбір статей. У разі негативної рецензії чи наявності суттєвих зауважень матеріал може бути відхилений або направлений автору (авторам) на доопрацювання. Відхилені рукописи авторам не повертаються. Рецензовані, доопрацьовані статті розглядає Редакційна колегія журналу, рекомендує до друку Вчена рада Інституту.

Матеріали, що публікуються в журналі, віддзеркалюють точку зору авторів, яка не завжди може збігатися з позицією Редакційної колегії. Відповідальність за достовірність інформації, фактів та інших відомостей, посилань на нормативні акти, цитати, власні імена, а також правильність перекладу також несуть автори публікації.

Терміни подання статей для публікації в журналі:

1. До першого номеру – до 25 лютого.
2. До другого номеру – до 25 квітня.
3. До третього номеру – до 25 вересня.
4. До четвертого номеру – до 5 грудня.

До тексту статті обов'язково додається авторська довідка: ПІБ автора (авторів) повністю, місце роботи та посада, науковий ступінь, вчене звання, повна поштова адреса місця роботи (з індексом) чи повна поштова домашня адреса, електронна адреса, контактні номери телефонів авторів.

Правила оформлення списку використаних джерел (References), транслітерованого у романському алфавіті (латиниця)

Для статей рекомендуємо такий варіант структури бібліографічних посилань у References: ПІБ авторів (транслітерація); назва статті у варіанті, що транслітерується, і переклад назви статті англійською мовою в квадратних дужках [ ]; назва джерела (транслітерація) і переклад назви джерела англійською мовою [ ]; вихідні дані з позначеннями англійською мовою або лише цифрові (останнє залежно від вживаного стандарту опису).

На сайті <http://www.slovnyk.ua> можна безоплатно скористатися програмою транслітерації українського тексту в латиницю.

ДЕРЖАВНА

СІМЕЙНА ТА МОЛОДІЖНА ПОЛІТИКА:

законодавство, методи та практики

ISSN 2786-6238

3 (3) 2022

Загальнодержавне науково-практичне видання
Засновник: Державна установа
«Державний інститут сімейної
та молодіжної політики»
Видається чотири рази на рік

Видавець:
Державна установа «Державний інститут
сімейної та молодіжної політики»
Свідоцтво про державну реєстрацію
Серія KB № 25065-15005P від 14.12.2021 року

Над випуском працювали:

Головний редактор: Ф. К. Іллюк

Дизайн та верстка: А. С. Жарий

Адреса редакції:

01001, Україна, м. Київ, вул. Еспланадна, 17, 4 поверх

e-mail: mail@dismp.gov.ua

тел.: (050) 280-98-88

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Державного інституту сімейної та молодіжної політики (протокол № 05/22 від 30.11.2022 року)

Підписано до друку 19.12.2022 р. Формат 70x100/16

Папір офсетний, друк офсетний.

Обл.-вид. арк. 74. Умовн. друк. арк. 11,7.

Тираж 100 прим.

Віддруковано згідно з наданим оригінал-макетом

ТОВ «Про Формат»

Україна, 04080, м. Київ, вул. Кирилівська, 86

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції

Серія ДК № 5942 від 11.01.2018 р.

Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.
За достовірність викладених фактів відповідає автор.